

***FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
KARLOVY V PRAZE
Ústav etnologie***

***TEXTILNÍ RUKODĚLNÉ TECHNIKY
NA KLATOVSKU VE DRUHÉ
POLOVINĚ 20. A NA POČÁTKU
21. STOLETÍ***

***Diplomová práce
Ivana Sieberová***

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslava Krupková

Klatovy, září 2006

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Klatovech dne:

Podpis:

OBSAH:	
Úvod	str. 5
Metody práce, zdroje informací, prameny	str. 7
Primární zdroje	str. 7
Terénní výzkum, doplňující osobní či telefonické rozhovory	str. 7
Sekundární zdroje	str. 8
Archivní prameny	str. 8
Literatura	str. 9
Vymezení	str. 15
Vymezení sledovaného prostoru	str. 15
Časové vymezení	str. 15
Vymezení pojmů	str. 16
Stručný přehled vývoje textilních technik	str. 22
Vzdělávání	str. 25
Jednotlivé zkoumané postupy	str. 30
Příprava sprádaného materiálu	str. 30
Předení na vřetánku	str. 30
Předení na kolovratu	str. 31
Předtkalcovské techniky	str. 32
Tkaní na ručním stavu	str. 33
Tkaní na jiných pomůckách	str. 34
Tkaní na formě	str. 35
Tkaní na rámu	str. 36
Bělení tkanin	str. 37
Barvení tkanin, batiky, potiskování, výroba modrotisku	str. 37
Barvení	str. 37
Batika	str. 38
Potiskování	str. 39
Modrotisk	str. 40
Plstění (valchování)	str. 41
Šití	str. 42

Vyšívání	str. 43
Pletení na dvou a čtyřech jehlicích, pletení na U jehlici	str. 45
Háčkování	str. 46
Drhání	str. 47
Sít'ování	str. 47
Technika šité krajky	str. 48
Paličkování	str. 48
Možnosti obnovy tradičních ručních textilních technologií	str. 52
Živnosti	str. 52
Možnosti obnovy domácí výroby	str. 52
Možnosti využití tradičních textilních technologií v systému výuky základních a středních škol	str. 54
Závěr	str. 55
Resumé	str. 61
Archivní prameny	str. 66
Použitá literatura	str. 66
Seznam příloh	str. 74
Přílohy	str. 76

ÚVOD

Rukodělná výroba provází člověka od počátků vzniku lidské kultury. Podle mnohých badatelů to byla právě záměrná a cílená činnost rukou, která spolu s dalšími podmínkami dovedla živočišný druh *Homo sapiens* tam, kde je dnes. Podle stupně znalosti různých technologií v současnosti vědci především v archeologii datují jednotlivé fáze našeho vývoje. Z toho je patrné, že rozvoj výroby ve všech oblastech a postupná specializace výrobců vedoucí ke stálému zdokonalování technologie i produkce měli ve vývoji lidské civilizace zásadní význam.

Od období neolitu se na území našeho regionu začali usazovat první lidé. Byli to zemědělci, kteří pěstovali obiloviny i jiné plodiny důležité pro výživu a chovali dobytek. Již z tohoto období máme dokladování také výrobu textilií. Zpočátku vlněných či lněných, zhotovených primitivními spřádacími i tkalcovskými technikami. V tomto období bylo zpracování přadných rostlin i ovčího rouna neodmyslitelnou součástí rodinného hospodářství, každá hospodyně musela tuto znalost ovládat a na jejích bedrech ležela tíha zajištění rodiny i celého hospodářství v tomto směru. Po dlouhá staletí ba i tisíciletí se systém zpracování neměnil, i když se postupně s rozrůstající populací a také s rozvojem měst objevují jedinci na jednotlivé fáze výroby textilií specializovaní, kteří na základě znalosti pracovního procesu také obměňují či vylepšují pracovní nástroje a pomůcky.

Region Klatovska patřil v minulosti díky hornatému terénu k těm, které měly omezené možnosti zemědělské produkce, průmysl se soustředil blíž lidnatějším centrům v oblasti, a tak byl vítán jakýkoli další zdroj příjmů chudých rodin, který bylo možno realizovat přímo doma. Jednou z možností byla rozfázovaná textilní výroba – jednotliví výrobci se zaměřovali na speciální operaci v tomto poměrně dlouhém výrobním procesu, takže se setkáváme s přadláky, kteří doma na kolovratech předli ovčí rouno či len, později někdy i bavlnu, s tkalci, kteří spředená vlákna tkali do různých druhů textilií (podle materiálu v osnově v kombinaci s materiálem útku do pláten různé kvality, barchetů, šerk apod.), s barvíři a potiskovači, soukeníky, valchaři, počesávači, švadlenami, krejčími atd. Statistické soupisy z konce 18. století ukazují, že množství výrobců v jednotlivých obdobích poměrně značně kolísalo. Přesto až rozvinutá průmyslová textilní výroba ve druhé polovině 19. století vedla k postupnému rychlému zániku domácí výroby textilu.

Rozšiřování průmyslové výroby a postupně též nových nepřírodních materiálů ve druhé polovině 19. století oslabovalo zájem o tovar vyráběný v rámci domácí a podomácké výroby. Ta odvětví, která neuhájila určitou výlučnost svého postavení byť v omezeném množství vyráběného zboží, zanikla v první polovině 20. století. Tento proces však souvisel do značné míry nejen se změnami výrobními, ale také se změnami společenskými. K zániku mnoha řemesel u nás vedlo zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků po roce 1948 i společenská diskriminace těch, kteří se jim i ve změněných společensko – ekonomických podmínkách přesto chtěli věnovat. Několik desetiletí budování socialismu u nás však ve výsledku ukázalo, že na jedné straně státní průmysl není schopen (z jakýchkoli důvodů) uspokojit všechny potřeby obyvatelstva v oblasti spotřebního zboží a služeb, na straně druhé celosvětové dění ve výrobní sféře vedlo k přesycenosti technologiemi, jejichž využití ve výrobních procesech mnohde nevedlo k definitivnímu upuštění od tradičních výrobních postupů a využití přírodních materiálů. Také práce Ústředí

lidové umělecké výroby po roce 1954 ukázala, že je možné cílevědomou a systematickou činností do materiální kultury moderní společnosti zařadit i výrobky zhotovené z přírodních materiálů tradičními rukodělnými technikami. Tím byla připravena půda pro opětovný, byť jen částečný, rozvoj rukodělné řemeslné výroby u nás po roce 1989 a pro hledání nových možností využití tradičních výrobních technologií nejen ve výrobní sféře, ale také v oblasti vzdělávání, služeb a cestovního ruchu. Nezanedbatelným přínosem je toto oživení pro oblast zaměstnanosti, která je i u nás stále palčivějším problémem. Také změněné společenské, politické a ekonomické podmínky vykrytalizovaly v České republice stejně jako i v jiných zemích celého světa v rozvoj aktivit, které by ve svém důsledku měly vést k výrazně kvalitativně a kvantitativně odlišnému přístupu k péči o tradiční lidovou kulturu každého národa.

Zmapování všeobecné historie vývoje rukodělné řemeslné a podomácké textilní výroby v regionu Klatovska na základě dostupných archivních pramenů a literatury, detailní zpracování zdrojů archivní a literární povahy ke sledované problematice v poválečných letech a ve 2. polovině 20. století a doložení současné situace co možná nejpodrobnějším terénním výzkumem je cílem tohoto projektu.

METODY PRÁCE, ZDROJE INFORMACÍ, PRAMENY

PRIMÁRNÍ ZDROJE – TERÉNNÍ VÝZKUM, DOPLŇUJÍCÍ OSOBNÍ ČI TELEFONICKÉ ROZHOVORY

Současnou situaci v regionu v oblasti tradičních textilních technologií mapuje **terénní výzkum**.

Pro získání základní představy o současné situaci v rukodělných textilních technikách v regionu byl zvolen kvalitativní výzkum pomocí jednoduchých dotazníků, vycházející v obsahu z dosud známých pracovních postupů, vedoucích ke vzniku textilií a v rozsahu a pojetí (jednoduchosti) vycházející z dosavadních praktických zkušeností pracovníků Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech v uplynulých letech. V letech 2000 – 2006 probíhající terénní výzkumy pracovníků klatovského muzea ukázaly, že jen velmi málo potenciálních informátorů je ochotno k aktivní spolupráci (i když to jsou např. kronikáři, kteří většinou argumentují svojí nevyjasněnou situací v souvislosti s psaním obecní kroniky, nebo vlastivědně zaměřeni muzejní spolupracovníci, kteří však již několik let spolupracují s muzeem na pasportizaci drobné lidové architektury a na nic jiného jim, podle jejich tvrzení, nezbyvá čas) a že (nejspíš na základě informací sdělovacích prostředků) si občané intenzivněji chrání informace o svém soukromí (nejvíce informace týkající se osobních údajů), což vede k poměrně velké antipatii k jakémukoli jejich sdělování a následně znesnadňuje pasportizaci respondentů i další vyhodnocování údajů vztahujících se k textilu též pro oblast socioekonomickou. Proto byly dotazníky zaslány oficiální cestou především na obecní úřady, na místní knihovny, základní a střední školy a případně střední odborná učiliště a další ústavy pečující o naše spoluobčany. Zároveň byli osloveni někteří spolupracovníci z minulých výzkumů a ze spolupráce na pracovních seminářích klatovského muzea, věnovaných textilním technikám a zvykosloví.

Během podzimu roku 2005 bylo osobně předáno nebo elektronickou či Českou poštou rozesláno celkem 104 dotazníků na obecní úřady, místní knihovny, základní školy a Krajkářskému klubu Klatovy, vždy konkrétně na starosty, vedoucí knihoven, ředitele institucí a krajkářkám z různých obcí, které jsou členkami klubu. Zpět se vrátilo v této fázi prostřednictvím obecních úřadů, knihoven a členek Krajkářského klubu Klatovy 59 dotazníků ze 21 obce, z toho ze 6 částí obcí, 1 dotazník byl z obce Nezdice u Přeštic, která leží mimo sledované území, nebyl tedy do hodnocení zahrnut. Telefonicky byly sděleny informace ze 2 lokalit (z toho z 1 obce a 1 osady). Z mateřských či základních škol se vrátil v této fázi 1 dotazník. Telefonické dotazování proběhlo na ZŠ T. G. Masaryka v Klatovech a osobní dotazování na ZŠ Čapkova ulice v Klatovech. Šest vrácených dotazníků bylo negativních (negativní odpověď starosty obce Janovice nad Úhlavou byla v přímém rozporu s několika vyplněnými dotazníky místních žen). V jarních měsících roku 2006 byly dotazníky předány či zaslány na ty obecní úřady, knihovny a základní školy, které na první dotazník nereagovaly a na střední školy, učiliště a ústavy pečující o nějak postižené spoluobčany, jež nebyly v první fázi rozesílání dotazníků zahrnuti (celkem 46 dotazníků). Z těchto dotazníků se zpět vrátilo celkem 19 (z 10 škol různých stupňů či ústavů pečujících o nějak postižené spoluobčany, z toho 5 z dotazníkem zatím

nepokrytých lokalit a 9 od respondentů z dalších 6 obcí, z toho opět 1 z obce, která leží mimo sledované území - Nemilkov). Zároveň proběhlo doplňkové dotazování osobně či telefonickou cestou u těch respondentů, kde bylo potřeba některé věci vyjasnit (nejčastěji problematika pletení na U jehlici).

Celkem se sešlo 80 jednotek pro předání informací (dotazníky, záznamy telefonátů či osobních odpovědí) za účasti 77 respondentů z 33 lokalit (25 obcí a 8 osad), z toho z 13 škol či sociálních ústavů. Jejich seznam je uveden v přílohách č. 6 a 7 této práce.

SEKUNDÁRNÍ ZDROJE ARCHIVNÍ PRAMENY A LITERATURA

Zmapování historie vývoje textilní rukodělné domácí, popřípadě řemeslné a podomácké výroby ve sledovaném území na základě dostupných archivních pramenů a literatury.

Archivní prameny

Pro námi sledované období 2. poloviny 20. století jsou nejvýznamnějšími dvě rukopisné práce, nacházející se v archivním fondu klatovského muzea. První z nich je **Hrubý průzkum kožedělné výroby** z roku 1957 od Zdeny Roubalové¹. Autorka se dle názvu zaměřuje především na otázku kožedělné výroby, avšak její průzkum podrobně popisuje situaci i v dalších velmi různorodých oblastech sledovaného regionu. I když jsou jednotlivé oddíly často koncipovány poněkud nesystematicky, což je zřejmé již z obsahu práce² a stejná nesystematičnost provází i vnitřní stavbu jednotlivých oddílů, cenným přínosem jsou údaje, které autorka získala vlastním terénním výzkumem v 50. letech 20. století od pamětníků v jednotlivých lokalitách, z obecních kronik či od M. Janotky, který je uveden jako autor oddílu Statistický přehled tradičních druhů rukodělné výroby na Klatovsku³ (bohužel není uveden původ informací, tj. zda jsou z jeho výzkumu či vyexcerpované z literatury, archivních pramenů apod.). Pro sledovanou problematiku tak nacházíme potřebné informace především v oddíle Soupis kronik⁴, v němž jsou z jednotlivých obecních kronik (ne u všech obcí) vypsány údaje, týkající se v té které obci řemesel a rukodělných činností, které byly pro danou lokalitu významné tak, že došlo v minulosti k jejich zaznamenání kronikářem. V oddíle Hlavní střediska rukodělné výroby v okrese a stručný přehled výroby historické i současné⁵ jsou podrobněji zdokumentovány technologie používané v Klatovech, Strážově, Janovicích, Plánici, Chudenicích, Poleni a v hornaté části Šumavy, v Adresáři výrobců⁶ jsou podle

¹ Signatura Kl 29, B 640 Kl.

² 1. Politický okres klatovský, 2. Řemeslníci v Klatovech a jejich cechová organizace, 3. Obchod a výroba na Klatovsku v 14. stol., 4. Průmyslová výroba a řemesla na Klatovsku v 19. století, 5. Geologické složení, horstvo, vodstvo, 6. Zemědělství, 7. Statistický přehled tradičních druhů rukodělné výroby na Klatovsku, 8. -11. Údaje z museí, 12. Soupis kronik, 13. Hlavní střediska rukodělné výroby, 14. Lidové stavby, 15. Klatovský kraj.

³ Roubalová, Zdena. Hrubý průzkum kožedělné výroby, str. 193.

⁴ Tamtéž, str. 73.

⁵ Tamtéž, str. 116.

⁶ Tamtéž, str. 142.

jednotlivých technologií a lokalit uvedení zaznamenání výrobci – z textil zpracovávajících činností jsou uvedeni barvíři v Janovicích, Klatovech, Strážově a Nýrsku, kloboučníci v Klatovech, krajkářky v Rovné, Zelené Lhotě, Strážově, Žižněticích, Českých Hamrech, Lukavici, mandlovný v Nýrsku a v Klatovech, krejčí v Kydlinech, Měcholupech, Mochtíně, Čihani, Předslavi, Ostřeticích, Pečetíně, Hnačově, Klatovech, strojovní pletáři (svetrů) v Chudenicích, tkalci v Matějovicích, Strážově, Janovicích, Plánici, Bolešinech, Pečetíně, Dehtíně, Třebíšově, Petrovičkách, Němčicích, Struhadle, Hoštičkách, Úborsku, Srbicích, Chudenicích, Trnčí, Poleni a vyšivačky v Klatovech. V Seznamu informátorů⁷ jsou uvedeni někteří, jež informovali o textilních řemeslech a technologiích. Z těchto částí uvedené práce je tedy možno čerpat informace dokládající obor sledovaných textilních technik na přelomu 19. a 20. století, popřípadě situaci v regionu v 1. polovině 20. století.

Druhým významným zdrojem informací je pro tuto práci rukopis z roku 1993 **Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (Od poloviny 18. století do počátku 20. století)**⁸ od Heleny Šenfildové. Tato práce čerpá informace především z archivních a literárních pramenů, kromě přehledu jednotlivých řemeslníků podle Tereziánského katastru⁹ a podle topografie G. J. Sommera¹⁰ (před rokem 1839) čerpá údaje o textilní výrobě na Klatovsku ve sledovaném období především ze statistických zpráv obchodní a živnostenské komory v Plzni, Scheuflerova Etnografického atlasu¹¹, z Českých lidových tkanin Jitky Staňkové, rukopisu Klatovská výroba prádla před první světovou válkou od Miloše Maška, z periodik Český lid, Muzejní a vlastivědná práce, Umění a řemesla a Věci a lidé a z výše uvedeného Hrubého průzkumu kožedělné výroby od Zdeny Roubalové.

Literatury, která z různých pohledů mapuje problematiku rukodělné výroby textilií, je poměrně bohatá řada. Některé publikace nahlížejí sledovanou otázku z pohledu jednotlivých technik, jiné detailněji rozebírají historická časová období a technologické pokroky během nich dosažené ve všech oborech lidské činnosti. Některé publikace se věnují uceleně jedné technice, kterou zpracovávají od prvopočátků v celosvětovém měřítku do současnosti, jiné se zabývají regionálním vývojem. Dílčí zprávy je možno též vyhledávat v archivních fondech věnovaných jednotlivým osobnostem, popřípadě firmám, jiné materiály dokládají svými statistickými přehledy vývoj toho kterého oboru ve světě, v republice, v regionu. Pro alespoň stručné zmapování historie vývoje z evropského pohledu jsou v současnosti nejpodrobnější publikace, které vycházejí v nakladatelství Lidové noviny v edici Dějiny odívání. Ucelený historický přehled jednotlivých časově či slohově vymezených epoch a proměny odívání v nich podrobně zpracovala naše přední

⁷ Roubalová, Zdena. Hrubý průzkum kožedělné výroby, str. 188.

⁸ Ve fondu klatovského muzea pod signaturou Kl 150, B 2430 Kl.

⁹ Tereziánský katastr český, 1. a 2. díl. Praha: Min. vnitra, 1964 a 1966. Edice berních katastrů českých, moravských, slezských.

¹⁰ Sommer, Johan Gottfried. Das Königreich Böhmen. 7. Band, Klattauer Kreis. Prag: J.G.Calvesche Buchhandlung, 1839.

¹¹ Etnografický atlas II., str. 8-9.

odbornice na otázky historie odívání a textilního výtvarnictví PhDr. Ludmila Kybalová, CSc.¹²

První v časové posloupnosti (cyklus sedmi publikací nevycházel podle časové posloupnosti sledované problematiky) je publikace **Starověk**¹³, ve které autorka věnuje pozornost nejstarší historii výroby textilií ve starověkých kulturách Blízkého východu¹⁴ (Babylonská¹⁵ a Perská říše¹⁶), v Mezopotámii¹⁷, v říši Sumerů¹⁸, ve starověkém Egyptě, na Krétě, v Řecku, Římské říši i na územích obývaných tzv. barbary¹⁹. Především z ikonografických pramenů, citátů z dochovaných písemných pramenů, případně záznamů vzpomínek tehdejších cestovatelů, politiků nebo jinak výjimečných osobností i z velmi sporadických archeologických nálezů rekonstruuje podobu tehdejších textilií i způsoby jejich zhotovování, jejich výzdoby, úpravy na těle, údržbu i jejich společenský význam. Četný obrazový materiál i souběžně uváděné historické souvislosti usnadňují orientaci v problematice i pro zájemce z řad laické veřejnosti. Z pohledu jednotlivých textilních technik je tento díl věnován především těm nejstarším, tj. zároveň základním, tedy předení, tkaní, částečně barvení, předktalcovským technikám (tkaní na rámu, na karetkách, zhotovování textilních doplňků šitím smykovacím stehem, síťování²⁰) i dalším výzdobným možnostem tohoto období (výšivka, vzorování tkaním, plisování atd.²¹).

Díl věnovaný období **středověku**²² je koncipován stejně jako předchozí publikace, sledované období je však pojato již pouze v evropském prostoru. I tak se rozrůstá škála možností typů v oděvu, jeho zpracování i výzdoba určená především vyšším společenským vrstvám a textiliím pro církevní účely. Opět text doprovází bohatý obrazový materiál, citáty z další literatury i střihy některých typů oděvů.

¹² PhDr. Ludmila Kybalová, CSc. je naší přední odbornicí na historii odívání a textilní výtvarnictví. Vystudovala dějiny umění a etnografii na UK v Praze, specializaci na historický a současný textil. Při studiích na Vysoké škole uměleckoprůmyslové rozšířila svůj obor o dějiny odívání. Pracovala jako redaktorka výtvarných publikací v Nakladatelství čs. výtvarných umělců, Artia a Odeon, je kurátorkou textilní sbírky Státního židovského muzea v Praze, přednáší historii odívání a textilu na VŠUP a na DAMU.

¹³ Kybalová, Ludmila. *Starověk*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 220 s. ISBN 80-7106-145-X (svazek), ISBN 80-7106-142-5 (soubor). *Dějiny odívání*.

¹⁴ Blízký východ je oblast, kterou Všeobecná encyklopedie Diderot v osmi svazcích vymezuje v prvním oddíle a/b na str. 414 severovýchodní Afrikou, jihovýchodní Asií a jihovýchodní Evropou (území dnešních států Bahrajn, Kypr, Egypt, Irán, Irák, Izrael, Jordánsko, Katar, Kuvajt, Libanon, Omán, Saúdská Arábie, Súdán, Sýrie, Turecko, Spojené arabské emiráty).

¹⁵ Babylónská říše se podle Všeobecné encyklopedie Diderot v osmi svazcích, oddílu 1 a/b na str. 284 rozkládala v jižní části starověké Mezopotámie po roce 2000 před n. l.

¹⁶ Perská říše podle Všeobecné encyklopedie v osmi svazcích Diderot, oddílu 6 p/r na str. 100 vznikla na území dnešního jihozápadního Íránu v období po 2. tisíciletí před n. l.

¹⁷ Podle Všeobecné encyklopedie v osmi svazcích Diderot, oddílu 5 m/o na str. 165 jedno z prvních center starověkých civilizací v povodí řek Eufrat a Tigris v dnešním Iráku, osídlení doloženo archeologickými nálezy již od 100 000 let před. n. l., kolem 3. tisíciletí před n. l. vyspělá starověká civilizace.

¹⁸ Sumerové podle Všeobecné encyklopedie v osmi svazcích Diderot, oddílu 7 ř/š na str. 329 vytvořili významné civilizační centrum v jižní Mezopotámii kolem roku 3000 před n.l.

¹⁹ Barbary byli podle Všeobecné encyklopedie v osmi svazcích Diderot, oddílu 1 a/b na str. 318 původně Řeky označovaní příslušníci kmenů, které se nepočítaly k Helénům a jejichž příslušníci hovořili pro Řeky nesrozumitelnými jazyky; pro Římany byli barbary všichni, kdo se nacházeli za hranicemi jejich impéria.

²⁰ Kybalová, Ludmila. *Starověk*, str. 173, 176, 177.

²¹ Tamtéž, str. 27 a 81.

²² Kybalová, Ludmila. *Středověk*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 278 s. ISBN 80-7106-146-8 (svazek), ISBN 80-7106-142-5 (soubor). *Dějiny odívání*.

Publikace **Renesance**²³ se zaměřuje v historickém kontextu především na vznik a rozvoj módy ve dvou nejvýznamnějších tehdejších centrech společenského života – na Itálii a Španělsku. Jejich módním vlivům podléhaly nejvyšší společenské vrstvy celé Evropy v tomto období, docházelo ke vzniku různých módních linií a výstřelků, velmi výrazně se projevuje vliv nového myšlenkového směru humanismu, “... *zdůrazňujícího lidskou důstojnost a svobodný rozvoj osobnosti v odpovídajících společenských a životních podmínkách...*“, „...*kulturního hnutí italské renesance spojeného se studiem antické literatury, historie a vzdělanosti...*“²⁴ Zatímco u nižších společenských vrstev, především u venkovského obyvatelstva, se módní vlivy projevovaly jen minimálně nebo vůbec, požadavky módních trendů u nejvyšších společenských vrstev vedly postupně k rozvoji nových technologií výroby textilií (např. paličkování) a k novým zdobným prvkům, často především u italských měšťanů hraničících až s okázalou rozmařilostí, dokládající jejich bohatství a tím i moc. V renesanci se také začínají ve zvýšené míře využívat produkty ze zámoří, které se díky obchodu dostávají na evropské trhy, nebo se rozvíjí jejich výroba v evropských městech podle zámořských vzorů.

Naproti tomu oddíl **Barok a rokoko**²⁵ je věnován především módě francouzské, která v této epoše převzala štafetu v udávání módních trendů. Textilní rukodělné techniky jsou v podstatě již všechny známé, intenzivní specializace v jednotlivých textilních oborech umožňuje produkci i velmi jemných a technicky náročných výrobků. To nakonec vede u vyšších společenských tříd k módnímu diktátu, který často ohrožuje i zdraví především žen (velké krinolíny, těsné šněrovačky atd.), jež se mu snaží co nejvíce vyhovět. Proto je vcelku logicky v období racionalizace lidského vědění postupně toto odívání vystřídáno střizlivější módou, jíž je věnován díl **Od empíru k druhému rokoku**²⁶.

Nezanedbatelnou úlohu zde sehrávají nejen proměny v myšlení lidí, ale také velké společenské změny související s revolucemi a nepochybně též postupný rozvoj věd (chemie apod.) a průmyslové výroby.

Tato řada s doplněním o **Lidové kroje z České republiky**²⁷ od Jiřiny Langhammerové spolu s dílem **Móda 20. století**²⁸ Jany Máchalové reprezentuje časovou posloupnost vývoje odívání a výroby textilu od nejstaršího období po současnost. Zatímco v díle Jiřiny Langhammerové²⁹ je detailně řešena problematika vzniku lidového kroje obecně i v regionálních oblastech, jeho varianty, jednotlivé

²³ Kybalová, Ludmila. *Renesance*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. 174 s. ISBN 80-7106-143-3 (svazek), ISBN 80-7106-142-5 (soubor). *Dějiny odívání*.

²⁴ Všeobecné encyklopedie v osmi svazcích Diderot, oddíl 3 g/j, str. 246.

²⁵ Kybalová, Ludmila. *Barok a rokoko*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. 235 s. ISBN 80-7106-144-1 (svazek), ISBN 80-7106-142-5 (soubor). *Dějiny odívání*.

²⁶ Kybalová, Ludmila. *Od empíru k druhému rokoku*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 271 s. ISBN 80-7106-147-6 (svazek), ISBN 80-7106-142-5 (soubor). *Dějiny odívání*.

²⁷ Langhammerová, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 262 s. ISBN 80-7106-293-6. *Dějiny odívání*.

²⁸ Máchalová, Jana. *Móda 20. století*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 227 s. ISBN 80-7106-587-0. *Dějiny odívání*.

²⁹ PhDr. Jiřina Langhammerová je naší přední odbornicí v oboru výročního cyklu a lidového textilu. Vystudovala etnografii, folkloristiku a české dějiny na UK v Praze, pracovala jako výtvarnice a etnografka v Ústředí lidové umělecké výroby v Praze. Od roku 1968 přešla do Národního muzea v Praze, kde dnes pracuje jako vedoucí národopisného oddělení Historického muzea Národního muzea.

oděvní součástky i specifika v používání spolu se stručnými zmínkami k technologiím výroby od 18. do 20. století, v oddíle *Móda 20. století* se autorka Jana Máchalová³⁰ věnuje především stále rychleji se střídajícím módním trendům, význačným světovým módním návrhářům a módním domům, využití nových materiálů a průmyslových možností. Všechny výše uvedené části cyklu *Dějiny odívání* jsou doplněny bohatými přehledy literatury, věcnými i jmennými rejstříky a informacemi o jednotlivých autorkách, což je též bohatým zdrojem informací.

Z pohledu především základních postupů je cenným zdrojem dat velmi podrobná práce Miloslava Pávka **Textilní výroba v historickém přehledu**³¹. I když některé údaje týkající se výroby textilií u starověkých civilizací či v nejstarších obdobích vývoje evropských kultur byly pozdějšími výzkumy zpřesněny či překonány, popis technologií od prvopočátků až do první poloviny 20. století včetně časového zařazení vývojových řad u strojních zařízení pro tu kterou technologii neshrnuje žádná jiná u nás vydaná publikace.

Vzhledem k jednotlivým technikám mají pro přehled největší význam především některé z publikací novějších, a to ty, jež se nevěnují jen technologii, ale také v úvodu historii té které techniky. Z těch o něco strašších je v oblasti textilních technik třeba jmenovat především **Technologie stehů lidové výšivky**³² od Jaroslavy Zastávkové³³ a **České lidové tkaniny**³⁴ od Jitky Staňkové³⁵. Technologie stehů lidové výšivky seznamuje v úvodu s historií vyšívání obecně a lidového vyšívání zvláště a následně podrobně rozebírá na materiálu dochovaném především v našich muzeích jednotlivé stehy, kompozice i barevné škály v minulosti používané v lidovém prostředí v jednotlivých částech Čech a Moravy. Bohatý černobílý fotomateriál ukazuje specifičnost práce vyšíváček v té které oblasti a tím pestrost pojetí této techniky na našem území.

Publikace *České lidové tkaniny* se věnuje v podrobném přehledu jednak historii ručního tkalcovství vůbec, ale také přádláckému a tkalcovskému nářadí a jednotlivým druhům ručně tkaných textilií, tedy plátnům, kanafasům, polovlněným valchovaným i nevalchovaným tkaninám, vlněným valchovaným i nevalchovaným tkaninám i tkaným hadrovým kobercům, které vyráběli většinou ti tkalci, kteří se udrželi u ručního tkaní i v době, kdy již tuto práci nahradily v zájmu spotřebitelské veřejnosti výrobky průmyslové. I když některé závěry autorky byly odbornou veřejností odmítnuty (viz problematika výkladu pojmu kanafas), pro námi sledovanou oblast

³⁰ Jana Máchalová je absolventkou Vysoké školy textilní v Liberci a postgraduálního studia na katedře estetiky. V současnosti externě působí na Vysoké škole umělecko-průmyslové a na katedře psychologie UK v Praze.

³¹ Pávek, Miloslav. *Textilní výroba v historickém přehledu*. Díl I. 1. vydání. Praha: Národní technické muzeum, 1971. 214 s. a Pávek, Miloslav. *Textilní výroba v historickém přehledu*. Díl II. 1. vydání. Praha: Národní technické muzeum, 1972. 446 s.

³² Zastávková, Jaroslava. *Technologie stehů lidové výšivky*. Praha: Ústředí lidové umělecké výroby, SNTL, 1981. 148 s. Technologie lidové výroby 5.

³³ PhDr. Jaroslava Zastávková vystudovala Katedru národopisu na UK v Praze. Pracovala v Krajském vlastivědném ústavu v Olomouci, v dalších letech jako etnografka ústředí dokumentace a později výzkumná pracovnice ÚLUV.

³⁴ Staňková, Jitka. *České lidové tkaniny*. 1. vydání. Praha: ÚLUV a SNTL Praha, 1989. 376 s. Technologie lidové výroby 8.

³⁵ PhDr. Jitka Staňková, CSc., která se již více než padesát let věnuje studiu lidového textilu a lidového výtvarného umění, vystudovala národopis na Univerzitě Karlově v Praze (1953). Je autorkou významných monografií na uvedené témata, v Etnologickém ústavu České akademie věd, kde v letech 1953 – 1980 pracovala, jsou uloženy její fotografické dokumenty z četných terénních výzkumů.

mají velký význam informace o producentech a jejich výrobcích ve sledovaném regionu, získané autorkou v terénu v závěru první a počátku druhé poloviny 20. století.

Stejný význam pro obecnou i regionální rovinu mají také práce téže autorky, které vyšly v edici Studie o lidové umělecké výrobě, především **Lidové pletení v českých zemích**³⁶, **Lidové tkaniny v českých zemích**³⁷ a **Lidové výšivky v Čechách**³⁸, v nichž je vždy úvod věnován historickému přehledu vývoje techniky od nejstarších nálezů po 1. polovinu 20. století, z pohledu celosvětového, evropského, republikového až k odvolávkám do jednotlivých výrazných lokalit v regionech. Obdobné je to u statí **Příspěvek k studiu předtkalcovských technik**³⁹ a **Primitivní textilní techniky v českých muzeích**⁴⁰. **Pracovní deník tkalce V. Kaufnera z Poleně na Klatovsku**⁴¹ se velmi podrobně zabývá vyhodnocením informací, které výše zmíněný pracovní deník poskytuje badatelům v oblasti tkaní i dalších ke zpracování textilií přiřaditelných postupů pro region Klatovska na přelomu 19. a 20. a v první polovině 20. století.

Z novějších publikací věnovaných jednotlivým technikám je nutno uvést především **Tkaní na krosienkách**⁴² Zdeny Kindlové a Mileny Tomkové, **Sítování**⁴³ Ivy Proškové a Evy Vozkové, **Šitou krajku**⁴⁴ Zdeny Kindlové a **Paličkování**⁴⁵ od Ivy Proškové. Všechny tyto publikace souvisí s dlouholetým amatérským zájmem autorek o každou z uvedených technik, její maximální praktické zvládnutí, vedoucí až k soudobému posunu v jejím využívání a ke zpracování dostupných informací a osobních praktických zkušeností do publikace. Vzdělávací spolek uměleckých řemesel, který za těmito aktivitami stojí již řadu let, je zárukou dobré kvality informací, neboť na základě své činnosti získal i akreditaci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k výuce v oblasti textilních (i jiných) řemesel. Na historicky obecnou a technickou rovinu poslední zmiňované publikace Paličkování navazuje pro regionální historický exkurz studie Ivany Sieberové **Strážovské krajkářství**⁴⁶, podrobně mapující historii paličkování krajek v regionu Klatovska.

³⁶ Lidové pletení v českých zemích. Praha: Český svaz výrobních družstev Praha a Výzkumný ústav výrobního družstevnictví, 1975. 108 s. Studie o lidové umělecké výrobě.

³⁷ Lidové tkaniny v českých zemích. Praha: Výzkumný ústav výrobního družstevnictví, 1973. 80 s. Studie o lidové umělecké výrobě.

³⁸ Lidové výšivky v Čechách. Praha: Výzkumný ústav výrobního družstevnictví, 1975. 109 s. Studie o lidové umělecké výrobě.

³⁹ Staňková, Jitka. Příspěvek k studiu předtkalcovských technik. Český lid, roč. 40, 1953, č. 1, str. 31-35.

⁴⁰ Staňková, Jitka. Primitivní textilní techniky v českých muzeích. Muzejní a vlastivědná práce, roč. XI., 1973, č.3., str. 147-175.

⁴¹ Staňková, Jitka. Pracovní deník tkalce V. Kaufnera z Poleně na Klatovsku. Český lid, roč. 64, 1977, s. 148-173.

⁴² Kindlová, Zdena; Tomková, Milena. Pletení na krosienkách. 1. vydání. Praha: Vzdělávací spolek uměleckých řemesel, 2001. 158 s. ISBN 80-86455-01-7.

⁴³ Prošková Iva; Vozková, Eva. Sítování. 1. vydání. b.m.: Computer Press, 2004. 96 s. ISBN 80-251-0123-1.

⁴⁴ Kindlová, Zdena. Šitá krajka. 2. přepracované vydání. Praha: Vlastním nákladem, 1993. /86 s./

⁴⁵ Prošková Iva. Paličkování. 6. přepracované vydání. b. m.: Iva Prošková, Paličkování, 2003. 100 s. ISBN 80-86455-02-5.

⁴⁶ Sieberová, Ivana. Strážovské krajkářství. 1. vydání. Klatovy: Okresní muzeum v Klatovech, 1998. 44 s. ISBN 80-86104-11-7.

Zdařilou a do podrobností zacházející publikací pro studium menších textilních útvarů je publikace **Krajky, výšivky, stuhy a prýmky**⁴⁷ od Aleny L. Čechové a Anny Halíkové, doplňující výše uvedenou edici Dějiny odívání. Autorky⁴⁸ se v ní, na rozdíl od pojetí předchozích dílů cyklu, „...snaží uchopit jedno dílčí, zdánlivě okrajové téma v průběhu věků, od starověku po současnost. Tímto tématem je nesourodá množina většinou ozdobných, často i funkčních oděvních součástí a doplňků, do níž zahrnujeme výšivky, krajky, prýmky čili pozamenterie, stuhy, pentle, šňůry a štrápce.“⁴⁹ Tím nám umožňují poměrně podrobný vhled do jednotlivých technik, jejich historie i užití, v průběhu staletí.

Nezanedbatelné množství dílčích informací poskytuje také **Etnografický atlas**⁵⁰, v tomto případě především jeho druhý díl. Etnografický atlas, tedy „řada malotirážních publikací pro vnitřní potřebu vědecké práce“⁵¹, zveřejňuje výsledky dlouholetých prací autorů v jednotlivých oblastech lidové kultury v dobře čitelném systematickém přehledu. Síť dopisovatelů Národopisné společnosti československé postupně budovaná na základech položených Drahomírou Stránskou⁵² spolu s jejich terénními výzkumy byla základem pro vypracování kartogramů, zpracovávajících určitá témata. Jejich rozpracování do přehledných map umožňuje rychlou a snadnou orientaci v té které problematice v historickém sledu, doplňky komentáři či studii vyhodnocují zanesené údaje pro zkoumaný jev, jeho vývoj a sociální funkci⁵³. Pro studium domácké (podomácké) práce má zásadní význam **druhý díl Etnografického atlasu**⁵⁴, připravený Vladimírem Scheuflerem⁵⁵, v němž se autor podrobně věnuje domácké výrobě – jejímu vymezení a typům, typům výrobců, mezičládků, vývoji bádání v této oblasti i historii tohoto typu práce. Důležité je též vymezení prvků domácké výroby, které platily obecně pro všechny typy práce, lokality i technologie (publikace sleduje domáckou výrobu v oblasti kamene, skla a bižuterie, kovů, dřeva, textilu, konfekce, přírodních pletiv a podobných hmot, kůže i různých jiných materiálů⁵⁶)⁵⁷.

⁴⁷ Čechová, L. Alena; Halíková, Anna. *Krajky, výšivky, stuhy, prýmky*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 218 s. ISBN 80-7106-668-0. Dějiny odívání.

⁴⁸ Čechová, L. Alena se textílem zabývá od svého pomaturitního studia na Školském ústavu umělecké výroby v Praze, pracovala jako restaurátorka a konzervátorka textilu v Národním muzeu v Praze a jako metodička ve Školském ústavu umělecké výroby v Praze, nyní připravuje různé workshopy pro zájemce z řad kulturních institucí; Halíková Anna je absolventkou Školského ústavu umělecké výroby (Dvouletého kurzu a Střední uměleckořemeslné školy). Pracovala v ÚLUV v Praze a několik let vedla Odborně metodický úsek Školského ústavu umělecké výroby v Praze. Od roku 1994 působí jako soukromá lektorka textilních technik doma i v zahraničí.

⁴⁹ Čechová, L. Alena; Halíková, Anna. *Krajky, výšivky, stuhy, prýmky*, str. 5.

⁵⁰ *Etnografický atlas I*. Praha: Ústav pro etnologii a folkloristiku Československé akademie věd, 1978. 255 s.

⁵¹ *Etnografický atlas I*. dnes již o čtyřech dílech, vydávaný od roku 1978 Ústavem pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd (dnes Etnologický ústav Akademie věd České republiky), str. 11.

⁵² *Etnografický atlas I*, str. 13.

⁵³ Tamtéž., str. 15.

⁵⁴ *Etnografický atlas II*. Praha: Ústav pro etnologii a folkloristiku Československé akademie věd, 1991. 153 s.

⁵⁵ Vladimír Scheufler, etnograf, redaktor a šéfredaktor časopisu *Český lid*, věnoval většinu svých prací tradičním lidovým řemeslům, především lidové keramice. Dlouholetý pracovník Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV.

⁵⁶ *Etnografický atlas II*, str. 7.

⁵⁷ Tamtéž., str. 14.

Pro seznámení s historií textilní výroby v regionu Klatovska jsou důležité jednotlivé informace z dalších dílčích pramenů, především pro období 2. poloviny 19. a 1. poloviny 20. století, jež byly publikovány např. v časopisech Český lid, Muzejní a vlastivědná práce, Umění a řemesla či Věci a lidé (viz jednotlivé odkazy v textu).

VYMEZENÍ

Vymezení sledovaného prostoru

Územně je sledovaný region vymezen okresem Klatovy v Plzeňském kraji na jihozápadě České republiky v jeho současných hranicích (viz příloha č. 1), které v této podobě okresu připadly při reformě politické správy v roce 1960. Předchozí členění, vycházející z krajského zřízení či též z rozdělení území na okresy, v sobě vždy zahrnovalo také území, která v dnešních hranicích okresu Klatovy nejsou (např. od roku 1751 byl dnešní okres Klatovy rozložen v kraji Klatovském a Prácheňském, po reformě roku 1855, kdy byl klatovský kraj zrušen, ležel na území kraje Plzeňského a Prácheňského, po reformě roku 1927⁵⁸ vznikl okres Klatovy sloučením okresu klatovského a plánického v hranicích již podobným dnešním atd.⁵⁹). V současné době je v něm na rozloze 1.939,6 km² v průměrné nadmořské výšce 405 m n. m. 95 obcí (z toho 11 měst), z toho tři s rozšířenou působností⁶⁰ a další tři jsou spolu s předchozími obcemi s pověřeným obecním úřadem. K trvalému pobytu je zde k 13. březnu 2006 přihlášeno 88.117 obyvatel (36 930 mužů nad 15 let, 6.477 chlapců do 15 let, 38 550 žen nad 15 let a 6.160 dívek do 15 let⁶¹).

Toto území je velmi rozsáhlé, neboť jsou v něm zahrnuty i lokality v oblasti vlastní tzv. horní Šumavy (tedy ta část okresu, která sousedí se Spolkovou republikou Německo), kde je osídlení velmi řídké. Proto je terénní výzkum k této diplomové práci soustředěn na tu část okresu Klatovy, která spadá do rozšířené působnosti města Klatovy (rozloha 944,79 km², 44 obcí, celkem 50.402 obyvatel⁶²), včetně tohoto města samotného. Ostatní území okresu bude terénním výzkumem pokryto v následujících letech.

Časové vymezení

Těžiště práce je v problematice textilních technik ve sledovaném areálu především od 2. poloviny 20. století do roku 2006. Textilní produkce v minulosti tvořila jednu ze základních výrob, sloužících k uspokojení základních lidských potřeb. Ochrana před nepříznivými povětrnostními vlivy, kterou zhotovené textilie člověku poskytovaly, dodávala textilním výrobkům velké důležitosti. Proto byla základní

⁵⁸ Na základě zákona č. 125/1927 Sb.

⁵⁹ Janák, Josef; Hledíková, Zdeňka. Dějiny správy v českých zemích do r. 1945, str. 415.

⁶⁰ Dle zákona 314/2002 Sb.

⁶¹ Dostupné na www.statnisprava.cz/ebe/ciselniky.nsf/i/555771

⁶² www.mestaobce.cz, okres Klatovy – zjevně špatný údaj o počtu obyvatel 84.501 po konzultaci s odpovědným pracovníkem MěÚ Klatovy, Ing. Ivanem Hurdzanem opraven na uvedený.

textilní rukodělná výroba všeobecně rozšířená a byla jí věnována patřičná péče. Až průmyslová textilní produkce od konce 18. století postupně připravila rukodělnou textilní výrobu o její místo v hmotné kultuře našeho lidu, v polovině 20. století již byla převážná většina postupů zpracování textilií jen otázkou zapomenutých technologií, přetrvávající znalosti bez praktického použití (např. tkalci), nebo praktického použití pouze pro osobní potřebu. Strojová produkce především svojí cenou vyhovovala běžným konzumentům bez větších nároků hygienických, estetických či užitných. V průběhu 20. století však dochází postupně k určité renesanci jak přírodních materiálů, tak rukodělných technologií, takže se stále častěji objevují amatérští i profesionální výrobci, zaměřující se do minulosti k tradicím nejen v oblasti textilních technik. Tato situace není jen v České republice. Také ostatní státy s vyspělými ekonomikami si uvědomují, že s rozvojem průmyslového zpracování surovin v minulosti postupně zanikaly technologie, které jsou sice dnes již překonány po technické stránce, avšak jejich znalost a historie je nedílnou součástí kulturního dědictví lidstva a proto by bylo velkou chybou je nechat upadnout v zapomnění. Jednoznačně se v tomto duchu vyjádřila 25. Generální konference UNESCO, která v roce 1989 přijala Doporučení k ochraně tradiční lidové kultury, vybízející členské státy k přijímání opatření nezbytných pro identifikaci, zachování, záchranu, šíření, právní ochranu, propagaci a mezinárodní spolupráci v oblasti tradiční lidové kultury. Na ni navázaly i oficiální snahy našeho státu začlenit se do těchto a podobných aktivit o obnovení či uchování alespoň nejvýraznějších tradičních kulturních projevů či informací o nich⁶³. Z toho vyplývá i zaměření této diplomové práce, která se terénním výzkumem ve vymezeném prostoru snaží zachytit především současnou situaci v oblasti znalosti a praktického využívání tradičních rukodělných textilních technik v návaznosti na období druhé poloviny 20. století.

Vymezení pojmů

Rukodělnými textilními technikami rozumíme v této práci ty technologie, které ručně zpracovávají různé přírodní (tzv. klasické) materiály a jejichž konečným produktem jsou textilie. Textilie „...je souhrnný název pro textilní surovinu a z té vyrobený polotovár a výrobek, který obsahuje i jinou než textilní surovinu, pokud vlastnosti textilního povrchu nebo fyzikálně technologické vlastnosti textilie jsou podstatné pro použití výrobku a netextilní materiál má jen doplňující význam.“⁶⁴ Dělí se na délkové (např. ...vlákna – délková textilie látkově homogenní, jejíž

⁶³ Výsledkem je vládní dokument Usnesení č. 571 ke Koncepci účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v ČR (viz příloha č. 3), který naše vláda přijala v červnu roku 2003. Aktivita tímto dokumentem předložená státní správě i samosprávě k realizaci jsou poměrně různorodé, také jednotlivá regionální (krajská) pracoviště aktivně přistupující k práci v této oblasti uchopila celou problematiku podle svých místních specifik. Četní odborníci i amatéři pracují v jeho duchu, aniž by považovali koncepci za nezbytně nutnou pro svoji práci. Avšak všem jde o dosažení cíle, specifikovaného Koncepcí v jednotlivých bodech části „Opatření budou směřovat k:“. Požadavkem, který se jeví v současné době jako jeden z neaktuálnějších, je dokumentace současného stavu v jednotlivých oblastech tradiční lidové kultury. Klatovské muzeum jako regionální pracoviště Plzeňského kraje již několik let pracuje na dokumentaci současného stavu znalostí v oblasti tradičních lidových řemesel v regionu Klatovska. Jednotliví pracovníci, kteří se na této práci podílejí, se intenzivně věnují skupinám řemesel podle svého profesního zájmu.

⁶⁴ Teršl, Stanislav. Malá encyklopedie textilií a odívání, str. 142-143.

*mikrorozměry nepřekročí zpravidla 0,1 mm; příze – délková textilie složená ze sprádatelných vláken, zpevněná zákrutem nebo pojením tak, že při přetrhu příze se přetrhnou i jednotlivá vlákna; nit – obecné označení pro přízi, hedvábí, kabílek a další druhy délkových textilií... atd.)⁶⁵ a plošné (např. „...*tkanina – je plošná textilie vytvořená z jedné nebo více soustav podélných (osnovních) nití a z jedné nebo více soustav příčných (útkových) nití, pletenina je plošná textilie vyrobená z nití vytvářením vzájemným proplétáním oček...*“ atd.⁶⁶). Technikou je zde myšlen postup, který je pro zhotovení i následnou úpravu textilií potřebný, tedy „*některý z oborů této činnosti n. pracovní činnost vůbec*“⁶⁷.*

V textu se též několikrát objevuje „tradiční rukodělná textilní výroba“, proto je třeba zastavit se krátce u pojmu tradiční, respektive **tradice**. Slovo tradice pochází z latinského „*traditio*“, znamenající předávání, odevzdávání, postupování, vypravování atd. Podle Klimešova slovníku cizích slov je tradice „*souhrn ustálených zvyklostí, obyčejů zachovávaných pokoleními, názorů a myšlenek přecházejících z generace na generaci, ustálený, zprav. zděděný zvyk, způsob...,...přenášení zpráv n. slovesných výtvorů ústně z generace na generaci, ústní podání*“⁶⁸. Jednoznačné vymezení však není tak jednoduché. Podrobněji se jím zabývalo v minulosti mnoho autorů – vědců a badatelů různých oborů. Protože tato práce je věnována především jiné oblasti, budeme pro ni vycházet z vymezení tradice jako „*specifické vlastnosti, kterou jevy, věci, prostředky, struktury, normy, způsoby, názory, koncepce, teorie, představy i předsudky tvořící subsystém kulturního dědictví každého soudobého systému kultury nabývají tím, že jsou ve vědomí soudobé generace hodnoceny a uchovávány jako jevy, které už existovaly v minulosti buď vlastní společenské skupiny, nebo společnosti vůbec a které jako takové tvoří z hlediska obecné teorie kultury a subsystému kulturního dědictví kategorii tradice.*“⁶⁹

Nejstarší pracovní postupy jsou ty, jež jsou nezbytné k tomu, aby vůbec nějaká textilie vznikla, tedy zpracování přírodních materiálů pro předení a zhotovování textilií. Základní postup začíná získáváním suroviny, v našich podmínkách to bylo nejprve ovčí rouno a len, také konopí či kopřivy a později též hedvábí místní či dovážené stejně jako bavlna. U lnu, konopí a kopřiv se sklizené rostliny nejprve nalámaly pro usnadnění vyčesání zbytků nespřádaných částí (u lnu se ještě před tím na drhlenech odtrhaly semeníky z nichž se získávalo lněné semeno jako osivo, léčivo či materiál pro lisování lněného oleje), poté se na vochlích vyčesaly nespřádané zbytky a vlákna se pročesala a urovnala do stejného směru. Ovčí rouno se pralo a pak rovnou pročesávalo. Bavlníkové o semeníky se od příměsí vyčistily přímo při rozvolňování, bez předchozích zvláštních úprav se používalo hedvábí bource morušového. Poté následovalo sprádání na vřetánku či kolovratu, soukání čili skaní a další zpracování, nejčastěji snování pro osnovu při následném tkaní, ale i jiné technologie (viz níže).

Za těmito základními postupy pak najdeme ty technologie, jejichž produktem je **zušlechtění zhotovených textilií** (bělení, valchování, počesávání a postřihování u sukna, barvení, tisk na látku, mandlování, žehlení atd.), zhotovení konečného

⁶⁵ Burian, Miloslav; Matásek, Jaroslav. *Oděvní materiály*, str. 13, 14.

⁶⁶ Burian, Miloslav; Matásek, Jaroslav. *Oděvní materiály*, str. 14.

⁶⁷ Klimeš, Lumír. *Slovník cizích slov*, str. 776.

⁶⁸ Tamtéž, str. 795.

⁶⁹ Krupková, Jaroslava. *Tradice a etnografie*, 45.

produktu ušitím, popřípadě následné dozdobení či zhotovení přídavných zdobných prvků, nebo zhotovení celé textilie jinou technikou než tkaním (pletení na jehlicích, na formě, na karetkách, na rámu, háčkování, paličkování, drhání, síťování, šitá krajka, vyšívání atd.). I tyto technologie měly svůj význam, neboť na jedné straně byly spotřebitelem požadovány (z důvodů estetických, reprezentačních, ale také znakových apod.), na druhé straně i ony měly pro svého tvůrce ekonomický přínos. Jednotlivé techniky jsou podrobněji popsány a osvětleny (vymezeny) v dalším textu.

Zvláštní postavení zde však musíme přiznat několika s textilem souvisejícím pojmům. Prvním z nich je „**kroj**“. Pod tímto výrazem si dnes většina z nás představí automaticky slavnostní, většinou velmi zdobně a nákladně provedený sváteční oděv, regionálně diferencovaný pro jednotlivé oblasti naší republiky. V průběhu času však měl tento výraz i významy jiné. Např. Ottův slovník naučný z roku 1900 uvádí pod heslem *kroj* toto: „*kostým (franc. costume, ital. costume, což značí pův. zvyk a mrav obvyklý v určitém kraji), značí v užším smyslu zvláštní, určitým kulturním národům a určité historické době vlastní způsob strojení se, předem šacení*“ a pod heslem *kroj národní*: „*je důležitým projevem samobytné národní kultury hmotné i umělecké...*“⁷⁰. Příruční slovník naučný ze 60. let 20. století *kroj* definuje jako „*šat určitého národa, kraje (k. lidový), povolání (k. cechovní), ustálený v určité době, velmi málo podléhající módním změnám. Užívání kroje jako denního obleku závisí na životních podmínkách*“ a *kroj lidový* jako „*rázovitý oblek lidu, zvláště venkovského, charakteristický pro jednotlivá území*“⁷¹. Ilustrovaný encyklopedický slovník z roku 1981 vymezuje *kroj* jako „*oděv výrazných znaků, vyznačující obyvatele určitého kraje, příslušníky některých spolků, povolání či organizací*“⁷² a nejnovější Ottova encyklopedie ve dvou svazcích uvádí pod heslem *kroj* „*oděv výrazných znaků, označující lokální příslušnost obyvatel, příslušníky některých spolků, povolání či organizací. Lidový kraj byl charakteristický především pro venkovské obyvatelstvo, ukazoval také věk a manželský stav. V čes. zemích se ustálil na konci 18. a zač. 19. stol., vlivem industrializace a urbanizace jako běžný oděv vymizel*“⁷³. Pro svoji práci Lidové kroje z České republiky jej Jiřina Langhammerová definuje jako oděv, „*užívaný převážně obyvateli venkova zejména v období od 18. do 20. století, ... který nese výrazné prvky tradice, znatelné ve výsledné formě, způsobu užívání a udržování, ve vazbách na charakter prostředí a specifikum místa, ... tradiční oděv českých venkovanů*“⁷⁴. V tomto pojetí chápe lidový kraj také tato práce.

Dále je třeba se zmínit také o pojmu **krajka**, který je v literatuře používán v různých významech. Nejstarší význam toto slovo spojuje s okrajem textilie, kterou krajka nějakým způsobem zakončuje. V tomto pojetí se objevuje již na středověkých tkaninách a oděvech, kde je jejich okraj zakončen např. třásněmi s uzly, drháním, prolamovanou výšivkou apod. Speciální techniky, nazývané krajkou, se objevují až v 16. století⁷⁵. Je to krajka šitá a paličkovaná, které jsou pro svoji pracnost a náročnost na zručnost v 19. století často nahrazovány krajkami jednoduššími, mnohdy

⁷⁰ Ottův slovník naučný, díl 15, str. 235.

⁷¹ Příruční slovník naučný, str. 676.

⁷² Ilustrovaný encyklopedický slovník, str. 250.

⁷³ Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích, díl I., str. 660.

⁷⁴ Langhammerová, Jiřina. Lidové kroje z České republiky, str. 7.

⁷⁵ Ruční krajka v českých zemích, str. 5.

chápanými jako pokleslé, a sice krajkou háčkovanou a pletenou na jehlicích⁷⁶. Ve všech těchto technikách je však krajka chápána jako velmi variabilní transparentní vzdušná textilie, v níž se střídají plochy různé hustoty a provedení v té které technice. I tento pojem procházel ve své historii vývojem obsahu. Tak například již citovaný Ottův slovník naučný z roku 1900 vidí krajky jako „...zdobné plochy jevící se obyčejně v pružích libovolné šířky s krajem buďto rovným nebo vykrouženým. Hotoví se z nití lněných, konopných, kopřivových, hedvábných, bavlněných, vlněných, stříbrných i zlatých, ano i z vláken rostliny aloe a z vlasin koňských.... K. ruční rozeznáváme dvoje: splétané paličkami nebo-li paličkované a šité.“⁷⁷ Ale už Domáci Vševed z roku 1925 vidí krajky jako „vzorované ploché ozdoby, průsvitné, průhledné, prolamované, jež různými způsoby (háčkováním, pletením, paličkováním, šitím, našíváním, prošíváním apod.) se zhotovují z nejrůznějšího materiálu (z nití lněných, bavlněných, vlněných, příze lněné, hedvábné, z vlášení vlasového, z nití konopných, stříbrných, zlatých, žíní koňských apod.), při čemž nezřídka i ozdoby z perel, penízků, cetek, bústků apod. se zaplétají.“⁷⁸ Příruční slovník naučný v roce 1963 pod heslem krajka uvádí „vzdušná prolamovaná látka jemného vzoru. K. se vyráběla ručně paličkováním, háčkováním, vyšíváním, popř. pletením n. síťováním; od 19. stol. se vyrábí i strojově.“⁷⁹ To je pojetí, v němž budeme výraz krajka užívat i v této studii.

Protože se práce věnuje ručním technologiím, je třeba hned v úvodu vymezit též její organizační varianty. Nejstarší typ výroby z pohledu etnografického, tedy **výroba domáci**, produkovala v jednotlivých sídlech výrobky určené v podstatě pouze pro vlastní potřebu. Společenský systém, založený na lokalitách se soběstačnou zemědělskou produkcí, umožňoval, respektive vynucoval si soběstačnost i v jiných oblastech. Každá sídelní lokalita tak byla v podstatě samostatně hospodařící jednotkou, v níž si její členové uměli to, co potřebovali, sami v potřebném množství vyrobit. Technologie v tomto období byly velmi jednoduché, vycházely z místních zdrojů surovin a ze schopností a možností každého jednotlivce, který se té které technologii věnoval. Výrobky proto byly většinou jen velmi jednoduché i když účelné, s výrazně kvalitativně vyššími výrobky se setkáváme jen výjimečně. Josef Jančář ji vymezuje jako „...hotovení základních potřeb pro život rodiny a provoz hospodářství...“ a která „...se uskutečňuje členy rodiny na základě dovedností, předávaných z generace na generaci a rozvíjených v souladu k kulturou a způsobem života místa a regionu“.⁸⁰ V současnosti je její charakter v podstatě stejný – výrobce zhotovuje výrobky bezúplatně pro svoji potřebu, popřípadě pro potřebu svého nejbližšího okolí, výjimečně dochází ke směně za jiný výrobek obdobného charakteru či za nějakou službu. Většinou je tato výroba realizována tzv. amatéry, tedy lidmi, kteří k této konkrétní výrobě nemají potřebné odborné vzdělání, avšak jako typ výroby může být realizována i jedinci, kteří mají potřebné vzdělání, avšak v tomto oboru se z jakýchkoli příčin nemohou profesně profesionálně realizovat a svých vědomostí a zkušeností využívají tedy jen příležitostně výše uvedeným způsobem.

Řemeslná výroba se intenzivněji začala rozvíjet od starověku v souvislosti se zakládáním měst. V Evropě dosáhla největšího rozkvětu v antice, po pádu Říše římské

⁷⁶ Ruční krajka v českých zemích, str. 5.

⁷⁷ Ottův slovník naučný, díl 15, str. 25, 26.

⁷⁸ Kafka, Josef. Domáci Vševed, str. 386.

⁷⁹ Příruční slovník naučný, str. 654.

⁸⁰ Jančář, Josef a kol. Lidová kultura na Moravě, str. 61.

pak až od 11. století. Větší koncentrace výrobců na jednom místě znamenala sice větší konkurenci, ale zároveň výměnu informací a následně také rozvoj toho kterého řemeslného oboru. Každý řemeslník již vyráběl daleko víc, než kolik on sám potřeboval pro sebe a své hospodářství, mnozí se specializovali pouze na řemeslo a potřebnou zemědělskou produkci získávali v rámci tehdejšího obchodu. V řemeslné výrobě se setkáváme již daleko častěji s výrobky vyšší kvality. Technologie jsou pokročilejší, komplikovanější, vyžadují specializovanou přípravu výrobce, speciální pomůcky a znalosti. Často jsou zpracovávány suroviny z cizokrajné produkce, získávané obchodem. Josefem Jančářem je tento druh výroby vymezen jako „...rukodělná výroba předmětů pro široký okruh spotřebitelů, k jejímuž provozování bylo nutné získat odbornou erudici a organizační zařízení. Byla většinou hlavním zdrojem obživy výrobce.“⁸¹ Od 14. století se u nás setkáváme s textilní výrobou ve městech (tkalci) a také s jejich organizováním do cechů⁸². Cechovní organizace v té době byly nepochybně přínosem pro rozvoj řemesel, v průběhu času, zejména od 17. století, se však postupně stávaly brzdou rozvoje celé habsburské ekonomiky a proto byly v roce 1859 živnostenským řádem zcela zrušeny⁸³. Spolu se zrušením nevolnictví⁸⁴ roku 1781 bylo zrušení cechovní organizace nejdůležitějším politickým rozhodnutím pro ekonomický rozvoj habsburské monarchie 18. a 19. století.

V současné době je tato výroba realizována jako tzv. živnost, výrobky jsou zhotovovány za úplaty v množství větším, než může výrobce sám či v nejbližším rodinném prostředí zužitkovat, její realizace je vázána na tzv. živnostenský list, jež je podmíněn získáním určité kvalifikace v tom kterém konkrétním oboru.

Podomácká neboli domácká výroba, jejíž počátky sahají na samý počátek vědomé lidské výrobní činnosti⁸⁵, zaznamenala nejintenzivnější rozvoj v 60. až 80. letech 19. století⁸⁶. Její pomocí se využívaly technologie nebo části technologií, které nevyžadovaly speciální komplikované pomůcky a nástroje a které mohl dělat prakticky kdokoli. Tím, že pomůcky a potřeby pro její provozování byly běžně v domácnosti či i v chudém hospodářství dostupné a pracovalo se přímo doma, mohli být do tohoto pracovního procesu zařazeni všichni členové rodiny podle svých schopností. Každý z těch, kdo se na práci podíleli, byl však zároveň do určité míry specializován na konkrétní část pracovního postupu, což vedlo k vyšší kvalitě odvedené práce. Prodej hotových výrobků či odvod polotovarů pro další zpracování byl vázán většinou na dalšího zprostředkovatele, někdy však docházelo k místní přímé směně, popřípadě k prodeji na jarmarcích a trzích. Využíval se též podomní obchod. Podomácká (domácká) výroba dávala obživu či nezanedbatelný doplněk obživy především sociálně slabšímu obyvatelstvu u nás v převážně hornatých či k intenzivnímu zemědělskému využití i jinak méně vhodných lokalitách. Její vývoj od 17. století je spjat především s rozvojem manufakturní výroby, dále s nárůstem populace, která se potřebovala nějak uživit a s rostoucí poptávkou po zboží, které ještě nemohlo být vyráběno masově strojní tovární výrobou. Zároveň je důležité si uvědomit, že přadláci a tkalci stáli na venkově většinou mimo organizovanou

⁸¹ Jančář, Josef a kol. Lidová kultura na Moravě, str. 62.

⁸² Klíma Arnošt. Manufakturní období v Čechách, s.127.

⁸³ Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. Díl 2. c/f, s.32.

⁸⁴ Klíma Arnošt. Manufakturní období v Čechách, s.439.

⁸⁵ Etnografický atlas II., str. 12.

⁸⁶ Tamtéž., str. 13.

cechovní výrobu, takže nemuseli respektovat cechovní organizační omezení. Toho bylo možné využít při práci manufaktur, nejprve rozptýlených⁸⁷ a později i koncentrovaných⁸⁸. Textilní odvětví je také jedním z prvních, ve kterých se začaly uplatňovat průmyslové vynálezy usnadňující a zrychlující práci, což vedlo k ještě většímu rozvoji textilní výroby. Přesto ale v oblastech, kde byl nedostatek jiných zdrojů obživy, ještě přetrvávala práce domácích textilních výrobců, ať už přadláků či tkalců i dalších zpracovatelů textilií. Ve 20. – 80. letech 19. století se do tohoto typu výroby zapojovala až ¼ ekonomicky činného obyvatelstva, které se jí živilo částečně či zcela⁸⁹. Stejně tak není možné opomenout fakt, že domácí výrobci nebyli v podstatě ani v pozdějších letech sociálně a právně chráněni, jejich postavení upravoval až zákon z roku 1920⁹⁰.

Josef Jančář ji jen v obecnější rovině definuje jako „...*takový rozsah výroby některých předmětů, který kromě uspokojování vlastních potřeb rodiny umožňoval prodávat část výrobků širšímu okruhu spotřebitelů. Zisk z prodeje byl důležitým pomocným zdrojem obživy výrobce.*“⁹¹ Daleko podrobnější Scheuflerovo vymezení ji ve druhém díle Etnografického atlasu definuje jako „...*rukodělnou zboží malovýrobu bez právního zajištění, jednostranně specializovanou, organizovanou většinou gestorem výroby nebo na gestoru závislémi mezičlánky a provozovanou doma, tj. v obytných prostorách za pomoci rodinných příslušníků.* Má zde též několik typů (výroba pro vlastní potřebu, která je jen příležitostně směřována, výroba provozovaná příležitostně vedle hlavního zaměstnání, provozovaná pravidelně ale sezónně vedle hlavního zaměstnání, provozovaná průběžně a pravidelně vedle jiného zaměstnání, jako hlavní zaměstnání vedle jiného zaměstnání nebo jako jediné zaměstnání výrobce)⁹², také výrobci mohou být podle Scheuflera různých typů (náhodný, příležitostný, sezónní, průběžně pracující vedle jiného zaměstnání, průběžně pracující domácí výrobce nebo domácí výrobce jako podnikatel či organizátor domácí výroby)⁹³, stejně jako podnikatelé i mezičlánky mezi výrobcem a gestorem⁹⁴. V současné době může být realizována na základě živnostenského oprávnění (viz řemeslná výroba), avšak sama k užití výrobce nestačí, je třeba ji doplnit ještě dalším zaměstnáním. Některé typy výroby tohoto charakteru mohou být realizovány i bez živnostenského listu na základě tzv. dohody o provedení práce či dohody o činnosti, v tomto případě k nim není nutno dokládat úroveň vzdělání.

⁸⁷ Rozptýlená manufaktura – forma organizace práce, při které jednotliví výrobci produkují v domácích podmínkách většinou bez náročnějších pomůcek či technických zařízení jednoduchými postupy částí výrobků, které jsou předávány k dalšímu zpracování faktorům, jež jsou zároveň obchodníky i organizátory práce. Ti organizačně zajišťují dodávky materiálu ke zpracování, kontrolují kvalitu odevzdaných výrobků, proplácejí mzdu za odvedenou práci a zajišťují i další stupně zpracování v určitém prostoru. Na výrobě se většinou podílí celá rodina výrobce od malých dětí po dospělé, každý podle svých schopností a možností při jednotlivých dílčích fázích práce. Dochází při ní k intenzivní specializaci na jeden (či nemnoho) druhů práce, takže stoupá produkce i kvalita práce, avšak práce se stává často až mechanickou.

⁸⁸ Koncentrovaná manufaktura je organizace práce, která využívá dílčí pracovní specializace, avšak v průběhu výrobního procesu, realizovaného především na jednom místě – v manufaktuře. Postupnou mechanizaci zaváděnou do výroby jsou tyto manufaktury předstoupněm modernějších textilních továren.

⁸⁹ Scheufler, Vladimír. Domácká výroba v západočeském kraji, str. 99.

⁹⁰ Zákon č. 29/1920 Sb.

⁹¹ Jančář, Josef a kol. Lidová kultura na Moravě, str. 62.

⁹² Etnografický atlas II., str. 8.

⁹³ Tamtéž., str. 9.

⁹⁴ Tamtéž., str. 9, 10.

Mezi profesionálními řemeslníky a amatérskými tvůrci stojí ještě další, v dnešní době stále více diskutovaný typ výrobce, a sice tzv. **poučený amatér**⁹⁵, **hobbista**, jak jsou tyto nadšení amatérští zájemci nazýváni některými profesionálními etnografy. Jsou to většinou lidé, kteří se neprofesionálně, jako svému koníčku věnují nějaký (u některých velmi dlouhý) čas některé z rukodělných technologií a podle míry serióznosti zájmu doplňují svoje praktické zkušenosti důkladným (i méně intenzivním) studiem historických materiálů. I když samozřejmě není intenzivní zájem o dané téma možné zároveň automaticky spojovat s vysokou kvalitou výsledných výrobků, nebylo by také prospěšné věci samotné (tedy kvalitě odváděných výrobků a povědomí o technice u veřejnosti) paušální odmítání práce těchto nadšenců, kteří jsou mnohdy ochotni technice věnovat daleko více času a úsilí než leckterý profesionál⁹⁶, což se následně projevuje na kvalitě výroby.

V souvislosti s podomáckou výrobou se ještě zastavme u pojmu **manufaktura**, což je označení typu organizování práce, jež s podomáckou výrobou úzce souvisí. Ekonomický slovník Richarda Hindlse ji definuje jako „...výrobní provozy založené na ruční řemeslné technice a na dělbě práce. V heterogenní manufaktuře vyráběli dělníci jednotlivé součásti, jež pak kompletovali. V organické manufaktuře probíhala dělba práce podle výrobních kroků...,...na manufaktury navázala během industrializace strojová velkovýroba.“⁹⁷

Zvláštní postavení ve vymezení typů výrob má především od 2. ½ 20. století v oblasti rukodělných technologií tzv. **lidová umělecká výroba**. Tento pojem byl u nás zaveden v souvislosti se vznikem Ústředí lidové umělecké výroby⁹⁸. Jeho hlavními úkoly byly: péče o správné ideové zaměření a o vysokou úroveň práce lidových uměleckých výrobců, provádění výzkumu a dokumentace, vyhledávání lidových uměleckých pracovníků, pomoc ve zvyšování úrovně jejich práce a péče o výchovu jejich dorostu, zaměstnávání ve vlastních dílnách nebo jako domácí dělníky, popřípadě výkup jejich výrobků, zajišťování odbytu výrobků lidové umělecké výroby a výroby doplňkové a propagování lidové umělecké výroby zvláště výstavami a odbornou publikační činností.⁹⁹ Lidová umělecká výroba je výše uvedeným zákonem definována jako zhotovování užitečných umělecky zpracovaných předmětů převážně z přírodního materiálu pracovníky, kteří při své tvůrčí práci pokračují v lidové umělecké tradici a uplatňují při ní zkušenosti rukodělné výroby minulosti.¹⁰⁰

⁹⁵ Dle Akademického slovníku cizích slov z roku 1995 1) kdo se věnuje něčemu (umění, vědě, technice, sportu aj.) ze záliby, ne z povolání (op. profesionál), 2) kdo neovládá dokonale něj. odbornou činnost.

⁹⁶ Dle Akademického slovníku cizích slov z roku 1995 1) kdo něco koná jako povolání a je v tom odborník, 2) kdo něco koná kvalitně, dobře.

⁹⁷ Hindls, Richard. Ekonomický slovník, str. 214.

⁹⁸ Dekretem prezidenta republiky v říjnu 1945 a nově zákonem č. 56/57 Sb., O umělecké řemeslné práci a lidové umělecké výrobě z 31. října 1957.

⁹⁹ Česká lidová umělecká výroba, str. 17-18.

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 16-17.

STRUČNÝ PŘEHLED VÝVOJE TEXTILNÍCH TECHNIK

I když technologii zhotovování textilií znali v centrech starověkých civilizací (Mezopotámie, Egypt, Indie, Čína atd.¹⁰¹) již před tisíci lety, chladnější oblasti světa s méně příznivými klimatickými podmínkami ještě dlouho poté používaly pro ochranu před nepříznivými povětrnostními vlivy oděvy zhotovených ze zpracovaných kůží ulovených zvířat. Nejstaršími doklady textilní výroby v Evropě jsou především nálezy hliněných závaží k pravěkým vertikálním tkalcovským stavům, kamenné, keramické a později též skleněné přesleny k vřetenům. Otisky textilu na keramice, popřípadě vzácné zbytky textilií samotných dokládají znalost předení, tkaní a některých předtkalcovských technik (např. germánské kmeny používaly mimo jiné u nás v podstatě neznámou techniku zhotovování textilií vrstveným šitím smykovacích stehů ze silnější příze¹⁰²) v Evropě (Řecko, Římská říše¹⁰³) již několik tisíciletí, na ostatním území století před naším letopočtem. Na našem území jsou známy přesleny (nejčastěji keramické, popřípadě později skleněné), které sloužily jako setrvačníky pro rotační pohyb vřeten na spřádání přízí a keramická závaží k vertikálním tkalcovským stavům z neolitu, období keramiky s lineární keramikou (cca 6. – 5. tisíciletí př. n. l.¹⁰⁴)¹⁰⁵. Na Klatovsku máme nejstarší doklady tohoto typu z neolitu z lokalit Drslavice a Kaliště¹⁰⁶. Z období příchodu Slovanů na naše území (4.-6. století n.l.) jsou v archeologických nálezech zastoupeny sporadicky již také tzv. tkací mečíky, kterými se přirážely utkané řady k již hotovému dílu¹⁰⁷ a častěji též zbytky tkaných textilií především ze lnu a vlny, které byly podle odborných expertiz zpracovány již velmi kvalitně v plátnové a keprové vazbě¹⁰⁸. Někdy kolem 10. století je na našem území doložena výroba pletené textilie (pletení na dvou jehlicích) a prýmků pro ozdoby oděvu bohatších vrstev společnosti (splétání nejméně tří přízí protahováním a křížením za pomoci olovem zatížených dřevěných cívek, na něž jsou zpracovávány příze navíjeny¹⁰⁹).

V raném středověku se objevují první horizontální stavy, 12. a 13. století přináší s sebou již na pohled drobná, avšak o to významnější technická vylepšení, která umožňují usnadnění práce a začínají tak pozvolné inovace ve staletí neměnném způsobu práce. Jedním z těchto vylepšení jsou např. podnožky k tehdejšími stavům, které podstatně zrychlily výrobu pro vzrůstající počet zájemců¹¹⁰. Pozdní středověk znamená další stupeň ve zlepšení práce – při spřádání se objevuje spřádací kolo, tkaní již zná složitější horizontální stav. Stále se však povětšinou jednalo o výrobu pro vlastní spotřebu. Až s rozvojem měst dochází ke vzniku řemesel a intenzivnější specializaci jednotlivých postupů zpracování textilií, objevují se první specialisté - pláteníci, soukeníci, valchaři, postříhači, běličci i barvíři atd.¹¹¹, od 14. století

¹⁰¹ Pávek, Miloslav. Textilní výroba v historickém přehledu, str. 9-20.

¹⁰² Experimentelle Archäologie im Museumsdorf Düppel, str. 147.

¹⁰³ Pávek, Miloslav. Textilní výroba v historickém přehledu, str. 26, 35.

¹⁰⁴ Pravěké dějiny Čech, str. 196.

¹⁰⁵ Nový, Luboš. Dějiny techniky v Československu, str. 48.

¹⁰⁶ Prostředník, Jan. Chamská kultura v západních Čechách, str. 144, 145.

¹⁰⁷ Nový, Luboš. Dějiny techniky v Československu, str. 50.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 59.

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 101.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 73.

¹¹¹ Tamtéž, str. 192.

sdužování v cechy. V tomto období se u nás také objevují první zmínky o zpracovávání bavlny, která se k nám dovážela z jižní Evropy a v počátcích se používala na vycpávky rukávů apod. Až později se její oproti lnu či konopí krátká vlákna v našich zemích také spřádají a takto získané příze se používají na útky směsových tkanin zvaných barchet (osnova lněná)¹¹². Ze směsí s bavlnou se vyráběly též tkaniny řídce tkané v plátňové vazbě, jež měly blízko k mušelínu¹¹³, avšak v obchodní praxi se nazývaly podle míst, která jejich výrobou proslula¹¹⁴ (např. pomezín, bukasín). Od 16. století se i u nás začalo v hojné míře využívat plátěné spodní prádlo, dříve vyhrazené pouze bohatým. Plátna se vyráběla i ve velmi vysoké kvalitě (jemná z tenkých nití, tzv. kmenty). Naproti tomu produkce suken (vlněných tkanin) měla až na výjimky¹¹⁵ nízkou úroveň, místní sukna byla hrubá, jemnější se dovážela z Flander či Brabantu. Renesance je také obdobím, kdy se začínají intenzivně rozvíjet některé mladší textilní techniky, např. šitá krajka či paličkování. Od poloviny 16. století se začínají objevovat v organizační sféře výroby prvky, které ve 2. polovině 17. století vedly ke vzniku manufakturní výroby (1. koncentrovaná manufaktura na výrobu plátna a barchetu v r. 1563 v pražském Karolinu¹¹⁶). Rozptýlená manufaktura se prosadila především při výrobě plátna. I když centrem byly v českých zemích především severní Čechy (1. manufaktura založena r. 1713 anglickým obchodníkem R. Allasonem v Rumburku¹¹⁷), doložena je také v předhůří Šumavy, kde se manufakturním způsobem zpracovávalo i ovčí rouno. Zpracování bavlny (1. manufaktura na výrobu bavlněných látek v českých zemích v Kosmonosích po roce 1762) a hedvábí (1. hedvábnická manufaktura pracovala od r. 1751 v Praze) není v Pošumaví doloženo. Velký význam textilní výroby (především plátenictví) v českých zemích na sklonku manufakturního období dokládají v roce 1792 počty přadláků lnu (250.000), přadláků vlny (56 000) a přadláků bavlny (přes 34.000). Ke stejnému roku bylo v Čechách evidováno 59.000 tkalců plátna, přes 9.000 tkalců vlněných textilií a 5.000 tkalců bavlněných látek, což je v součtu daleko větší počet zaměstnanců, než měla ostatní výrobní odvětví¹¹⁸, avšak jejich produktivita byla stále nízká oproti možnostem strojní výroby. Od konce 18. století¹¹⁹ již zdokonalená manufakturní výroba začíná být vytlačována strojovou výrobou, na počátku 20. století průmyslová výroba textilií naprosto převažuje. V paměti (a někdy i v praktickém použití) tak zůstávají jen technologie, které strojní výroba nahradit neuměla, popřípadě ty, jež umožňovaly spotřebiteli výrobu pro vlastní potřebu vlastními prostředky. V průběhu 20. století, především však od jeho 2. poloviny, jsou přírodní materiály (a to nejenom v textilní výrobě) nahrazovány materiály umělými (první výrobky z viskóзовých vláken byly předvedeny na pařížské světové výstavě

¹¹² Nový, Luboš. Dějiny techniky v Československu, str. 194.

¹¹³ Mušelín je měkká jemná tkanina tkaná v plátňové vazbě z bavlny, vlny a hedvábí a jejich kombinací, název je odvozen od města Mosulu v Iráku.

¹¹⁴ Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. Díl 5. m/o, s. 271.

¹¹⁵ Např. brněnské sukno.

¹¹⁶ Nový, Luboš. Dějiny techniky v Československu, str. 400.

¹¹⁷ Tamtéž, str. 400.

¹¹⁸ Dějiny techniky za feudalismu, str. 48.

¹¹⁹ Nový, Luboš. Dějiny techniky v Československu, str. 420.

v roce 1900¹²⁰, v roce 1938 byla zahájena výroba prvních syntetických vláken nylonových¹²¹).

Z různých úhlů pohledu je tato skutečnost přínosem, avšak určitá konzervativnost a psychická potřeba blízkosti přírody v podobě přírodního materiálu přetrvává, ba dokonce od 60. let 20. století se opětovně intenzivněji hlásí o slovo. Jak formuloval Ing. Bouček v Materiálu pro školení pracovníků ÚLUV¹²²: „...těžiště konzumního významu z výroby rukodělné přešlo na výrobu průmyslovou, ale vzhledem k tomu, že v určitých konzumních polohách považujeme stejnost za méně příznivou, doplňujeme v nich průmyslově vyrobenou část potřebné výbavy rukodělným doplňkem...“¹²³, nebo ještě o něco poetičtěji „...ale neméně vycitujeme vzpouru proti uniformě hromadné reprodukce, vyznívá v něm problém využití volného času, hlad po tvořivém styku s hmotou a touha formovat prostředí vlastníma rukama podle své vůle..., ...jenom že se toto puzení stává tím, čím vlastně má být, tj. organizovaným domyšleným výrobním námětem, který právě proto, že je přirozený a aktuální, je zárukou úspěšné směny.“¹²⁴ Zákonem¹²⁵, jež ukládá uchovat a rozvíjet lidovou uměleckou výrobu v tehdejší Československé republice, byl položen základ vzniku Ústředí lidové umělecké výroby, které několik desítek let do svého zrušení v roce 1995 plnilo nejen funkci dokumentační, ale také rozvojovou a pro jednotlivé výrobce i zaštit'ovací a organizačně pomocnou. I když v České republice ještě není rozšířeno společenské i finanční ocenění ruční práce jako v jiných částech světa (viz např. země Orientu¹²⁶), snaží se stále více zájemců věnovat se ručním tradičním řemeslům nejen jako volnočasové aktivitě, ale také jako živnosti. V souvislosti se změnami společenskopolitickými podmínkami tyto aktivity na jedné straně podléhají zákonům ekonomickým, zákonu nabídky a poptávky atd., ale na druhé straně reagují na nové organizační možnosti (otevírání butiků, zřizování nových živností atd.).

Podněty k realizaci v oblasti tradičních technologií dostávají případní zájemci i z oficiálních státních míst především dokumenty zmíněnými v úvodu této práce, v minulosti státem garantovanou alespoň základní péči o řemeslné rukodělné výrobce (ÚLUV) se dnes snaží nahradit soukromá instituce Český národní podnik¹²⁷. Díky kvalitě prodeje získala firma v prosinci 1995 ČNP s.r.o. jako první ocenění Czech Made za provozování sítě obchodů. Za jeden z nejdůležitějších cílů si firma vytkla udržení kořenů a prezentaci českých a moravských řemesel na úrovni, jakou si zaslouhují, proto převzala spolupráci s většinou řemeslných dílen i s bývalými mistry lidové umělecké tvorby. K popularizaci lidových řemesel ČNP, s. r. o. přispívá i pořádáním tiskových konferencí, besed s etnografy, historiky apod., úspěšně rozvíjejí též zahraniční kontakty. Český národní podnik s.r.o., která se zabývá designem, výrobou a prodejem širokého sortimentu tradiční české řemeslné výroby,

¹²⁰ Bohanesová, Bohuslava. Oděvní materiály, str. 12.

¹²¹ Tamtéž, str. 12.

¹²² Vydáno pro vnitřní potřebu ÚLUV v roce 1959.

¹²³ Materiál pro školení pracovníků ÚLUV, část B, str. B1/4.

¹²⁴ Materiál pro školení pracovníků ÚLUV, část B, str. B 4/12.

¹²⁵ Zákon č. 56/1957 Sb.

¹²⁶ Matragi, Blanka. Blanka Matragi. Praha. Lidové noviny, 2006. 1. vydání. 260 s. ISBN 80-7106-791-1.

¹²⁷ ČNP s.r.o. vznikl jako síť originálních obchodů s dřevěnými hračkami a nejširším sortimentem českého lidového řemesla v prostředí historických domů v centru Prahy. Obchody jsou zároveň též místem poučení, neboť výrobky jsou v obchodech doplňovány informacemi o historii řemesel a zvyků, které se k předmětu vztahují.

v posledních uplynulých letech vytvořil zájemcům již dobře známou obchodní značka MANUFATURA, jež propaguje prodej tradičních rukodělných řemeslných výrobků¹²⁸. Bohužel však v mnoha směrech ještě tato firma není schopna (i když ochota a zájem tu je) nahradit všechny oblasti činnosti zaniklého ÚLUV.

VZDĚLÁVÁNÍ

Neodmyslitelnou součástí procesu zhotovování textilií bylo v minulosti i předávání znalostí dalším generacím. Zatímco v prvních stádiích této technologie, kdy byla nutnost a potřeba výroby textilií pro vlastní potřebu svoji a své rodiny, respektive hospodářství, povinností každé hospodyně a děti (většinou dívky coby budoucí hospodyně) se jí učily od svých rodičů, od počátku řemeslné výroby se objevuje výuka učedníků čili učňů a tovaryšů. Ti se tomu kterému řemeslu (a nejen textilnímu) učí u svých mistrů v řemeslných dílnách, i když způsob výuky je v podstatě stejný. Učí se nápodobou a postupným vykonáváním stále sofistikovanějších činností ve výrobním procesu během učňovských let od svého mistra. První školy proto byly zakládány při klášterech od konce 9. století n. l. a stejně jako později od 13. století další středověké školy zřizované převážně ve městech při farních kostelech (nazývaly se partikulární) byly určeny především majetnějším vrstvám obyvatel a výuka byla čistě teoretická. Toto vzdělání umožňovalo žákům následné studium na univerzitách¹²⁹. V Klatovech je takováto škola doložena již v 15. století¹³⁰, fungovala do roku 1688. Podle mínění některých autorů byly předchůdci současných škol ve městech vznikají tzv. školy pokoutní, ve kterých učili přímo řemeslníci či učitelé měšťanských škol, a jež se ve výuce zaměřovaly na potřeby řemesel a obchodu. Někdy přijímaly k výuce i dívky. I když humanismus a renesance přinesly do obecné mentality nové impulzy i v otázce vzdělávání obyvatelstva, následné pobělohorské období u nás znamenalo opětovný úpadek i v této oblasti. Rozvoj v otázce školství pak s sebou přineslo až Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité byli v ostatních zemích řádem školským, u nás tento aspekt zastiňovala rekatolizace, která je s jejich působením u nás spojována intenzivněji. Avšak dnešní badatelé se již neobávají přiznat jezuitům zásluhu, které jim v oblasti rozvoje školství u nás nepochybně náleží. V Klatovech vznikla z jejich popudu po jejich příchodu ještě stále spíše na teoretickou výuku zaměřená latinská škola, tzv. gymnázium, která byla po zrušení řádu roku 1773 přenesena do Písku. Všeobecně převládající ráz školství, zaměřující vzdělání především na majetnější společenské vrstvy a do teoretické roviny, se mění až v závěru 18. století, kdy s rozvojem průmyslu dochází ke změnám potřeb rozvíjejícího se průmyslového výrobního procesu. Zatímco do té doby se učedníci učili u svých mistrů především řemeslným dovednostem a na jejich alfabetizaci, stejně jako u ostatní populace, v podstatě nebyl brán zřetel (výuka čtení, psaní, počítání popřípadě dalších předmětů byla vyhrazena pouze vyšším vrstvám společnosti), od zavádění průmyslové výroby v továrnách vzniká potřeba širšího vzdělání i u řadových pracovníků. Tehdejší racionalistická filozofie věřila ve všemocnost rozumu, oživení

¹²⁸ Dostupné na www.manufatura.biz/asp/texty.asp?ID=ds3EkTFm.

¹²⁹ Králíková, M; Nečesaný, J.; Spěváček, V. Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích, str. 15.

¹³⁰ Historie a současnost podnikání na Klatovsku, Sušicku a Horažďovicku, str. 132.

zaostalého hospodářství proto předpokládalo nejprve vzdělanější obyvatelstvo. Tereziánská reforma školství z roku 1774 umožnila přístup ke školnímu vzdělání i nejhudším společenským vrstvám, i když tato možnost ještě dlouho nebyla plně využívána ať už z důvodů ekonomických, názorových či jiných. Tyto nově při každém farním úřadu zakládané tzv. triviální (vyučovalo se v nich tzv. trivium tj. čtení, počty a psaní) neboli obecné školy měly do výuky zařazenu i výuku praktických dovedností z různých oborů, avšak převládala výuka teoretická¹³¹. Kromě triviálních byly podle nového školního řádu zřizovány v krajských městech školy hlavní, kde se učilo též základům latiny, dějepisu, zeměpisu, přírodopisu, geometrii, kreslení a základům hospodářství a průmyslu¹³². Třetím typem byly školy tzv. normální, zřizované v hlavních městech jednotlivých provinciích říše, které měly ještě širší výuku než školy hlavní. Školský vzdělávací systém se v té době zesvětčuje (odpoutává se od církevní správy), ale zároveň také rozšiřuje oblasti, ve kterých jsou děti vzdělávány. Původní trivium je záhy rozšiřováno o praktickou výuku, která i v těch případech, kdy není specializovaná na jedno řemeslo či jednu technologii, obsahuje výuku ručních prací, které mají nejen dívky, ale také chlapce cvičit v určitých obecných pracovních návycích a dovednostech. Druhá polovina 18. století je obdobím zakládání různých specializovaných škol se zaměřením na jednotlivá hospodářská odvětví. Pro námi sledovanou oblast jsou to především školy pro přádláky a tkalce, které jsou zakládány při vznikajících textilních manufakturách v jednotlivých oblastech. Je třeba si uvědomit, že v manufakturách pracovali dělníci, kteří neměli odborné vzdělání, specializace na jednotlivé části pracovního procesu umožňovala zaměstnávat lidi naprosto nevzdělané. Před zrušením nevolnictví to byli nejčastěji nevolníci, pracující pro vrchnost, popřípadě pro manufakturu cizí, pokud ta se předem smluvně zavázala prátit vrchnosti určité poplatky za uvolnění pracovních sil pro výrobu. Pokud měl majitel manufaktury zájem na zkvalitnění výroby, povolával často k práci zkušené řemeslníky ze zahraničí, kteří přímo na místě učili dělníky novému pracovnímu postupu¹³³. školy za tím účelem zakládané měly v první fázi (od roku 1755 do cca 1848) naučit tkalce a přádláky nejen své práci, ale zároveň měla většina z nich daleko širší vzdělávací a humanitární cíle, takže jejich rychlé, živelné zřizování přineslo po čase nové především sociální problémy¹³⁴, když snahy o umístění dětí do těchto manufakturních škol vyvolávaly vzájemnou nevráživost a sociální nepokoje. Z pohledu Klatovska tak měla nezanedbatelný význam škola, založená při manufaktuře v nedaleké Nové Kdyni (založená roku 1769¹³⁵ pro tkalce manufakturní, tj. domácí), ležící však už mimo námi sledovaný prostor.

S rozvojem ostatních textilních technik zároveň neodmyslitelně souvisí v průběhu 19. století zakládané školy pro ženy a dívky, jejichž nedílnou součástí byla výuka ručních prací. Jejich předchůdkyní nepochybně byla Magdaléna Dobromila Retigová, která ve městech, kde v průběhu svého života s manželem žila, vyučovala měšťanské dívky nejen vaření, jež ji proslavilo, ale také různým ručním pracím, čtení, psaní atd. Její aktivity se nacházely mimo oficiální systém, souvisely s vlasteneckým

¹³¹ Historie a současnost podnikání na Klatovsku, Sušicku a Horažďovicku, str. 133.

¹³² Králíková, M; Nečesaný, J.; Spěváček, V. Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích, str. 26.

¹³³ Klíma Arnošt. Manufakturní období v Čechách, s. 366.

¹³⁴ Doleželová, Věra. Přádelní školy u nás v první polovině 19. století, str. 208-222.

¹³⁵ Šenfěldová, Helena. Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (Od poloviny 18. století do počátku 20. století), str. 11.

cítěním a jednáním té doby. Dnes, i přes přiznání jejich zásluh, je jí často vytýkáno, že takto připravovala ženy a dívky pro tradiční, muži podřízenou roli v manželství, zatímco vzdělávací iniciativy různých soukromých osob, spolků a sdružení v pozdějších letech ve vzdělávání žen a dívek viděly především jejich cestu k vlastní emancipaci. Ve sledovaném oboru tak má pro region Klatovska největší význam Ženská škola průmyslová založená až roku 1912, později přejmenovaná na tzv. školu rodinnou. Různým řemeslům se zájemci obou pohlaví v regionu učili v tzv. živnostenských školách, což byly vlastně pokračovací kurzy pro učně. První kurz byl otevřen roku 1869, roku 1879 pak byla založena živnostenská pokračovací škola, jež mezi vyučovanými obory měla též obory oděvní a obuvnické¹³⁶. Obdobné živnostenské pokračovací školy byly zřízeny i v dalších několika městech okresu (Chudonice, Strážov, Plánice, Myslív, Nýrsko, Železná Ruda¹³⁷).

Ve 2. polovině 19. století dochází k dalším změnám v základním školství. Nový školský zákon z roku 1869 ustanovil osmiletou povinnou školní docházku od šestého do čtrnáctého roku dítěte, také do škol obecných (základních) a měšťanských (jež měly umožňovat vyšší vzdělání těm žákům, kteří nemohli navštěvovat školy střední) zavedl reálné předměty (zeměpis, dějepis a přírodopis atd.), kromě dalších předmětů se zde vyučovalo též kreslení a ručním pracím¹³⁸. Na vyšší úrovni byly protějškem teoretického gymnaziálního vzdělávání v praktické oblasti tzv. reálky, jež připravovaly své žáky pro další technická studia, pro průmysl, živnosti a řemesla. Od roku 1869 byly ukončovány nepovinnou, od roku 1872 povinnou maturitou¹³⁹. Ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století se díky snahám o optimalizaci vzdělávacího systému rozhojňovaly typy škol, především vyšších (středních) o další možnosti výuky s rozdílnou náplní (zaměřené více na teoretickou či na praktickou výuku), všechny se však již (včetně základních škol) řídily učebními plány a osnovami, zvanými však tehdy ještě Počtem hodin, Rozdělení hodin apod., podle kterých můžeme sledovat i složení jednotlivých vyučovacích předmětů¹⁴⁰. Po vzniku samostatného československého státu vzniklo několik návrhů na ustanovení vzdělávacího systému. Až rok 1922 přinesl tzv. Malý školský zákon, který ale neobsahoval zásadní změny a zachovával rakouský systém z předchozích let. I když stoupal počet škol jak obecných, tak měšťanských i dalších středních, v následujících letech přednesené návrhy na reorganizaci školského systému ukazují, že se stávající situací nepanovala všeobecná spokojenost. Léta německé okupace znamenala zhoršení situace, neboť Německá říše zásadně omezila možnosti dalšího vzdělávání (zavření vysokých škol, snížení počtu středních škol všech typů), omezena byla výuka českého jazyka (ve prospěch jazyka německého), dějepisu a zeměpisu.

Již přechodné učební osnovy, které začaly platit po osvobození republiky, zavedly jednotné devítileté základní školy, osnovy pro první stupeň byly sjednoceny. V mnoha ohledech se však ve výuce pokračovalo zatím ve stejném organizačním systému, i když v jiném duchu. Školský zákon z roku 1948 zestátnil školu – definitivně ji oddělil od církevního vlivu, který, i když většinou jen formálně, ve školství přetrvával, zavedl jednotný školský systém od mateřské školy (od 3 do 6 let),

¹³⁶ Historie a současnost podnikání na Klatovsku, Sušicku a Horažďovicku, str. 134.

¹³⁷ Tamtéž, str. 134.

¹³⁸ Králíková, M.; Nečesaný, J.; Spěváček, V. Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích, str. 32.

¹³⁹ Tamtéž, str. 35.

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 39.

přes první a druhý stupeň tzv. škol národních (od 6 do 15 let) ke stupni třetímu (pro mládež ještě starší¹⁴¹). Kromě povinné školní docházky systém počítal též s tzv. Nepovinným vyučováním, tedy soustavou různých kroužků, které měly umožnit dětem jejich rozvíjet i v mimoškolním čase. Školní výuka se řídila povinnými školními osnovami, jež byly závazné pro každý předmět a každého pedagoga a kategoricky stanovovaly, jaký objem znalostí mají děti v tom kterém ročníku díky výuce obsáhnout. Zákon z roku 1953 stanovil sice osmiletou povinnou školní docházku, avšak v osnovách vydaných k tomuto zákonu došlo k několika úpravám ohledně složení předmětů. Pro nás je důležité, že byl zrušen předmět ručních prací. Ten se do výuky vrátil (jako pracovní vyučování) až s platností školského zákona z r. 1960¹⁴², jež zavedl devítiletou školní docházku a zreformoval středního školství – vznikl systém středních škol, zahrnující střední všeobecné školy, střední odborné školy a učňovské školy¹⁴³. V jeho rámci (s úpravami v roce 1984) základní školy fungovaly až do roku 1990¹⁴⁴, kdy začal platit nový školský zákon. Ten postupně navazujícími novelizacemi rozšířil možnosti výuky na základních školách, jejichž systém byl v základě zachován, avšak rozšířen o další typy škol (soukromé, církevní atd.), umožnil též výuku dětí v domácím prostředí v případě splnění určitých podmínek a i když zachoval osnovy jako povinný rámec školní výuky, podstatně rozšířil pravomoci pedagogů pro naplnění jejich obsahu v praxi. Vzdělávací program Základní škola, podle kterého základní školy pracovaly od roku 1996, si kladl za cíl, „aby žáci v průběhu devítileté školní docházky získali kvalitní základy moderního všeobecného vzdělání. Program odpovídá na otázku, co by měli žáci poznat z hlavních oblastí lidské kultury a jakými dovednostmi by měli být vybaveni, aby mohli dále pokračovat ve svém vzdělávání, dorozumívat se s lidmi a uplatnit se v životě“¹⁴⁵. Zároveň „vzdělávací program svým pojetím a způsobem zpracování počítá s tím, že si školy budou dotvářet jeho podobu podle svých vlastních záměrů a podmínek a vycházet přitom jak z názorů a přání rodičů, tak z možností, potřeb a zájmů žáků“¹⁴⁶. Z materiálu je zřejmé, že uvažuje i o určitém (i když nevelkém) prostoru pro seznamování se s tradicemi naší země i v oblasti tradičních řemesel a rukodělných technologií na různém stupni podrobnosti (např. již 1. – 3. ročník měl v předmětu Prvouka oblast nazvanou Věci a činnosti kolem nás a Práce a volný čas, předmět Občanská výchova pro 6. – 7. ročník měla oblast Kulturní dědictví, všechny ročníky se měly možnost ve Výtvarné výchově věnovat Užité práci dekorativní a prostorové, 1. – 5. ročník v Praktických činnostech měl oblast Práce s textilem a Lidové zvyky a tradice, 6. – 9. ročník ve stejném předmětu Provoz a údržba domácnosti a Svět práce). V současné době platná právní úprava našeho školství¹⁴⁷ zavádí školní výuku na základních a středních školách podle rámcových vzdělávacích programů, které nahrazují bývalé školní osnovy a umožňují každé škole připravit si výuku podle vlastních místních podmínek. Určitý prostor pro praktické činnosti je zachován, obsah tohoto předmětu je však na odpovědnosti pedagoga, který jej vyučuje, proto jeho

¹⁴¹ Králíková, M; Nečesaný, J.; Spěváček, V. Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích, str. 75.

¹⁴² Zákon č. 186/1960 Sb.

¹⁴³ Králíková, M; Nečesaný, J.; Spěváček, V. Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích, str. 86.

¹⁴⁴ Zákon č. 171/1990 Sb.

¹⁴⁵ www.msmt.cz, dokumentace vzdělávacího programu Základní škola, str. 15.

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 16.

¹⁴⁷ Zákon č. 561/2004 Sb.

praktická náplň má v různých školách různé podoby. U středních škol s praktickým zaměřením výuky tyto rámcové vzdělávací programy umožňují detailnější rozpracování náplně jednotlivých předmětů podle požadavků nejen obecné úrovně vědomostí, ale také praktických požadavků výroby. Zároveň další právní předpisy¹⁴⁸ vymezují možnosti, formy a organizační rámec pro tzv. zájmové vzdělávání, které rozšiřuje možnosti využití tradičních rukodělných technologií v současnosti.

JEDNOTLIVÉ ZKOUMANÉ POSTUPY JEJICH STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA A HISTORICKÝ PŘEHLED

Příprava spřádaného materiálu

Samotnému předení předcházela příprava zpracovávaných materiálů, jejímž výsledkem měla být surovina čistá a rozvolněná, tak, aby předení bylo co nejsnazší a přize co nejkvalitnější. Každá surovina vyžadovala jinou přípravu.

Ovčí rouno, získávané z ovcí chovaných ve střední Evropě už od doby bronzové¹⁴⁹, se nejprve pralo (v některých oblastech je „prali“ ještě na ovcích tím, že je vehnali do vody, někdy používali přídavek kořene mydlice lékařské¹⁵⁰). Již od nejstarších dob se nastříhané rouno rozdělávalo podle toho, ze které části ovce bylo sestříháno. Nejlepší bylo rouno z hřbetní části. To se pouze pralo v čisté měkké (dešťové) vodě, popřípadě později ve vodě s přídavkem změkčovadla (sody). Rouno z boků popřípadě břicha bylo více znečištěno, muselo se tedy prát vícekrát, někdy i delší dobu máčet, aby se vyplavilo co nejvíce nečistot i mechanických. Část z nich se však stejně musela oddělit až při pročešávání, které následovalo po pozvolném usušení. V některých místech prané rouno před předením ještě znovu mastili (praním se velká část přírodního tuku z rouna odstranila) olejem, máslem apod. pro snazší předení. To se dělalo tlúčením silnějším klackem do hromady rouna, zalité rozpuštěným tukem¹⁵¹. Závěrečnou fází přípravy ovčího rouna bylo rozvolňování a česání. V nejstarších dobách se tato činnost dělala pouze rukama, později na hachlích, vochlík, krachlích, kraclích jak se nazývaly nástroje s mnoha 2-4 cm vysokými kovovými hroty, kterými se, vždy dvěma vochlými proti sobě, menší díl rouna mezi nimi pročešával.

Len, pěstovaný u nás od nepaměti (avšak důkazy o jeho pěstování z nejstarších dob chybí nejspíš proto, že se lněné semeno využívalo hospodářsky a tak se v archeologických nálezech neobjevuje¹⁵²) se po vytrhání (nesekal se, aby stvolky byly co nejdelší) nejprve odvezl do stodoly, kde se z něj na drhlenech oddělily tobolky se semeny, a pak se nechával na poli nějaký čas máčet přírodní cestou (rosením), případně se máčel i v umělých tzv. močidlech. Několikrát máčením a usycháním se narušila pevnost vrchních a nejnvnitřnějších pletiv lněného stonku, takže po následném lámání na mědlících se z něj tzv. pazdeří, tedy nespřádané části rostliny, daly snadno oddělit při pročešávání a mykání. I u lnu se výsledná připravená vlákna dělila podle kvality.

¹⁴⁸ Zákon č. 71/2005 Sb., o základním uměleckém vzdělávání a č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání.

¹⁴⁹ Pávek, Miloslav. Textilní techniky v historickém přehledu I., str. 79.

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 81.

¹⁵¹ Janotka, Miroslav; Linhart, Karel. Zapomenutá řemesla, str. 86.

¹⁵² Pávek, Miloslav. Textilní techniky v historickém přehledu I., str. 72.

Konopí, o jehož pěstování máme důkazy v archeologických nálezech především ze střední a východní Moravy z 8. – 14. století stejně hojně jako o lnu¹⁵³, se zpracovávalo obdobně jako len, avšak nevytrhávalo se, ale sekalo.

Také **kopřivy** se u nás používaly pro textilní výrobu, ve středověku pro srovnatelně kvalitní látky se lněnými, v době první světové války jako náhražková surovina¹⁵⁴. I jejich zpracování je obdobné lnu.

Tyto přípravné práce byly poměrně pracné a proto bylo nepochybně velkým přínosem jejich postupné zmechanizování, které se využívá při průmyslovém zpracování dodnes.

Ruční příprava suroviny se tedy dnes praktikuje pouze v těch několika málo případech, kdy je přímým záměrem zachovat u celého výrobního procesu ruční postup, v podstatě jen při výukových ukázkách.

Předení na vřetánku

Předení dokládají, jak bylo zmíněno výše, již archeologické nálezy keramických přeslenů z období pravěku. Přesleny sloužily jako setrvačníky pro vřetena, tj. 15 – 35 cm dlouhé dřevěné dřívky, na které byl přeslen pevně navlečen ve spodní cca 1/3. Z načechraná suroviny většinou umístěné na přeslici byla oběma rukama vytažená vlákna zároveň tvarovaná do svazku silného podle požadované síly příze. Roztáčením vřetena (jehož otáčení udržoval přeslen coby setrvačnick) se vlákna postupně zakrucovala do požadované pevnosti (dané množstvím zákrutů) a délky a po odjištění upevňovací smyčky v horní části dřívku se pak natáčela na tělo vřetena¹⁵⁵. Po napředení plného vřetene se příze přetáčela do klubek, na cívky nebo do přaden (pokud měla být příze ještě dále zpracovávána např. barvením nebo později šlichtováním, popřípadě se v předenech dodávala k dalšímu zpracování)¹⁵⁶. Výkon při předení je odhadován na 60 až 100 m příze za jednu hodinu¹⁵⁷. Tento postup naši předkové praktikovali celá staletí. Až ve 14. století se objevuje sprádací kolo, které díky převodům velkého kola nahrazujícího setrvačnick vřetena¹⁵⁸ dosahuje větší rychlosti, a následně kolovrat. Přesto se na vřetánku předlo ještě ve 40. letech 19. století, neboť takto vznikala příze rovnoměrnější, kvalitnější a tedy žádanější¹⁵⁹.

Ve sledovaném období to je technologie v podstatě neprotikovaná, používá se pouze tam, kde se jedná přímo o tuto technologii např. při výuce či předváděcích akcích evokujících pravěká či středověká období a tedy nejstarší technologické postupy.

Předení na kolovratu

Kolovrat se v různém provedení (jako horizontální, vertikální atd.) objevuje ve 2. polovině 15. století. Je dalším krokem ve zdokonalování technologie výroby textilií. Základem této přadné technologie je použití křídlového vřetena, které bylo poháněno tahem příze na cívce (u německého typu kolovratu), nebo byla poháněna

¹⁵³ Pávek, Miloslav. Textilní techniky v historickém přehledu I, str. 76.

¹⁵⁴ Tamtéž., str. 77.

¹⁵⁵ Nový, Luboš. Dějiny techniky v Československu, str. 94.

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 97.

¹⁵⁷ Tamtéž, str. 96.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 198.

¹⁵⁹ Scheufler, Vladimír. Domácká výroba v Západočeském kraji, str. 79.

cívka (u českého typu kolovratu), nebo byly poháněny obě tyto části (ruský typ kolovratu)¹⁶⁰. Od 16. století se začínají objevovat a pro spřádání především lnu používat kolovraty šlapací, u kterých byl pohon převeden do podnožky ovládané nohou. Přadleně se tak uvolnily obě ruce pro práci na tvarování vlákna. Ve 2. polovině 18. století se objevují pro náročnost práce nepříliš rozšířené kolovraty dvouvrátenové¹⁶¹. Zásadní zlom nastal po roce 1825, kdy byl A. Robertsem¹⁶² vynalezen spřádací stroj¹⁶³. Přesto se na Klatovsku sporadicky na kolovratu spřádalo ovčí rouno ještě v 60. letech 20. století, především pro pletení ponožek. Kdo si takovéto spředení zadával, platil od práce za 1 kg vlny 100 Kč.¹⁶⁴

Také tuto technologii ve sledovaném období již nikdo nepoužívá pro výrobu jako takovou, většina přadláků či přadlen se jí věnuje spíš pro ni samotnou – používají ji jako ukázkou již nepoužívaného postupu. Mezi zpracovateli ovčího rouna je v naší republice několik takových, kteří s výsledným ručně vyrobeným produktem (svetry, ponožky, rukavice apod.) spojují i ruční spředení suroviny. V regionu Klatovska však nebyl nikdo takový zaznamenán. Ostatní producenti ručně zhotovených textilních výrobků nakupují hotové příze z různého materiálu, různé kvality i barev v prodejnách galanterie s dostatečným sortimentem zboží.

Předtkalcovské techniky

Z upředených přízí se různými technologiemi vytvářely další produkty textilní výroby. Největšího užití měla příze v ručním tkaní (tkaní na stavu), avšak textilie (ať už plošné či délkové) se vyráběly i dalšími postupy. Z nich nejjednodušší byly (a jsou) ty, které vytvářejí textilií **z nekonečné příze pouze rukou bez pomoci dalších nástrojů**. Do této skupiny patří výroba různých šňůrek. Nejčastěji **stáčených** na principu zaklesávání dvou a více přízí se zákruty různého směru (pravý a levý zákrut) do sebe tak, že vzniká rovnoměrně zakroucená dostatečně pevná a podle požadavku silná i dlouhá příze. Na tomto principu se v minulosti zhotovovaly též z různých materiálů pomocí jednoduchého stáčecího klikového zařízení provazy různé tloušťky. Dalším jednoduchým postupem je výroba šňůrek **pomocí tzv. řetízku**, tj. stále znovu se opakujícím protahováním nekonečné příze již hotovým pohyblivým okem, čímž vzniká oko další atd. obdobně jako při háčkování. Jinou možností, velmi jednoduchou a často užívanou, bylo splétání šňůrek o konečné (ne moc dlouhé) délce **splétáním ze tří** (na principu pletení copu) **a více pramenů** nejčastěji na principu plátňové vazby (tj. jednou směřuje proplétací pramen nad a jednou pod proplétané prameny, to se stále opakuje), čímž vzniká požadovaný vzor.

Poněkud složitějšími postupy jsou ty, u nichž se používá jednoduchých nástrojů. Je to především pletení, háčkování a paličkování, kterým je věnována pozornost v dalším textu, ale také **pletení šňůrek na cívce**, používané dodnes jako dětská hračka, které je založeno na principu postupného protahování oka z nekonečné příze oky již hotovými, zachycenými na nejčastěji čtyřech hřebíčcích po obvodu otvoru uvnitř dřevěné cívky, a pak splétání šňůrek, ozdobných prýmků a port z několika

¹⁶⁰ Nový, Luboš. Dějiny techniky v Československu, str. 407.

¹⁶¹ Tamtéž, str. 409.

¹⁶² Scheufler, Vladimír. Domácká výroba v Západočeském kraji, str. 79.

¹⁶³ Šenfěldová, Helena. Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (Od poloviny 18. století do počátku 20. století, str. 43.

¹⁶⁴ Staňková, Jitka. Pracovní deník tkalce V. Kaufnera z Poleně na Klatovsku, str. 160.

málo pramenů za pomoci cíveček (tzv. **pletení na kobyle**), na nichž je každý jednotlivý pramen namotán a jejichž prohazováním opakujícím se stále stejně v každé řadě po určitých krocích je docilováno vzoru.

Výše uvedené techniky však byly z pohledu nadprodukce bezvýznamné, neboť je hotovil každý pouze pro svou potřebu a i když použití výrobků jistě mělo svoji důležitost (jinak by je výrobci nezhotovali), jejich ekonomický přínos byl minimální. Daleko největší produkce co do objemu i důležitosti pro konzumenta byla produkována ručním tkaním, tkaním na ručním stavu.

Tyto techniky se dnes využívají jen výjimečně, neboť v běžně dostupných cenových relacích je v obchodech dostatečný sortiment i množství různých provazů, šňůrek, prýmků a stužek, takže ruční výroba jejich předchůdců defakto ztrácí praktický smysl.

Tkaní na ručním stavu

Tkaní je technologie, při které je přízí nataženou v osnově (množství osnovních nití bylo odvislé od tloušťky příze, požadované hustoty a šíře hotové tkaniny) proplétána příze útková. To se děje tak, že jsou osnovní nitě střídavě nadzvedávány, čímž se mezi zvednutými a nezvednutými přízemi rozevívá prostor zvaný prošlup. Tímto prošlupem se střídavě z jedné strany na druhou protahuje útková příze, která je po změně vyzdvižených osnovních nití sevřena a upevněna v osnově. Různými kombinacemi počtu a rytmického střídání zvednutých osnovních nití se dosahuje různých vazeb. Od pravěku máme doloženu vazbu plátňovou (střídá se vždy jedna nadzvednutá a jedna nezvednutá osnovní nit, které se v následující řadě vymění), keprovou (útek jde horem přes jednu osnovní nit a spodem pod dvě, tři či více osnovních nití – dvojavazný, třívazný atd. kepr, v další řadě se vazné body v místě křížení útkové nitě horem přes osnovní posouvá o jedno místo doprava, popřípadě doleva, takže se vazné body v řadách dotýkají, čímž je docíleno vzorování ve vazbě) a rypsovou (odvozenina plátňové vazby, která vzniká zesílením vazných bodů, tj. přidáním počtu nití pro jeden vazný bod, v osnově nebo v útku¹⁶⁵). Nejstarší stavy známé z našeho území již z období pravěku byly vertikální, tzv. proplétací¹⁶⁶, jednoduchou plátňovou vazbou se na nich odspoda nahoru tkaly textilie ze spředeného ovčího rouna.

Tzv. prošlupové stavy jsou již dalším vývojovým stupněm – polovina osnovních nití byla upevněna na brdo, pomocí kterého se celá řada najednou zdvihala pro vytvoření prošlupu¹⁶⁷. Od 13. století se objevují stavy horizontální. U nich byla osnova pomocí nitěnek rozdělena do listů (2 - 4), které se střídavě zvedaly a tím se vytvářela vazba textilie. Zhruba ve stejné době bylo ovládání listů stavu převedeno na podnožky. Těchto typů stavů se s menšími technickými vylepšeními (napínání osnovy rohatkovým ústrojím, tkací člunky pro navinutí většího množství příze, rychloběžný člunek¹⁶⁸) používalo až do konce 19. století. Z tohoto období máme na Klatovsku zaznamenány tkalce a pláteníky v Plánici, Srbicích u Klatov (Karas), ve Strážově (Emanuel Boublerle a Karel Jiřík, kteří tkali kromě plátna také šerky a hadrové koberce¹⁶⁹), v Poleni (od roku 1447¹⁷⁰), v Čihani¹⁷¹, v Habarticích¹⁷², v

¹⁶⁵ Teršl, Stanislav. Malá encyklopedie textilií a odívání, str. 142-3.

¹⁶⁶ Nový, Luboš. Dějiny techniky v Československu, str. 98.

¹⁶⁷ Tamtéž, str. 99.

¹⁶⁸ Tamtéž, str. 412.

¹⁶⁹ Roubalová, Zdena. Hrubý průzkum kožedělné výroby, str. 44.

Dešenících¹⁷³, z Drslavic¹⁷⁴, v Plánici¹⁷⁵ (z roku 1710 máme doloženo tehdejším majitelem plánického panství Adolfem Bernardem z Martinic založení manufaktury na výrobu suken, která se údajně svojí kvalitou rovnala suknům anglickým¹⁷⁶), v Běšinech¹⁷⁷ a Kozí, soukeníky v Klatovech¹⁷⁸. Nejčastěji zpracovávanými materiály byla nejprve vlna (v období, kdy převažoval oděv vrchního charakteru z hrubších materiálů), později naopak len (více vrstev oděvu, častější nošení spodního prádla). Ještě ve 20. letech 20. století se na Klatovsku zpracovával podomácku len zdejší provenience ve 4 kvalitách, domácí vlna, bílá a barevná kupovaná bavlna a také tzv. krajinky na hadrové koberce¹⁷⁹ (I když se tkaní hadrových koberců uchovalo z ručního tkaní na stavu nejdéle, nemělo v regionu dlouhou tradici. Jitka Staňková ji odhaduje na konci 20. let 20. století na 40-50letou¹⁸⁰). V konci 19. století byly vynalezeny mechanické a později automatické člunkové tkací stroje, pracující na principu ručních stavů, nebo v průběhu 20. století vynalezené vzduchové či vodní tryskové stavy, jehlové stavy či skřipcové tkací stroje, které pracují na pozměněném principu¹⁸¹. Tyto stroje velmi zrychlily tkaní a znásobily tak objem výroby, takže rychle ruční stavy zcela vytlačily.

Ve 2. polovině 20. století se jen na nemnoha místech v republice dochovala kontinuálně tato technologie ve stadiu ručním, většina z těch, kteří dnes na ručním stavu pracují ať již pro výrobu na prodej, pro zábavu či jako výchovný moment, pracuje na moderních stavech s odlehčenou konstrukcí (výrobce stavů např. pan Tomek, pan Zdeněk Kubák ze Strmilova, dovážejí se také z ciziny, např. fa Ashford dováží stavy z Nového Zélandu) většinou ve stolní úpravě, aby nezabíraly v obytném prostoru mnoho místa a materiál pro tuto práci nakupují v běžné obchodní síti. Ve sledovaném regionu je několika respondentům prakticky známá avšak aktivně ji nikdo z nich neprovozuje. Při předváděcích akcích je veřejností možná praktické zkoušky této technologie vyhledávaná a oblíbená.

Tkaní na jiných pomůckách

I když díky technologii byla v minulosti a je i v současnosti většina textilií zhotovena tkaním na stavu, také dalšími způsoby se mohly vytvářet plošné textilie k dalšímu zpracování popřípadě jiné, většinou menší, hotové výrobky.

Jednou z takovýchto technologií je tkaní na jiných pomůckách, nejčastěji **na stávkou**, někdy zvané též **cikánské tkanice**. V minulosti (do 18. století) se používalo všeobecně, tedy i v regionu Klatovska, pro zhotovování tkalounů¹⁸², na šumavském předhůří do 50. let 20. století na jiném typu stávkou ke zhotovování tzv. traků, tj.

¹⁷⁰ Roubalová, Zdena. Hrubý průzkum kožedělné výroby, str. 80.

¹⁷¹ Tamtéž, str. 82.

¹⁷² Tamtéž, str. 86.

¹⁷³ Tamtéž, str. 97.

¹⁷⁴ Tamtéž, str. 103.

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 107.

¹⁷⁶ Roubalová, Zdena. Hrubý průzkum kožedělné výroby, str. 106.

¹⁷⁷ Tamtéž, str. 110.

¹⁷⁸ Tamtéž, str. 117.

¹⁷⁹ Staňková, Jitka. Pracovní deník tkalce V. Kaufnera z Poleně na Klatovsku, str. 150.

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 154.

¹⁸¹ Burian, Miloslav; Matásek, Jaroslav. Oděvní materiály, str. 78-81.

¹⁸² Kopáč, Josef. Tkalounkářství na Českém Horácku, str. 31-35.

popruhů k nůším¹⁸³. Tato technika pracuje na principu křížení osnovních a útkových nití stejně jako tkalcovský stav, avšak osnova se natahuje mezi nějaký pevný bod (klika u okna, u dveří, oko ve zdi, kolem kmene stromu apod. podle toho, kde se pracuje) a samotného tvůrce (většinou je upevnění uchyceno kolem opasku či tkanice v pase) přes nevelkou, většinou dřevěnou, destičku. V ní se střídají po celé její šířce otvory kulaté a podlouhlého tvaru. V kulatých zůstávají osnovní nitě ve stejném místě, u podlouhlých dochází při pohybu destičky nahoru a dolů k jejich zvedání a klesání, čímž vzniká prošlup, jímž se prohazuje útek většinou ve smotku či namotaný na speciální tzv. jehle. Tím vzniká zpravidla nepřilíš široké (do 10 cm) dílo, jež bývalo většinou využíváno jako pás, popruh apod. Stávek se také nazývalo v minulosti jednoduché zařízení na němž byla v podstatě napevno navinuta osnova tak, aby se jehlou střídavě pod a nad osnovní nit dalo protahováním útku docílit vzniku plátňové vazby na díle, které také mělo omezené možnosti šíře. Obdobou tohoto druhého způsobu je postup, při kterém je osnova natažena mezi hřebíčky zatlučené do čtvercového či obdélného rámu různých rozměrů a vazba je opět vytvářena protahováním útkové nitě pomocí jehly. Tím se dají vytvořit výrobky větší šíře, avšak je nutné si uvědomit, že tento postup je znám až z konce 19. a z 20. století, kdy je využíván jako zájmová činnost pro vytvoření menších textilních doplňků (tašek, sedel k šatům apod.), stejně jako ruční tkaní na kartónu. U něj je rám nahrazen silnější lepenkou či kartonem a hřebíčky nahrazují zářezy do okrajů lepenky, mezi něž se zachycuje protahovaná nit, jež takto vytvoří pevnou osnovu pro protahování útkové příze opět pomocí jehly.

Další z technologií, které používají jednoduché pomůcky, je **tkaní na karetkách**. Osnovní nitě jsou opět uchyceny za pevný bod vpředu a na těle (nejčastěji v pase) tvůrce, avšak místo otvory ve stávku jsou protaženy otvory v rozích čtvercových či šestiúhelníkových karetek z lepenky, v minulosti nejčastěji dřevěných, ale i kostěných apod., jejichž otáčením v horizontální či vertikální rovině se docílí křížení osnovních a útkových nití a vznikání vzoru. Tkaní na karetkách patří mezi nejstarší textilní techniky vůbec. Nejstarší doklady známe z pravěkých nálezů, středověk v Evropě již zná z nálezů v hrobech nejbohatších mužů té doby vrcholná díla provedená touto technikou¹⁸⁴. V průběhu historického vývoje byla tato technika využívána především ke zhotovování pruhů různé šíře i délky i různého vzorování, jež sloužily jako ozdoby vrchního oděvu či opasky, popřípadě popruhy.

V současné době byli v regionu zaznamenáni dva tvůrci pracující aktivně některou z těchto technik (na stávku, na brčkách a na kartonové formě). V klatovském muzeu proběhl v konci 90. let 20. století kurz tkaní na karetkách, při kterém techniku nemnoho účastnic vyzkoušelo, avšak žádné se nezalíbila natolik, aby v ní i nadále tvořivým způsobem pokračovala.

Tkaní na formě

(tzv. modle- zapiastky) vychází z postupu, při kterém se osnovní nitě, natažené na speciální tvarované dřevěné formě, obtácejí stále dokola dvojicí útkových nití o nevelké délce a v každém kroku se vzájemně krotí, čímž se vytváří pletenina. Konce útkových nití se nechávají záměrně delší, neboť po otočení hotového výrobku

¹⁸³ Staňková, Jitka. Příspěvek k studiu předtkalcovských technik, výroba traků, str. 31-35.

¹⁸⁴ Čechová, L. Alena; Halíková, Anna. Krajky, výšivky, stuhy, prýmky, str. 32.

(plete se po rubu) vytvářejí další hřející vrstvu uvnitř. Při práci se příliš neutahuje, aby výsledná pletenina byla měkká. Využitím větší barevné škály přírodní barevnosti ovčího rouna se mohou vytvářet i jednoduché barevné vzory.

Nejstarší dosud známá textilie zhotovená touto technikou pochází ze 3. tisíciletí př. n. l. z Peru, kde se stejným postupem vytvářely také koše či zdivo příbytků pletených z lián nebo prutů. V Evropě je známa pouze z Karpatské oblasti, kde se jí ve venkovském prostředí vytvářely především teplé vlněné rukavice, ponožky, chrániče zápěstí a papuče (tzv. kocůry¹⁸⁵).

V regionu Klatovska není v minulosti vůbec doložena, avšak protože se od 80. let stala oblíbenou technikou používanou amatérskými zájemci v naší republice o praktické využití tradičních rukodělných textilních technik, byla také do zjišťovacího dotazníku zařazena. Mezi respondenty z regionu ji aktivně neprovozuje nikdo, k aktivním spolupracovníkům klatovského muzea však náleží též paní Doležalová z Příchovic, což je obec ležící bohužel mimo sledovanou oblast, která aktivně techniku používá pro zhotovování menších oděvních součástí a doplňků (rukavice, barety, taštičky, pouzdra na brýle, povlaky na polštáře apod.).

Tkaní na rámu (tzv. krosinkování)

Tkaní na rámu, jinak zvané též krosinkování, egyptské či francouzské pletení, patří k nejstarším textilním technikám, používaným v Egyptě již před 5000 lety¹⁸⁶, v Evropě od doby bronzové. U nás je známo od počátku 19. století¹⁸⁷. Jeho podstatou je prosté křížení či proplétání příze napnuté na různě velkém rámu pomocí prstů obou rukou. Tím vzniká pletenina, jež se dá i vytvářením větších ok různě vzorovat. Charakteristickým specifickým je, že pletenina vzniká na obou koncích rámu současně (za pomoci vkládaných hůlek, které fixují jednotlivé řady), poslední řadou se musí protáhnout jedno vlákno, které pak zajistí celou pleteninu před destrukcí¹⁸⁸. Nevýhodou techniky je, že je omezena ve výsledku velikostí rámu, avšak spojením jednotlivých dílů se dá docílit i poměrně velkého konečného výrobku. V českých zemích je z minulosti známa především z lidového prostředí severovýchodních Čech (Boleslavsko, Jičínsko, Novobydžovsko) a východní Moravy¹⁸⁹, a také z čepců a ozdobných sítěk do vlasů z prostředí bohatších společenských vrstev. Ve sledovaném regionu nebyla v minulosti zvláště rozšířena. Prostředí venkova nebyla k ozdobě kroje používána, v měšťanských vrstvách je možno pokusy o její uchopení předpokládat především ve 2. polovině 19. století, kdy byla jednou z technik počítaných mezi ruční práce měšťanských žen a dívek. Předpoklad však vychází z literatury i ženských časopisů 2. poloviny 19. a 1. poloviny 20. století, v nichž je propagována spolu s ostatními technikami tzv. „ženských ručních prací“, avšak v textilních sbírkách muzeí sledovaného regionu z tohoto období a prostředí není zastoupena.

Ve 2. polovině 20. století je jednou z technik, které se při ožívování tradičních textilních rukodělných technik těší největší oblibě, neboť umožňuje po svém zvládnutí vytvářet originální a efektní oděvní i bytové doplňky, na sledovaném území ji aktivně

¹⁸⁵ Lidové pletení v českých zemích, str. 87.

¹⁸⁶ Pre šikovní ruky, č. 6, str. 7.

¹⁸⁷ Tamtéž, str. 7.

¹⁸⁸ Kindlová, Zdena. Šitá krajka, str. 6.

¹⁸⁹ Lidové pletení v českých zemích, str. 79.

provozuje jedna osoba, praktickou znalost s vyjimečným použitím zapsalo 9 respondentů.

Bělení tkanin

Bělení vlněných tkanin se provádělo pomocí síření, kdy se přes rošt natažená tkanina nechala prostupovat sirným kouřem. Používalo se však v menší míře, neboť pro svrchní ošacení se využívala přírodní barva ovčí vlny.

Bělením se odstraňovalo přírodní našedlé zabarvení především u lněných textilií. Nejstarším způsobem bylo bělení tzv. trávnickové, kdy se textilie rozprostíraly za slunečního počasí na lukách, několikrát denně se kropily a vysoušením pomocí slunečních paprsků tak našedlé tóny postupně bledly do bělavé barvy. Od středověku se bělení provádělo také za úplatu na tzv. bělidlech¹⁹⁰. Již v období renesance známe několik způsobů trávnickového bělení, při kterých byl bělicí účinek slunečních paprsků zesilován různými chemikáliemi, např. u českého způsobu dřevěným popelem k získávání potaše, u irského louhem z mořských chaluh, holandský způsob používal kvašení s otrubami a následné loužení s potaší¹⁹¹. Tyto způsoby byly od konce 18. století zvolna nahrazovány chemickým bělením pomocí chlórnanu vápenatého $\text{Ca}(\text{OCl})_2$, které se využívá dodnes spolu bělením peroxidem vodíku (H_2O_2) a chloritanem sodným (NaClO_2 ¹⁹²).

Ve 2. polovině 20. století převládající průmyslová výroba tkanin již nezná toto ruční bělení, jeho základní princip využívají jen některé hospodyně při nezáměrném obarvení bílého ložního či stolního prádla popřípadě oblečení při jeho praní v pračkách. Nerozprostírají je však na trávniku, ale hodně vlhké věší, stejně jako další textilie, při sušení na šňůry.

Princip chemického bělení je od 80. let používán v ruční podobě jako nenáročná zájmová činnost ve školách, školních družinách, domech dětí popřípadě ženských klubech, nebo pro užitkovou textilní tvorbu originálních oděvů či bytových doplňků. Využívá se při ní bělicích účinků chlóru, obsaženého v desinfekčním prostředku zn. Savo, pomocí kterého se docílují zajímavých výtvarných efektů. Obarvená textilie (hotový oděv či tkanina) se pomocí šablony z kartonu či samolepící tapety zakryje v místech, u kterých chceme barvu podkladu zachovat, a přestříká se Savem z rozprašovače. To zajistí rychlé zesvětlení nezakrytých částí, což se zachovanou barvou podkladu po odstranění šablony a zastavení bělicího procesu přežehlením teplou žehličkou vytvoří požadovaný efekt. Aktivně tuto „savovou batiku“ (veřejností běžně používaný termín pro tuto techniku) podle dotazníků praktikuje 6 respondentů a pasivně také 6.

Barvení tkanin, batika, potiskování, výroba modrotisku

Barvení textilu znali již Slované v době svého příchodu na naše území ve 4. – 6. století našeho letopočtu¹⁹³. Používali za tepla (vařením) přírodní barviva především rostlinná (zmijovec, mořena, boryt, olšová kůra¹⁹⁴) z materiálu dostupného v jejich

¹⁹⁰ Nový, Luboš. Dějiny techniky v Československu, str. 204.

¹⁹¹ Tamtéž, str. 421.

¹⁹² Burian, Miloslav; Matásek, Jaroslav. Oděvní materiály, str. 69.

¹⁹³ Nový, Luboš. Dějiny techniky v Československu, str. 100.

¹⁹⁴ Tamtéž, str. 102.

blízkosti, avšak také barviva živočišného původu (larvy perlovce polského žijící na chmcerku vytrvalém¹⁹⁵). Ve středověku máme doloženo barvení pomocí borůvkové šťávy, šafránu, světlíci barvířskou, pro sukno se používal odvar z duběnek, který dával barvu černou¹⁹⁶. Podle barev, které používali, se barvíři dělili na černobarvíře (černá, modrá a hnědá) a krásnobarvíře (žlutá, červená, zelená)¹⁹⁷. Od 16. století se k nám začala dovážet a postupně také používat barviva ze zámorí (např. na modro kampeška¹⁹⁸ (Haematoxylon campechianum – Jižní Amerika¹⁹⁹), na červeno frižulka (Caesalpinia echinata – Jižní Amerika²⁰⁰) apod.). Od 17. století se i u nás ve větší míře používá k barvení indigo (viz stať o modrotisku). 19. století v souvislosti s rozvojem chemie stále více nabízí k použití barviva chemická, která jsou snáze dostupná, technologie barvení je méně pracná i méně energeticky náročná (barvení je kratší) a barevná škála je pestřejší. Z konce 19. a počátků 20. století máme v okrese Klatovy doloženy barvíře ve Strážově (Antonín Denk²⁰¹ a Karel Čermák²⁰²), v Klatovech²⁰³ (Král²⁰⁴), v Uhlišti²⁰⁵, v Nýrsku²⁰⁶ (Anna Fritzová, Fr. Budwaiser²⁰⁷), v Janovicích (Matěj Lom²⁰⁸). Jitka Staňková zachytila ještě v 1. ½ 20. století na Klatovsku zprávy o domácím barvení příze na modro a na červeno pomocí přírodních barviv s činidly v podobě různých průmyslových chemikálií²⁰⁹.

Rozvoj chemického průmyslu a chemie jako vědy vůbec s sebou přináší v průběhu vývoje stále nová a kvalitnější barviva, která se používají i v dnešní době pro průmyslové i ruční barvení textilií, od 80. let 20. století se i v našich zemích objevují především u organizací zaměřených na ekologickou výchovu a posléze i u různých vzdělávacích center a center volnočasových aktivit snahy o obnovu barvení přírodními barvivy alespoň v neprůmyslové sféře. Ve sledovaném regionu aktivní barvení zapsalo celkem 17 respondentů, praktickou znalost s občasným použitím 18, avšak všichni používají barviva chemická, která jsou běžně na trhu dostupná, přírodními barvivy se zabývají jen zcela výjimečně, pokud si chtějí vyzkoušet technologii barvení. Všichni z nich pod pojem barvení zahrnují zároveň voskovou a vyvazovanou či šitou batiku.

Zvláštností barvení je technika **batiky**. Nepochází sice nejspíš z ostrova Jávy, (domovinou, jak se zdá, je Zadní Indie²¹⁰), avšak právě zde má mnohasetletou nepřerušovanou tradici, a proto se této technice říká Javánská batika²¹¹. Základ batiky

¹⁹⁵ Nový, Luboš. Dějiny techniky v Československu, str. 101.

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 208.

¹⁹⁷ Tamtéž, str. 209.

¹⁹⁸ Tamtéž, str. 208.

¹⁹⁹ Bidlová, Věra. Barvení pomocí rostlin, str. 17.

²⁰⁰ Tamtéž, str. 17.

²⁰¹ Roubalová, Zdena. Hrubý průzkum kožedělné výroby, str. 42.

²⁰² Tamtéž, str. 142.

²⁰³ Tamtéž, str. 117.

²⁰⁴ Tamtéž, str. 143.

²⁰⁵ Tamtéž, str. 118.

²⁰⁶ Tamtéž, str. 118.

²⁰⁷ Tamtéž, str. 143.

²⁰⁸ Tamtéž, str. 143.

²⁰⁹ Staňková, Jitka. Pracovní deník tkalce V. Kaufnera z Poleně na Klatovsku, str. 150, 159, 160.

²¹⁰ Mihálik, Béla; Farkašová-Szomolányová, Klára. Ručně farbené a malované textilie, str. 155.

²¹¹ Holečková, Květa. Batika a batikování, str. 9.

je v rezervě konkrétních míst na textilií, takže do ní nepronikne barva při následném barvení a zakrytá místa si ponechávají barvu podkladu. Ve své domovině je nejrozšířenější batikou vosková, kdy se zakrývání podkladu dělá roztopeným voskem pomocí speciální kovové nádoby zvané tjan-ting. Pod nanesený vosk se barvicí lázeň nedostane. Tamní místní barvíři používají často pro výrobu tradičních oděvů (v podstatě dlouhých obdélníků látky, které se ovinují kolem těla) i batikou více barevnou, při které se postupně rezervou zakryjí nejprve místa, která zůstanou v barvě podkladu, po obarvení v první barvě (zpravidla nejsvětlejší) a po uschnutí tkaniny se voskem zakrývají místa, která na výsledném výrobku budou mít barvu první barvicí lázně. Tak se postupuje až po barvení v nejtmaší barvicí lázni. Následně se teplem vosk z textilie odstraňuje (v teplé vodě), a tím vynikne celý mnohobarevný vzor.

Do Evropy se batikou dostala zásluhou holandských obchodníků v 18. století²¹². Nevyužívala se sice v tak hojně míře jako v tichomoří, ale např. pro tradiční vlčnovský kroj, respektive jeho zástěru, jsou svíslé pruhy zhotovené vyvazovanou či šitou batikou typické. U nás častěji používaná batikou vyvazovaná a šitá byla i ve světě hojně rozšířena. Nejstarší nálezy známe z 1. století n. l. z Peru, ze 6. – 8. století z Japonska, 7. - 10. století z Číny. Technika sama není tak komplikovaná po technické stránce, i následné ošetření hotové práce není tak náročné, jako u batiky voskové. V minulosti se objevuje na našem území především na kyjovských a hanáckých zástěrách, ale také na jihočeských zástěrách z Kaliště²¹³. Při ní se pomocí úvazů či prošitých a pevně utažených skladů zabrání v proniknutí barvy k podkladu. I tento typ batiky se může dělat vícebarevný.

V současnosti je tato technika barvení jedním z nejoblíbenějších druhů volnočasových aktivit pro děti a ženy, i když není zatracována i muži - výtvarníky, používají ji také profesionální textilní výtvarníci ke svému uměleckému vyjádření. Jak již bylo uvedeno výše u stati o barvení, patří tato technika ve sledovaném regionu v současnosti k nejužívanějším mezi textilními technikami.

Další zvláštní technikou bylo dosahováno barevného vzorování tkanin. Je tím myšleno **potiskování** pomocí keramických či bronzových razítek, známé v Číně už 3000 let př. n. l.²¹⁴, v Evropě prokazatelně ze 6. století n. l.²¹⁵, intenzivně od středověku (Benátky ve 13. století²¹⁶). Později se pro ruční tisk používaly dřevěné vyřezávané desky případně prořezávané šablony²¹⁷, od 1. poloviny 19. století se v potiskování objevují první potiskovací stroje (1. zpráva o válcovém tiskacím stroji v Čechách z r. 1803²¹⁸), které postupně nahrazovaly ruční práci potiskovačů.

Současná textilní tvorba využívá ruční potiskování textilií především v oblasti různých kurzů a seminářů pro trávení volného času či další vzdělávání, využívají ji školy všech stupňů i textilní výtvarníci. Spočívá v potiskování textilií chemickými barvami běžně dostupnými v prodejní síti pomocí různých tiskátek, zhotovených nejčastěji ze dřeva, korkových zátek, zbytků podlahových krytin a podobně.

²¹² Mihálik, Béla; Farkašová-Szomolányová, Klára. Ručně farbené a malované textilie, str. 155

²¹³ Orel, Jaroslav; Staňková, Jitka. Vyvazovaná a šitá batikou, str. 150-156.

²¹⁴ Stadler, Marius. Dějiny textilního tisku, str. 193.

²¹⁵ Stadler, Marius. Dějiny textilního tisku, str. 197.

²¹⁶ Tamtéž, str. 199.

²¹⁷ Nový, Luboš. Dějiny techniky v Československu, str. 209.

²¹⁸ Dějiny techniky za feudalismu, str. 59.

Kombinacemi různých jednoduchých tvarů se dá docílit velmi zajímavých efektů zdobení. Ve sledovaném regionu je v současnosti používána těmi, kdo se blíže zabývají batikou, neboť je ve veřejnosti právě s touto technikou často kombinována.

Významnou technologií ručního barvení textilií je výroba **modrotisku**. Modrotiskem nazýváme speciální způsob zdobení textilií pomocí barvení v indigo, používané v asijských zemích již od starověku, u nás pak od 17. století.

Indigo je barvivo získávané z rostlin rodu Indigofera. Nejvíce barviva se dá získat z druhu tinctoria, nejkvalitnější z rodu pseudotinctoria. Barvení v tomto přírodním barvivo bylo rozšířeno a oblíbeno v Asii, do českých zemí přichází a nejvíce se rozvíjí v období, kdy již na evropských trzích převládá indigo chemicky vyrobené. Do té doby se namodro barvilo borytem, dvouletou rostlinou z řádu křížokvětých, také u nás rostoucí, proslulým produktem Normandie, Provence, Durynska. Surové přírodní indigo je směsí mnoha barviv (červeného, hnědého, někdy i žlutého) a ostatních látek (např. minerálů a křehoviny). Získává se máčením nasekaných pletiv indigovníků ve velkých kádích či vanách za mírného kvašení. Barvivo rozpuštěné ve vodě se pak provzdušňováním v roztoku vysráží, s čerstvou vodou povaří a scedí. Takto upravené se suší a ve větších či menších kusech dodává do barvíren. Ze 100 kg sušených bylin se získá cca 1 a 1/2 až 2 kg přírodního barviva.

Princip výroby modrotisku je v podstatě jednoduchý, problémem je chemická komplikovanost nejen barviva, ale také rezervovací látky a máchacích lázní. Vlastní modrotisk – tkanina s bílým (někdy červeným, zeleným či žlutým) vzorem na tmavě modrém podkladě – vzniká tak, že se na lněnou či bavlněnou mírně předškrobenou a vyžehlenou tkaninu nanese tzv. rezerva, kašovitá hmota, která po zaschnutí zabrání proniknutí barvicí lázně na potištěná místa a ta tak zůstanou neobarvená. Rezervovací látka, tzv. pap (pop) je směsicí kaolínů a dalších chemikálií (např. arabské gumy, modré skalice, octanu olovnatého, kamence atd.), přesné složení a poměr jednotlivých komponentů bývaly v barvířských dílnách výrobním tajemstvím, které se předávalo ústně po celé generace. Pap se nanášel pomocí tiskařských forem. Nejstarší byly vyřezávány ze dřeva, nejčastěji hruškového. Menší formy byly z jednoho kusu tvrdého dřeva, větší se pro snazší uchopení zhotovovaly ze dvou kusů. Strana se vzorem byla vyřezaná z tvrdého dřeva a připevněna do dílu ze dřeva měkkého, méně kvalitního, v němž byl zhotoven nějakým způsobem úchyt pro uchopení formy do jedné ruky. Později se celodřevěný vzor doplňoval drobnými mosaznými hřebíčky a plíšky, známe také formy se vzorem tvořeným pouze těmito kovovými komponenty. Vzory se tím výrazně zjemnily. Na každé formě byla jedna část vzoru, skládáním jednotlivých částí přesně k sobě pomocí značkovacích hřebíčků v rozích formy se tvořil vzor na celé tkanině. Látka potištěná rezervou se nechala dobře uschnout, pak se napnula na speciální rám a nořila do barvicí lázně tzv. kypy. Roztok barvy byl připraven z rozetřeného indiga a dalších chemikálií (kyseliny sírové, vápence). Zvláštností této techniky je to, že se barví za studena, a také to, že sama lázeň nebarví. K barvicímu efektu dochází až při styku roztoku se vzduchem. To znamená, že se tkanina ponoří do barvicí lázně, kde se nechá několik minut stát. Pak se rám s látkou vytáhne, ale tkanina ještě nemá požadovanou barvu – modrat začíná až na vzduchu procesem okysličování. Ponoření do lázně a okysličování na vzduchu se musí několikrát opakovat až do dosažení požadovaného odstínu modří. Pak se látka ustaluje

ve slabém roztoku kyseliny sírové, přičemž zároveň dochází k odplavení papu. Nakonec se tkanina mnohokrát máchala pro vyplavení zbytků barviva i kyselého roztoku. Proto se většinou barvířské dílny nacházely za sídelními celky nebo na jejich okraji při vodních tocích, kde nebyla o vodu nouze. Po usušení se pak modrotisk žehlil a prodával, nebo se přímo používal na ušití nějaké oděvní součástky, později také pro interiér.

Ke značnému zjednodušení došlo postupně ve výrobě modrotisku jednak s vynalezením umělého indiga, ale také s rostoucí mechanizací výroby (tiskařské stroje, pračky, odstředivky, mandly). V současnosti je velmi často pravý modrotisk zhotovený tzv. negativním tiskem nahrazován v textilních továrnách pozitivním tiskem bílého vzoru na modré tkanině případně tiskem modré barvy na bílé plátno, kvalitativní rozdíl je však na první pohled zřejmý především na rubu tkaniny.

Přesto, že byly díky oblibě modrotisku od 18. století u nás tiskařské dílny vyrábějící i modrotisk téměř v každé větší lokalitě (ve velkých sídelních celcích jich bývalo vždy hned několik), v současnosti jsou v naší republice pouze dvě dílny se zaměřením na modrotisk. Nejstarší je dílna manželů Jaroslavy a Jiřího Danzingerových v Olešnici na Moravě, která se ruční výrobě modrotisku věnuje od počátku 19. století. Zde zůstali věrní tradičnímu ručnímu postupu. Druhou dílnou, svým rozsahem větší, avšak používající již také strojové zařízení, je dílna firmy ARIMO, spol. s r. o. ve Strážnici. Zde se modrotisk vyrábí od roku 1906 (firma byla založena Cyrilem Hochem). Oba tyto výrobci jsou držitelé titulu Nositel tradice lidového řemesla.

Také na Klatovsku máme z minulosti doloženo několik modrotiskařských dílen (ještě v 1. polovině 20. století existovala v Janovicích nad Úhlavou, v Nýrsku i Klatovech), avšak ve sledovaném období se této technologii již nikdo aktivně nevěnuje, pasivně ji zapsal 1 respondent. Určité snahy o oživení zájmu o tento postup nabízí pro veřejnost Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech na svých seminářích na toto téma, kde si mohou zájemci vyzkoušet postup až do stadia barvení díky vstřícnosti firmy ARIMO Strážnice, která za úplatu poskytuje zájemcům rezervovací látku a též za úplatu následně potištěné tkaniny indigem obarví.

Plstění (valchování)

Valchování je pracovní postup, kterým se zhušťují a zpevňují vlněné tkaniny. Vlivem mechanického tlaku (v pravěku se tkanina šlapala, později se objevují vodní valchy, kde tlouky utloukají v nádobách namočenou tkaninu), tepla (teplé vody), případně nějakou chemikálií (od pravěku se používala lidská moč), se do sebe intenzivně zaklesávají vlákna vlněných přízí, čímž se vlněná tkanina sráží (zmenšuje se), ale zároveň se stává velmi hustou, jednolitou a pevnou. Valchované vlněné tkaniny se nejvíce používaly na vrchní ošacení, čepice a lehké obutí²¹⁹. Valchování jednoho kusu vlněné látky trvalo i 10 hodin, přičemž se tkanina několikrát překládala, aby se neprodřela. Šíře 90 cm se během procesu zmenšila na 50 cm²²⁰. Tento pracovní proces je velmi energeticky náročný, proto i on byl postupně mechanizován. Ze 2. poloviny 19. a počátku 20. století máme doloženy valchy v Nýrsku, Strážově

²¹⁹ Pávek, Miloslav. Textilní výroba v historickém přehledu, str. 37.

²²⁰ Staňková, Jitka. Pracovní deník tkalce V. Kaufnera z Poleně na Klatovsku, str. 161.

a Opálce²²¹, od 1. poloviny 20. století se pak ve světě a postupně i u nás zavádějí strojové postupy, kterými jsou zhotovovány textilie podobného vzhledu a vlastností, jako měly v minulosti textilie valchované, avšak zhotovují se na jiných principech (tzv. netkané textilie) a z různých, často i nepřirodních či odpadních textilních materiálů.

Ruční plstění se ve 2. polovině 20. století již nevyužívalo, dnes se snahy o oživení této technologie soustředí do vzdělávacích kurzů v oblasti textilních technik, avšak tradičním ručním plstěním se zhotovují pouze výrobky malé, vhodné pouze pro pochopení a uchopení této technologie (drobné doplňky). Daleko větší oblibu si získala v posledních letech rukodělná technika, která vychází ze strojového plstění rouna. Jehlami, které se používají ve strojích pro výrobu netkaných textilií, se usilovným hustým vpichováním do tvarovaného (případně různě barveného) ovčího rouna, podloženého vysokou molitanovou podložkou, proplétají vlákna suroviny do sebe tak, že vznikají kompaktní tvary (např. figurky), popřípadě plošné textilie i větších rozměrů (obrazové tapiserie apod.). Tato technika je propagována chráněnou dílnou Iris Praha, avšak našla si již četné zájemce v řadách nejširší veřejnosti i na Klatovsku. Přesto se jí aktivně nikdo nezabývá.

Šití

Již v pravěkých dobách byly zpracované kožešiny ulovených zvířat sešívány primitivním způsobem do oděvů jednoduchých střihů. Znalost výroby tkaných textilií přejala jak jednoduché výrobní nástroje, tak hrubost sešívacích materiálů (kůže se sešívaly sřívky zabitých zvířat). Střih stále zůstával velmi jednoduchý a vycházel ze základního tvaru textilie dokončené na stavu. I když se postupně začaly vyrábět tkaniny také lněné, konopné (popřípadě z kopřiv), velmi dlouho zůstávaly střihy oděvů jednoduché, vycházely z geometrického tvaru hotové textilie a chudého poddaného od jeho pána odlišovaly pouze složitostí zdobení, která byla pochopitelně u bohatých větší. Se zjemňováním životního stylu a se vzrůstajícími požadavky na oděv a jeho módní trendy, které byly v podstatě odrazem mentality renesančního člověka, docházelo nejen ke zjemňování kvality látek a k rozrůstání technologií pro zdobení oděvu i ostatních druhů textilu, ale také ke komplikování střihů především u vyšších společenských vrstev (šlechta, měšťanstvo). Šití oděvů vyžadovalo již větší rozsah znalostí, dovedností, zkušeností s vlastnostmi tkanin i abstraktní představivosti. Řemeslníkem k šití oděvů jak spodních, tak svrchních již tedy nemohl být každý a především ve městech byli krejčí a švadleny sice chudými, avšak velmi váženými měšťany. V průběhu času se podle módních trendů měnily požadavky na střih i další vlastnosti oděvů i vybavení domácností bohatých vrstev, avšak základní technologie šití zůstávala stejná - nastříhané části výrobků se ručně sešívaly k sobě do požadovaného výsledného tvaru. Z konce 19. století máme doloženy na Klatovsku krejčí v Obytcích²²², v Plánici²²³, šití košil pro klatovské obchodníky ze Železné Rudy²²⁴ i celém okolí. V Klatovech se ručně šilo pro první klatovskou firmu na výrobu prádla Kottal a Stadler. Ve druhé polovině 19. století se tak v regionu začíná

²²¹ Roubalová, Zdena. Hrubý průzkum kožedělné výroby, str. 118.

²²² Tamtéž, str. 86.

²²³ Tamtéž, str. 107.

²²⁴ Tamtéž, str. 95.

rozšiřovat jedna z nejintenzivnějších druhů domácí výroby – šití prádla a pánských košil. Až průmyslová revoluce znamenala vynález ručního, poté i šlapacího a elektrického šicího stroje, používaného nejprve pro výrobu v domácnostech, v malovýrobě, ve dvacátém století pak také v průmyslové výrobě (první šicí stroje se objevují v Klatovech roku 1860²²⁵). I v továrnách, které vznikají od konce 19. století, jsou jednotlivé díly výsledného výrobku k sobě sešívány strojově stroji šlapacími a později elektrickými. Takže základní princip je stejný jako po celá staletí v minulosti, jen zdoluhavé ruční vytváření stehů nahrazují stroje. Tovární charakter dává šití prádla i konfekce především organizační zajištění této práce. Avšak v závěru 19. století (od roku 1880) se jako domácí práce výrazně projevuje v Klatovech a Nýrsku konfekcionářství, jež zpočátku vyžadovalo práci ruční, později i do něj byly zaváděny šicí stroje, i když organizace zůstala stejná²²⁶.

Tato technologie je jednou z těch, které v průběhu 20. století sice ztratily postupně na významu z pohledu ekonomického, neboť dostatečné množství výrobků je ke koupi v obchodní síti v pestrém sortimentu výrobků, surovin, barev atd., avšak i dnes existuje poměrně hodně především žen, které ji alespoň v té základní rovině zvládají do té míry, že jsou schopny podle střihů, které se dají k jednotlivým velikostem též koupit či je možno je okopírovat z různých časopisů, sobě či svým dětem i jiným blízkým ušít jednoduché oděvy dle vlastních návrhů a tato originalita spolu se zřetelnou nižší cenovou náročností je pro ně motivem k této činnosti. Ve sledovaném regionu aktivní šití zaznamenalo 31 respondentů, praktickou znalost s občasným využitím ještě 16.

Vyšívání

Vyšívání patří k nejstarším zdobným textilním technikám. Vzniká pomocí jehly a přízi kladením jednotlivých stehů na látkovém podkladu. Původní nejstarší vyšivky se odvíjely od tzv. kritických konstrukčních míst oděvů, jako např. švy, kraje tkaniny, spoje dvou kusů apod.²²⁷ Techniky vyšivky jsou různé, jejich použití závisí na požadovaném efektu, na kvalitě podložní textilie i na přízi. Nejjednodušší a také nejstarší jsou vyšivky základními stehy tj. stehem předním, zadním, stonkovým, křížkovým, smykovacím, uzlíčkovým. Co se techniky týče, k nejstarším patří vyšivky podle počítané niti, tj. křížkové, prolamované apod. Ty nejstarší dosud známé se objevují již na vyobrazení ženských oděvů ve starověkém Egyptě²²⁸, Krétě²²⁹, znali je starověcí Řekové, Římané i Peršané²³⁰, samozřejmě pouze majetní, tedy ti, kteří si pracnou ruční vyšivku mohli dovolit. Ve středověké Evropě se o nich dozvídáme především z ikonografických pramenů od 11. století, opět ve šlechtických a církevních kruzích²³¹. V souladu s výše uvedenými fakty byla vyšivka rozvíjena především na šlechtických dvorech a v klášterních dílnách, kde se také vyučovala a v průběhu času stále zjemňovala a zdokonalovala. V tomto období to byla ještě

²²⁵ Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku (Od poloviny 18. století do počátku 20. století), str. 53.

²²⁶ Scheufler, Vladimír. Domácká výroba v Západočeském kraji, str. 90.

²²⁷ Materiál pro školení pracovníků ÚLUV, část C, str. C2/1.

²²⁸ Kybalová, Ludmila. Starověk, str. 51.

²²⁹ Tamtéž, str. 69.

²³⁰ Tamtéž, str. 158.

²³¹ Tamtéž, str. 24.

právě především výzdoba (ozdobné vytkávání či výšivka), co odlišovalo oděv majetnějšího člověka od prostého. V následných obdobích se již začíná oděv diferencovat také stříhově, části oděvu se postupně mění a přizpůsobují na jedné straně zjemnělému šlechtickému životnímu stylu a na druhé straně životu pracujícího, převážně venkovského člověka. Stále však platí, že bohatost a jemnost výšivky je vyhrazena těm, kteří mají peníze na její zaplacení. Z tohoto období, ani z několika století pozdějších, nemáme podrobnějších zpráv o vyšivačství ve sledovaném regionu. Výjimkou jsou zmínky o proslulosti klatovských šlojířnic, jež „...byly známy již před válkou husitskou a nezanikly ani za války...“²³². V 16. století „...kdy v oblibě byla různá zavítí hlav u žen a třepená okruží neboli ožidlí na hrdle žen, dovedné ruce roušnic klatovských z jemné příze lněné, hedvábné, později i bavlněné tkaly šlojíře (roušky), jež ozdobovaly krajkami jemně vyšívanými.“²³³. I když někteří autoři vyvozují z její propracovanosti a vysoké úrovně v 17. století průnik výšivky do lidového prostředí již během konce 14. a počátku 15. století²³⁴, vrcholu dosahuje v lidovém prostředí (tedy mezi chudšími obyvateli) až mnohem později, v konci 18. století²³⁵ v souvislosti s postupnými celoevropskými společenskými změnami²³⁶. A tak zatímco na oděvu bohatších vrstev se uplatňují další zdobné techniky (paličkovaná krajka, šitá krajka atd.), vrcholné úrovně dosahuje vyšívání v lidovém prostředí a to nejen v oděvu ale částečně také v interiéru. Jako rozšířená domácí výroba se ve vyšivačství objevuje u nás pouze v Krušnohoří, kde se později ve stejném organizačním systému část ruční práce nahradila vyšíváním strojovým (od 2. ½ 19. století)²³⁷, které postupně od 1. poloviny 19. století téměř vytlačilo výšivku ruční z každodenního užívání díky své ceně²³⁸. V lidovém prostředí se nejvíce uplatnily vyšivačkami přizpůsobené vzory používané pro výzdobu oděvu měšťanského i šlechtického²³⁹, zhotovené nejčastěji stehy základními (rovné, obtáčené, smykové) či složenými (na neupraveném podkladě, na upraveném podkladě)²⁴⁰. Používala se tedy výšivka křížková, přes počítanou nit, bílá uzlíčková, bílá dírková, bílá plochá, barevná plochá apod. V souvislosti s tzv. tradičním pohledem na postavení ženy v měšťanské společnosti dochází také k renesanci výšivky v různém provedení v měšťanském prostředí, kdy je společensky žádoucí, aby se ženy pečující o svého manžela, děti a domácnost věnovaly též ručním pracím, tedy i výšivce. Rozšiřuje se výšivka křížková²⁴¹, gobelínová²⁴², na síti²⁴³, bílá²⁴⁴, dírková²⁴⁵, richelieu²⁴⁶ atd.

²³² Vančura, Jindřich. Dějiny někdejšího král. města Klatov, I. 2/2, str. 1255.

²³³ Tamtéž, str. 1255.

²³⁴ Zastávková, Jaroslava. Technologie stehů lidové výšivky, str. 6.

²³⁵ Čechová, L. Alena; Halíková, Anna. Krajky, výšivky, stuhy, prýmky, str. 89.

²³⁶ K těm nejvýraznějším změnám náleží postupná sekularizace, která však ve venkovském prostředí nebyla tak rychlá, jako ve městech, oslabování moci šlechty na úkor stále silící ekonomické síly měšťanstva a vzrůstající individualismus.

²³⁷ Scheufler, Vladimír. Domácká výroba v Západočeském kraji, str. 89.

²³⁸ Originální ruční práce, str. 209

²³⁹ Zastávková, Jaroslava. Technologie stehů lidové výšivky, str. 7.

²⁴⁰ Tamtéž, str. 10.

²⁴¹ Křížková výšivka je výšivka na počítanou nit, která se realizuje především na tkaniny v plátňové vazbě kladením křížků (v jedné práci většinou stejné velikosti) z barevně odlišné příze na podkladovou tkaninu – kombinaci barev jednotlivých křížků se vytváří vzor pokrývající jen určitou část výrobku.

²⁴² Gobelínová výšivka je odvozeninou výšivky křížkové, při které se nevelké křížky kladou hustě vedle sebe po celé ploše zamýšleného předmětu do různobarevných vzorů.

Na Klatovsku máme pro konec 19. a počátek 20. století doloženy ruční vyšivačky ve Strážově v krajkářské škole²⁴⁷ pro městské prostředí a z Poleňska a Chudenicka pro prostředí venkova (bílé vyšivky plen, šátečků, rukávců a límců i čepečků uzlíčkovou technikou²⁴⁸).

V současnosti patří tato technika k těm, které jsou díky základním školám všeobecně známé, avšak již ne tak hojně v každodenní praxi využíváné. Pro tvorbu drobných dárků a bytového textilu převažuje křížkové vyšívání, bílá dírková vyšivka, vyšivka richelieu, popřípadě malba jehlou. Použití těchto postupů zapsalo celkem 34 respondentů v aktivní formě, 17 v pasivní.

Pletení na dvou a čtyřech jehlicích, pletení na „U“ jehlici

Pletení je technologie, při které se z příze tvoří smyčky, které vzájemným protahováním s volným koncem vytvářejí pleteninu. Za jednu z nejstarších pletenin je považována arabská ponožka ze 7. stol. př. n.l., z Evropy jsou nejstarší zprávy o pletených součástkách oděvu ze 12. století z Německa. U nás je nejstarší dochovanou textilie ze století 10., avšak její pravost a stáří nejsou dosud hodnověrně doloženy. V nejstarším období se používalo pro práci dvojice dřevěných či kostěných zašpičatělých hůlek, se zjemňováním příze, z níž se pletlo a tím také se zmenšováním průměru ok, se zmenšoval i průměr hůlek již železných. Pletení na více (4 či 5) jehlicích je doloženo ikonograficky ve 14. století²⁴⁹. Až v 16. století byl vynalezen pletací stávek (anglický vikář William Lee v roce 1589²⁵⁰), u něhož však na rozdíl od ručního pletení mělo každé očko příze vlastní háčkovou jehlu. Nejvíce se tyto stávky používaly na pletení punčoch, jejichž spotřeba v historii směrem do současnosti v souvislosti s módou stále stoupala. V roce 1777 byly vyrobeny první punčochy na mechanickém pletacím stroji W. Bettse²⁵¹, který v této oblasti po různých úpravách postupně téměř zcela vytlačil práci ruční pro denní užití. Technika se zdokonalila natolik, že jsou jí vytvářeny od 19. století též transparentní odlehčené textilie, zvané pletená krajka. Na Klatovsku je koncem 19. století doloženo pletení úzkých krajk k prádlu a čepečkům, vložky do ložního prádla, samostatné pokrývky z malých čtvercových motivů²⁵².

²⁴³ Vyšivka na síti je technikou, při které se přízí pomocí jehly vytvářejí vzory na ručně síťovaném (popřípadě strojově vyrobeném) podkladě.

²⁴⁴ Bílá vyšivka vytváří kladením bílé příze v hustých plochých stezích na bílém podkladě většinou drobné, často květinové motivy i v bohatých kompozicích většího rozsahu (např. na ženských plenách).

²⁴⁵ Dírková vyšivka vychází z bílé vyšivky, avšak dalším zdobným prvkem kromě plochých stehů jsou také drobné dirky vytvářené obšitím plochým, obtáčecím či smykovacím stehem.

²⁴⁶ Richelieu vyšivka vychází z renesančních vzorů, které se vytvářely v té době nejčastěji na bílém podkladě bílou přízí. Vzor se předním stehem po krajích jednou či dvakrát prošíje a přes tyto linky (někdy s přidáním zpevňovací příze do kraje) se smykovacím stehem vytvářejí obrysy vzoru, jehož jednotlivé části se propojují obšíváním spojkami. Volný prostor mezi vzory pod spojkami se po dokončení ostrými nůžkami vystíhá, takže při podložení na kontrastním podkladu vynikne vyšitý vzor.

²⁴⁷ Roubalová, Zdena. Hrubý průzkum kožedělné výroby, str. 45.

²⁴⁸ Tamtéž, str. 80.

²⁴⁹ Lidové pletení v českých zemích, str. 8.

²⁵⁰ Pávek, Miloslav. Textilní výroba v historickém přehledu, str. 319.

²⁵¹ Tamtéž, str. 324.

²⁵² Lidové pletení v českých zemích, str. 42.

Pletení na u jehlici je způsob, který je vlastně háčkováním, avšak řídký pásovitý vzor se vytváří obtáčením vodící příze střídavě na levou a pravou stranu U jehlice se sháčkovaním ve středu mezi nimi, sháčkováním takto vzniklých pásů se vytváří rozměrnější textilie.

Pletením vznikaly a vznikají i dnes pro osobní potřebu nejen výrobky menší jako např. rukavice, nátepníky, čelenky apod., ale také svetry, vesty, dámské šaty, sukně, haleny apod. i bytový textil (různé pokrývky, povlaky na polštáře apod.). Tato technika patří v současné době k všeobecně známým a v domácnostech hojně používaným, její aktivní provozování zapsalo 37 respondentů, praktickou znalost s občasným použitím zapsalo 14 respondentů.

Zajímavá situace vznikla v průběhu dotazníkového šetření u techniky pletení na U jehlici, kterou, jak se později dalším šetřením zjistilo, považovali respondenti za pletení na kruhové jehlici, a proto její aktivní použití zapsalo celkem 20 a pasivní celkem 10 respondentů, ačkoli tedy vlastně skutečné pletení na U jehlici není ve sledované regionu známo.

Háčkování

Háčkování patří k textilním technikám mladším. V evropské kultuře je známo od raného středověku, k nám se dostalo až daleko později. Největšího rozšíření háčkování dosáhlo v 19. století díky výuce ručních prací především v městském prostředí. Výrobek se tvoří postupně provlékáním nekonečné příze jedním stahovacím okem pomocí jednoho háčku – kovové jehlice na jednom konci ohnuté. Provlékáním a spojováním ok se může vzorovat, obdobně se mohou vytvářet také další technické prvky (řetízek, krátké či dlouhé sloupky, pecičky apod.)²⁵³. Od 19. století se sporadicky objevuje i v lidovém prostředí, kde se její pomocí snažily ženy v některých případech nahradit dražší krajky např. paličkované jak u oděvu tak u bytového textilu²⁵⁴, v měšťanském prostředí od 2. poloviny 18. století patřila k nejužívanějším při výrobě nejen ozdobných prvků pro oděv a bytový textil, ale také pro celé oděvní součástky či bytové doplňky. V průběhu vývoje této techniky se vyvinulo také několik specifických, od ostatních na první pohled odlišných typů háčkované krajky (např. irská²⁵⁵, flanderská²⁵⁶ atd) nazývaných podle místa původu.

Ve 2. polovině 20. století patřila tato technika k těm, které spolu s pletním, základními šicími úkony a vyšíváním náležely k základní manuální výbavě žen. I současná starší generace žen (čtyřicet let a více) ji využívá nejen k hotovení ozdobných prvků na oděvu a bytovém textilu, ale také k vytváření módních doplňků (tašek, opasek, šál, čelenek apod.) i k vytváření originálních oděvních modelů, především vest a halen. Aktivní používání zapsalo 31 a pasivní 18 respondentů.

²⁵³ Kindlová, Zdena. Šitá krajka, str. 6.

²⁵⁴ Langhammerová, Jiřina. Lidová krajka v českých zemích, str. 154.

²⁵⁵ Kindlová, Zdena. Šitá krajka, str. 6.

²⁵⁶ Šullová, Anna, Stahlová, Jarmila. Techniky ručních prací, str. 167.

Drhání

Základem techniky drhání je vázání různých typů uzlů. Ty jako zajištění dvou či více vláken nepochybně provázely člověka již v pravěkém období, i když tehdy ještě jako účelový prvek. Až mnohem později se začíná vázání uzlů objevovat i při zhotovování pevnějších okrajů roztřepených tkanin. Od 15. století se díky zprostředkování z Orientu dostává tato technika také do Španělska, Itálie a Francie, odkud v následujícím období postupně dobývá celou Evropu²⁵⁷. I když se užívala i u nás ve vyšších společenských kruzích, ve venkovském prostředí bylaméně používána, spíše jen k vázání třásní při zakončení tkaniny či oděvu. Její intenzivní oživení u nás ve 20. století přineslo až několik módních vln ve 30., 70. a 90. letech.

Mezi technikou drhání a síťováním leží v textilních technikách frivolitkování, což je postup, při kterém se pomocí speciálního nástroje (obdoba síťovací jehly) tzv. člunku vede nekonečná příze na něm navinutá do jednotlivých oček, jejichž velikost je daná tloušťkou nitě kolem které se uzlíky utahují či volbou tvůrce (u pikotek) obdobně jako u síťování, avšak jednotlivá oka se tvoří speciálním tzv. frivolitkovým uzlem, který má svůj původ v drhání²⁵⁸.

Obě tyto specifické techniky jsou částí respondentů užívány k vytváření hlavně drobnějších bytových a oděvních doplňků (aktivní užití zapsalo 19, pasivní 13 respondentů).

Síťování

Základem pracovního postupu je vytváření soustavy ok, jejichž velikost je určována tloušťkou kalibrovacího dřívka, kolem kterého se omotává a stále stejným uzlem fixuje nekonečná příze, navinutá na speciální síťovací jehle.

Síťování je technika, která mezi textilními patří k nejstarším známým, neboť se již v pravěku používala pro výrobu užitkových předmětů, především sítí pro lov. I když materiálové doklady jsou pozdějšího data, první písemné zmínky máme v Čechách až z 15. století. V minulosti se tato technika dělila ještě na síťování (výroba vložek do sít), síťování (výroba sítí) a síťkování (výroba jemnějších oděvních či bytových doplňků, kterou se často zabývaly jako ruční prací také měšťanské ženy v 19. století)²⁵⁹. Z okolí Olomouce, Slezska a ze Slovácka je známé a rozšířené bílé vyšívání na síti, v okolí Zlína a Valašského Meziříčí známe doklady této vyšivky barevné²⁶⁰. V evropském měřítku dosáhlo síťování svého vrcholu v 17. století, u nás celosvětové proslulosti dosáhla tato technika na Horácku, kde se z lidských vlasů vyráběly v závěru 19. století síťky do vlasů. Vedlejším produktem této výroby byly různé doplňky z lidských vlasů, zhotovené jinými technikami²⁶¹. Na počátku 20. století se začaly vyrábět síťováním také tašky, tzv. síťovky (český vynález, na jehož patentování však neměl autor nápadu Vavřín Krčil dost prostředků²⁶²), síťky na sportovní potřeby, chrániče na kola apod. Polovina 20. století je obdobím, kdy

²⁵⁷ Brezinová, Alžběta. Textilné techniky, str. 13.

²⁵⁸ Pre šikovní ruky, č. 6, str. 24.

²⁵⁹ Prošková, Iva; Vozková, Eva. Síťování, str. 10.

²⁶⁰ Tamtéž, str. 10.

²⁶¹ Tamtéž, str. 11, 12.

²⁶² Prošková, Iva; Vozková, Eva. Síťování, str. 16.

vznikají v Uherském Hradišti a jeho okolí síťované záclony a stóry, kterými tamní pobočka ÚLUV zásobovala významné hotely a kulturní instituce.

Na Klatovsku se v minulosti neobjevuje tato technika v lidovém prostředí, na oděvu venkovského obyvatelstva nebyla zaznamenána, avšak o to hojnější (i když ne masově rozšířená) byla v prostředí města Klatovy, kde její pomocí ženy vytvářely především bytové doplňky (pokrývky), dnes dochované ve fondech klatovského muzea. V současnosti ji jako aktivně požívanou zapsali 3 respondenti, pasivní využívání zapsalo 5 respondentů.

Technika šité krajky

Šitá krajka vychází svým základem z vyšívání. Patří sice k mladším textilním technikám, avšak je starší než paličkovaná krajka²⁶³. Tvoří se ručně na pevnějším podkladu. Pomocí jehly a nitě jsou smykovacími stehy do obvodového rámce všívány různé druhy výplní, které tvoří vlastní vzory. V průběhu vývoje od renesance po dnešek se i u této techniky vyvinuly lokální typy, na první pohled odlišné od ostatních, jako např. evropská (starším názvem benátská²⁶⁴), krajka orientální²⁶⁵ (palestinská, arménská), tenerifa²⁶⁶, krajka zvaná Hedebo²⁶⁷, zákrutková neboli líčková krajka, zvaná též bruselská krajka²⁶⁸ či krajka španělská^{269 270}.

U dnešních krajkářek ve sledovaném regionu není ani zdaleka tak oblíbená jako krajka paličkovaná, i když intenzivnější zájemkyně o textilní techniky ji znají a příležitostně na nevelkých výrobcích, sloužících jako dárky pro blízké, ji využívají. Aktivně ji provozuje 1 z respondentů, pasivní použití zapsalo 7 respondentů.

Paličkování

Paličkování kraje je jednou z nejmladších textilních technik. Jeho vznik je dnes všeobecně kladen do Itálie 15. a 16. století, i když archeologický nález souboru paliček na Kypru, datovaný do 4. století, ukazuje, že tuto verzi bude možná třeba v budoucnu revidovat²⁷¹. Nepochybné však je, že právě z Itálie se paličkování díky čilým obchodním cestám rozšířilo do dalších míst Evropy – do Španělska, Anglie,

²⁶³ Scheufler, Vladimír. Domácká výroba v Západočeském kraji, str. 84.

²⁶⁴ Je to krajka tvořená ručně jehlou a nití na pomocném podkladu, od kterého se po dokončení práce oddělí. K podkladu se předem jednoduše přistehují kontury, které se smykovacím stehem obšíví a do nichž se různými kombinacemi smykovacího stehu všívají různé výplně, jež tvoří samotný vzor.

²⁶⁵ Krajka orientální je hustá a pevná krajka, tvořená pouze jedním typem stehu, šitým z leva do prava a naopak, čímž se v kraji tkaniny vytvářejí zdobné obloučky a zoubky, z těchto jednoduchých prvků lze také vytvářet jednotlivé zdobné prvky, např. květy apod.

²⁶⁶ Krajka tenerifa se vytváří ručně jehlou a nití na předem připraveném podkladu, který se po dokončení práce oddělí, narozdíl od evropské krajky se však vytváří na paprskovité osnově prošíváním, obtáčením a smykováním.

²⁶⁷ Krajka vznikající jehlou a nití pomocí zvláštního stehu „Hedebo“ jako zvláštní výplň dírek ve vzoru. Tento typ výplně je odlišný od tenerify i pavoučkové výplně dírkové výšivky.

²⁶⁸ Líčková krajka vzniká ze základního vzoru, tvořeného úzkým různě vzorovaným páskem „líčkem“, který je doplněn krajkovými šitými výplněmi a dalšími šitými prvky, známými u krajky evropské.

²⁶⁹ Krajka španělská je ručně pomocí jehly a nitě vytvářená krajka, která se po dohotovení také odděluje od podkladu, na němž je nakreslen vzor, kontury se však navíc podkládají přídatnou přízí (většinou v páru), která v případě potřeby vytažením z obšívky vytváří spojky.

²⁷⁰ Kindlová Zdena. Šitá krajka, s. 11, 68, 82, 74, 79, 83.

²⁷¹ Čechová, L. Alena; Halíková, Anna. Krajky, výšivky, stuhy, prýmky, str. 9, 10.

Nizozemí, Francie a Belgie. Zpočátku jemné paličkové práce zdobily především oděv nejvyšší šlechty a církevních hodnostářů, neboť byly velice drahé. Teprve později byly přístupné i vrstvám nižším²⁷². Také do českých zemí si paličkováná krajka našla díky šlechtě a majetným měšťanům cestu velmi rychle, v lidovém prostředí se začala ve větší míře používat na oděvu od 18. století. Stejně jako ve světě i u nás se během vývoje v některých lokalitách vyvinulo paličkování krajek místně specifických, typických a na první pohled rozlišitelných pro danou lokalitu. Paličkováná krajka tak, i když je základní princip všude stejný, získává mnohotvárnou variabilitu, umožňující vyhovět v podstatě všem požadavkům módním, estetickým i užitkovým.

Paličkování krajek patřilo v konci 18. a hlavně v 19. století k nejrozšířenějším podomáckým výrobám v horských a podhorských oblastech naší republiky, tedy i na Klatovsku. Na Šumavě a v Pošumaví bylo několik významných center – např. Domažlice, Postřekov, Klenci pod Čerchovem, na Klatovsku pak Strážov na Šumavě a také Nýrsko. V ostatních krajkářských centrech naší země byl počátek paličkování spojen s kolonizací podhorských a horských lokalit a těžbou rud přistěhovanci z Německa, nebo s působením některé výrazné osobnosti většinou z řad šlechty – zhotovování krajek bylo robotní povinností žen – krajkářek. Jak se dostalo paličkování krajek do pošumavských městeček zatím nevíme. Nejvýznamnějším centrem paličkování byl Strážov na Šumavě. Nejstarší dosud zjištěný záznam o krajkářích v tomto českém městečku je z roku 1725²⁷³. V hospodářských tabelách z toho roku jsou uváděni ve Strážově i krajkáři. Nejstarší dosud známý typ krajek paličkových ve Strážově byly krajky tzv. valencienského typu, používané nejčastěji k ozdobě ženských čepců. Prodávaly se proto nejen na klatovském trhu, ale též přímo stavěčkám čepců v Přešticích, nebo podomním obchodníkům, kteří je nejvíce prodávali v sousedním Bavorsku. S vynálezem stroje pro paličkování krajek v Anglii roku 1809 a s jeho rozvojem šel ruku v ruce úpadek této ruční práce, neboť nemohla svojí cenou konkurovat daleko levnějším krajkám strojovým. Ve druhé polovině 19. století také na Klatovsku, stejně jako v ostatních krajkářských oblastech republiky, začalo ruční paličkování krajek upadat v důsledku rozšiřování podstatně levnější krajky strojové. Naproti tomu strojová krajka dosáhla u nás takového rozvoje, že si získala postupně vynikající celosvětové renomé a dlouho byly strojové krajky různých typů důležitým vývozním artiklem naší republiky. V přípravném období před Národopisnou výstavou československou, která se konala v Praze v roce 1895, se o paličkování krajek ve Strážově začala zajímat Národní Jednota Pošumavská. Škola, která měla za úkol oživit a dále rozvíjet zdejší krajkářskou tradici byla, na popud NJP, slavnostní mši otevřena 15. října 1896 a stala se na více než 65 let hybnou silou paličkování krajek v celé této oblasti.

Do školy byly přijímány nejen dívky školou povinné a paličkování krajek naprosto neznalé, ale též dospělé ženy, které byly již zručnými krajkářkami. V tom se zdejší krajkářství lišilo od ostatních oblastí – jinde se dívky a ženy učily paličkovat dva nejvýše tři roky. Pak se osamostatnily a vyráběly buď přímo pro obchodníky nebo pro faktory, kteří zprostředkovali prodej jinam. Ve Strážově od založení školy až do konce jejího působení s výjimkou několika let během druhé světové války fungovala

²⁷² Sieberová, Ivana. Strážovské krajkářství, str. 5.

²⁷³ Tamtéž, str. 14.

škola jako jediná dílna, která se zároveň starala o všechny potřebné náležitosti – objednávky pomůcek a materiálu, vyřizování objednávek, zadávání a proplácení práce krajkářkám.

Vyučovalo se všechny dny v týdnu kromě neděle podle předem stanoveného rozvrhu hodin. První učitelkou ve strážovské krajkářské škole byla Barbora Dragounová ze Sedlice u Blatné, které podle potřeby pomáhala v prvních letech Kateřina Preslová ze Strážova, později sestra Valburga Dragounová. Do školy chodila nejen děvčata strážovská, ale také z okolních obcí. O prodej krajek se staralo kuratorium školy prostřednictvím obchodníků v Čechách a na Moravě, ale podle objednávek i např. z Vídně, Uher, Srbska. Část prodeje realizovala Národní Jednota Pošumavská prostřednictvím dámského spolku Záštit v Praze, později také prostřednictvím Zádruhy, družstva ku povznesení lidového průmyslu hlavně uměleckého v Praze.

Tato původní samostatně hospodařící škola byla zestátněna k 1. lednu 1905, respektive 1906 pod názvem Poboční běh c. k. ústředního běhu krajkářského ve Vídni. Organizační starosti (nákup pomůcek a potřeb i zadávání objednávek) vyřizovalo vídeňské ústředí, stouply také mzdy krajkářek. Se zápornou odezvou se ale setkala změna v realizovaných vzorech – byly poplatné tehdejší městské módě, podléhaly vídeňskému vkusu. V roce 1917 byla na školu přidělena druhá učitelská síla Valburga Dragounová, která do roku 1920 pomáhala ve vedení školy svojí sestře, po její smrti roku 1921 byla ustavena vedoucí učitelkou. Až do penzionování v roce 1940 jí pomáhala Marie Vogeltanzová, absolventka kurzu v Klenčí pod Čerchovem a ve Strážově.

Od 4. ledna 1919 převzal správu školy ve Strážově spolu s jinými nově vzniklý československý stát. Kurz spadal pod Státní ústav školský pro domácí průmysl v Praze.

Za Druhé světové války byla strážovská škola jednou z těch, které přečkaly obsazení republiky i celou válku. V tomto válečném období na strážovské faře působil farář František Kalivoda. Ve snaze pomoci krajkářkám v jejich nelehké sociální situaci inicioval v roce 1942 založení Komanditní společnosti pro strážovské krajkářství a domácí výrobu. Hlavní náplní této společnosti bylo paličkování krajek a jejich dodávání různým, nejčastěji církevním institucím. Zároveň však zprostředkovávala prodej pleteného a vyšivaného zboží, ale také výrobu různých drobných předmětů ze dřeva (kazet, stojánků na fotografie, velikonočních řehtaček, násadek na pera, látacích hříbků, visaček na konve apod.) a košíků, košťat, hrábí výrobků z loubků. Po skončení války v roce 1945 byl majetek Komanditní společnosti podle přípisu Národního výboru ve Strážově zajištěn a na společnost byla uvalena národní správa²⁷⁴. Společnosti totiž bylo vytýkáno, že vznikla za Protektorátu a že prodávala krajky také do ciziny, čím vlastně podporovala německé finanční hospodářství. Nařízením ministerstva vnitřního obchodu z 5. září 1945 byla správa vrácena členům společnosti, farář Kalivoda však trval na svém výmazu z obchodního rejstříku jako komplementář Komanditní společnosti. Po odchodu Františka Kalivody se již přes veškeré snahy společnosti nedařilo. Pro naprostou nesolventnost byla 1. července 1952 začleněna do Lidového družstva Plzeňské Dílo, neboť Družstvo Vamberecká krajka Vamberk ji odmítlo do své struktury začlenit pro technické

²⁷⁴ Sieberová, Ivana. Strážovské krajkářství, str. 20.

problémy dané komunikační vzdáleností. V období působení Komanditní společnosti škola fungovala dál, ovšem v těchto letech bez mimořádných žákyň, které pracovaly pro Komanditní společnost. Krajkářky Společnosti pracovaly v prostorách školy mimo výukové hodiny (aby byly zajištěny technické a hygienické podmínky pro co nejkvalitnější práci), radou a pomocí pomáhaly také učitelky školy.

V poválečných letech se již výroba krajek ve Strážově neobnovila do bývalé slávy. Kurz byl opět jedním z mála, které přečkaly reorganizaci Školského ústavu umělecké výroby v Praze v 50. letech, pobočku však navštěvovalo již jen několik žaček. Roku 1961 odešla definitivně do penze již od roku 1957 přesluhující samostatná učitelka Marie Vogeltanzová. Protože nebyl nikdo, kdo by ji nahradil a protože školu navštěvovalo v té době již jen 7 žákyň, pobočka byla zrušena. V paličkování pro výdělek pokračovaly jen tři ze strážovských žen, paličkovaly pro družstvo Vamberecká krajka, dokud nedosáhly důchodového věku²⁷⁵.

I když krajkářky ve Strážově paličkují jen pro radost, případně používají paličkové výrobky jako dárky pro své blízké, krajkářství zde nezaniklo. Přímou ve Strážově se uskutečnil kurz paličkování pro dospělé ve školním roce 1983 – 84 pod vedením paní Boženy Bláhové ze Strážova, pro děti se konal kurz opět pod jejím vedením v letech 1990 – 1996. Nyní vede děti k paličkování ve školní družině paní Jitka Jiříková, která se do Strážova vdala a je absolventkou kurzů vedených paní Bláhovou v osmdesátých letech 20. století. Paličkování krajek tak má ve Strážově i dnes své pokračovatele, kteří navazují na tradice svých předchůdců. Tuto tradici v současnosti rozšiřují jednak žákyně krajkářské školy ve Strážově (např. paní Libuše Kryslová z Klatov, řádná žákyně strážovské školy, která v 80. a 90. letech minulého století vedla kurzy v Klatovech a ve Švihově, nebo paní Jitka Čechová, dlouholetá soukromá učitelka paličkování a vedoucí kurzů při klatovském muzeu, která se krátce učila u paní učitelky Marie Vogeltanzové ve Strážově v době, kdy již byla paní Vogeltanzová v důchodu), jednak klatovské muzeum, které již téměř deset let pořádá každoročně celoroční kurzy pro cca dvacet zájemkyň o tuto pracnou ale krásnou techniku. Aktivní využívání této techniky zapsalo 26 respondentů a 7 jich zapsalo znalost pasivní s občasným využíváním.

²⁷⁵ Sieberová, Ivana. Strážovské krajkářství, str. 24.

MOŽNOSTI OBNOVY TRADIČNÍCH RUČNÍCH TEXTILNÍCH TECHNOLOGIÍ

Živnosti

V současné době je jako živnost z výše uvedených technik provozována na základě živnostenského listu pouze mandlování (v Klatovech dvě firmy nabízejí tuto službu) a šití na zakázku, které, ačkoli šití není již většinou ruční (některé materiály jsou tak jemné, že vyžadují v komplikovaných místech ruční práci) a využívá i šicí stroje, je možno počítat do ručních prací, neboť se nejedná o výrobu strojovou a sériovou, kromě šití jsou všechny ostatní úkony při zhotovování oděvů prováděny ručně. Ve sledovaném regionu tyto služby nabízí veřejnosti pouze jediný salon v Klatovech, několik málo desítek (odhadem na základě dotazníků a ústních informací) vyučených krejčí a švadlen šije i na zakázku pro širší ne jen rodinný okruh zájemců, avšak mimo rámec oficiální živnosti (stanovení přesného počtu by bylo otázkou podrobného průzkumu).

Možnosti obnovy domácí výroby

Tradičnímu pojetí domácí výroby tak, jak bylo vymezeno výše, je v současné době nejbližší aktivita nazvaná Krajky Sedlice. I když je Sedlice u Blatné již mimo vymezený prostor, vzhledem k velmi intenzivní spolupráci strážovských a sedlických krajkářek v minulosti a možnostem, které tento projekt nabízí, je dobré projekt představit. Tradice paličkování krajek v Sedlici u Blatné má stejně jako ve Strážově na Šumavě poměrně dlouhou tradici a též podobný osud, i když tamní pobočka Školského ústavu umělecké výroby tam pracovala až do zániku ŠÚUV v 90. letech 20. století. Zatímco ve Strážově krajkářky dnes tvoří pro svoji osobní potřebu, v Sedlici na podporu práce tamních krajkářek vznikl v roce 2003 projekt, realizovaný za podpory fondů Evropské unie. V jeho rámci otevřené sdružení obcí severozápadní části strakonického okresu sdružené kolem Blatné (31 obcí spolupracujících na společném programu sociálního a ekonomického rozvoje) připravilo v programu SAPARD Projekt obnovy tradiční výroby sedlické krajky. Byla založena Obecně prospěšná společnost Sedlická krajka, vybudována prodejna²⁷⁶, do které krajkářky z okolí dodávají k prodeji své paličkované výrobky a internetový obchod (www.krajky-sedlice), kde si je možno též krajky objednat k zaslání. Nabízí se zde oděvní krajky (metrové, krajkové doplňky, celopaličkované, nášivky a vsadky), obrazové krajky (krajkové tapiserie, krajkové miniatury, prostorové krajky), dečky (okolky, pokrývky, volná tvorba) a krajková bižuterie (plochá i plastická). Bližší informace k těmto aktivitám (např. kdo je organizuje, jak probíhá proplácení mezd či objednávání a zaslání krajek) se ani přes pokusy o proniknutí mezi aktivní realizátory projektu z různých stran nepodařilo zjistit, neboť kolem tohoto projektu existuje určitá bližší nespécifikovaná nervozita, zřejmě související s osobními vztahy mezi organizátory projektu a krajkářkami aktivně působícími v bývalé krajkářské škole.

Další aktivitou, jež by mohla být inspirací po obnovu podomácké výroby v regionu, je projekt Centra pro komunitní práci Šumava jako přírodně-kulturní oblast

²⁷⁶ Prodejna sedlické krajky, T. G. Masaryka 34, 387 32 Sedlice u Blatné.

se zaměřením na trvale udržitelný turismus. Svým prostorovým vymezením sice také nezasahuje do námi sledovaného regionu, avšak těsně s ním souvisí, proto i pro případné zájemce, žijící na Klatovsku, by mohl mít význam. Základní teze projektu vycházejí z toho, že Šumava nabízí svým obyvatelům množství možností pro podnikatelské i zaměstnanecké záměry, avšak vzhledem k existenci Národního parku Šumava je třeba zamýšlené aktivity korigovat tak, aby si jednak Šumava udržela dosavadní přírodní rámec pokud možno neporušený, což je její obrovskou, zatím mnoha z obyvatelů nedoceněnou, devizou, ale také aby byly vytvořeny podmínky pro rozvoj aktivit umožňující v praxi život obyvatel této části naší republiky. V rámci projektu byly též plánovány aktivity, jež by přinesly pracovní příležitosti v oblasti služeb cestovního ruchu a byly zaměřeny na regionální specifika oblasti v oblasti tradičních rukodělných řemesel. Realizátoři projektu si kladli za cíl mimo jiné nalézt zájemce o oživení některých tradičních technologií a pomoci jim realizovat novou živnost či zaměstnání v této oblasti s prodejem v turistických centrech i s možností výdělků v rámci předvádění technologií turistům²⁷⁷. Zamýšlený projekt počítal s obnovou především ruční výroby papíru, tradičních suken, modrotisku, pletení z loubků, výroby dřeváků a i dalších dřevěných vyřezávaných předmětů, hraček a loubkových krabiček a paličkovaných krajků. Průzkum, prováděný v rámci přípravy projektu, i konzultace s odborníky v daném oboru a s případnými zájemci o tuto činnost ukázal, že by tyto možnosti měly určitý potenciál do budoucna. Dokud však není jednoznačně vymezen rozsah kompetencí mezi jednotlivými obcemi a správou Národního parku Šumava, je zatím předčasné investovat čas a prostředky do přípravy něčeho, co se sice jeví jako vhodná možnost, avšak v důsledku nemusí být realizovatelné.

Aktivity pro volný čas

I když někteří z odborníků v oblasti tradičních technologií mají své, často velmi výrazné výhrady k amatérskému pojetí tradičních postupů, tato oblast možností smysluplného trávení volného času má stále výrazné množství zastánců, propagátorů a realizátorů. Na jedné straně nezbyvá než dát za pravdu kritikům. Velmi často se setkáváme u organizátorů s přístupem poněkud benevolentním, vždyť se přece jedná o aktivity, které by měly vést především k relaxaci a oddychu. A tak podle jejich mínění není kvalita „výuky“ až tak důležitá. Proto jsou leckdy a leckde předávané informace k tradičním lidovým technologiím jen kusé a povrchní a podle toho vypadají také výsledné produkty. Na druhou stranu je však třeba si uvědomit, že mnohé technologie by zůstaly naprosto zapomenuty, kdyby se jich nechopili nadšenci, kteří jsou ochotni v mnoha ohledech věnovat technologii daleko více času, energie a nadšení, než na druhé straně jiní „profesionálové“. V tomto případě je třeba pojem profesionálové dát do uvozovek, neboť mnozí z těch, kteří se živí předváděním některých tradičních technologií, či výrobou produktů označovaných jako tradiční lidové výrobky, jsou právě na té kvalitativní úrovni, která je vytýkaná některým amatérům, tzv. „hobbistům“. Pro dobro věci je však třeba odmítnout dělení těch, kteří se tradičním technologiím věnují, striktně na profesionály a amatéry a je třeba

²⁷⁷ Dostupné na www.cpkp.cz/sumava

přijmout dělení podle kvality jejich práce. Pokud se kukázkám či pracovním seminářům přistoupí zodpovědně, zájemcům je předložena přístupnou formou ve zkratce k jednotlivých technikám jak jejich historie, tak jejich současnost, společenské a historické souvislosti, tradiční postup i současné možnosti (některé pomůcky případně materiály už dnes nejsou dostupné), jistě bude i volnočasová aktivita přínosem. Většina z těch, kteří takovému výukové programy navštíví, nemají v úmyslu pokračovat v této činnosti jako živnosti, jde jim především o to, aby si vše mohli nezávazně vyzkoušet a poučit se, především však odpočívat. Neopomenutelným je též uspokojení vnitřní touhy zájemců po seberealizaci a prověření vlastních možností.

V regionu Klatovska tyto aktivity zajišťuje především klatovské muzeum. Podle statistik vedených muzeem se od roku 1994 do roku 2005 v klatovském muzeu, případně jinde pod vedením pracovníků muzea, uskutečnilo celkem 709 pracovních seminářů, které navštívilo 9.941 dětí a 10.271 dospělých, z nich odhadem 1/4 byla věnována tradičním rukodělným textilním technikám –1/4 stavebním řemeslům a 2/4 zvykosloví. Na nich se zájemcům dostane vždy informací o historii techniky, o materiálu i pomůckách, které jsou pro práci třeba a kde je dnes možné je získat, popisu technologie a její praktické vyzkoušení na nevelkém konkrétním výrobku, který si návštěvníci většinou s metodickými listy, vydanými pro techniku, odnášejí domů. V Klatovech pořádá obdobné programy pro místní veřejnost též Dům dětí a mládeže a Juniorcentrum, soukromá firma, nabízející aktivity pro smysluplné trávení volného času. Pod hlavičkou obecních či městských úřadů, případně místních knihoven pracují dlouhodobě různé kroužky (paličkování krajek ve Švihově apod.), jednorázové akce pořádají i další subjekty.

Možnosti využití tradičních textilních technologií v systému výuky základních a středních škol

Současný školský systém, zavedený u nás zákonem 561/2004 Sb., v podstatě pokračuje v systému před rokem 1989. Třístupňový systém mateřských, základních a středních škol byl obohacen o nové typy škol, které se od většinového systému liší především náplní výuky a přístupem k žákům (např. církevní školy, popřípadě střední školy soukromé, popřípadě elitní). Zásadní změnou je nový program, podle kterého by školy měly povinně fungovat od školního roku 2007/2008. Zatím jej zkoušejí pouze pilotní školy, přičemž na okrese Klatovy není ani jedna škola zařazena do tohoto pilotního programu. Program se nazývá Rámcové vzdělávací programy, jež však nejsou stanoveny centrálně povinně pro všechna vzdělávací zařízení, ale jednotlivé školy (a to už od škol mateřských) si je na základě všeobecného rámce konkretizují sami na podmínky vlastního zařízení. Ve stručnosti řečeno, rámcové vzdělávací programy povinně všeobecně stanovují, jakými kompetencemi (především mentálními, ale i praktickými) mají být žáci během docházky vybaveni, na jednotlivých školách už je, pomocí jakých mechanismů jich u žáků dosáhnou. Podle dotazovaných pedagogů jsou pracovní činnosti (do nichž jsou zařazovány i práce s textilními materiály) jednou z možností jak vést žáky k praktické zručnosti, k trpělivosti i zvědavosti atd., avšak vzhledem k tomu, že není stanovena povinnost vybavit je požadovanými kompetencemi právě pomocí tohoto předmětu či jeho

zaměření na textilní materiály, není ani jednoznačné, zda vůbec, a pokud ano v jakém rozsahu bude práce s textilními materiály na základních školách do rámcových vzdělávacích programů zařazena. Poněkud jiná situace je u škol středních, případně středních odborných učilišť a učilišť, které jsou zaměřeny na obory textilní. Zde nepochybně i po zavedení nových rámcových vzdělávacích programů práce s textilem zůstane, na každém vyučujícím však bude, jak hluboko do historie studenty či učně zavede, neboť praxe jim nabídne především nebo pouze novinky v oboru, který se stejně jako jiné moderní technologie intenzivně rozvíjí a nemá tedy smyslu učit se např. ručně příst, když v praxi to vlastně nikdy absolventi potřebovat nebudou.

ZÁVĚR

Podrobné zpracování sekundárních zdrojů informací, tedy archivních pramenů a literatury, jednoznačně ukázalo, že v minulosti měla textilní rukodělná výroba významné místo nejen ve hmotné kultuře, ale také v ekonomice sledovaného území. Současnou situaci v regionu v oblasti tradičních textilních technologií mapoval terénní výzkum, jenž přinesl některá zajímavá zjištění. Informace získané při tomto sběru dat je možno rozdělit na dvě skupiny – na informace a zkušenosti týkající se metodologické problematiky a na informace týkající se samotných textilních technik, jejich znalosti a praktického využívání v současnosti.

Zkušenosti získané při tomto terénním výzkumu z pohledu metodologie práce ukázaly především, že mezi nejširší veřejností přetrvává výrazná nechuť k předávání informací byť obecného charakteru. Na jedné straně je to pozůstatek společenského ovzduší před rokem 1989, kdy bylo lépe nic neříkat, neboť panovala nejistota z případných následků, na druhé straně čtení z potenciálních respondentů již v minulosti bližší pocítily následky své upřímnosti při vyplňování různých dotazníků pro různé instituce za účelem zdravotních, sociologických, finančních i jiných výzkumů. Byli následně obtěžováni dalšími tazateli, byly jim zasílány nevyžádané zásilky, kontroly z finančního úřadu se detailně zabývaly jejich vedlejšími ekonomickými aktivitami atd. Proto již pouhé vyslovení požadavku na spolupráci v nich vyvolalo nepřiměřeně prudké reakce. Z toho důvodu není nijak překvapivé, naopak lze za určitý úspěch považovat fakt, že z 242 obcí a osad sledovaného území se vyplněný dotazník vrátil celkem z 33 lokalit, tedy ze 13% lokalit. Pokud bychom však zohlednili, že ze 44 obcí (k nimž náleží 198 osad) se vyplněný dotazník vrátil z 27 obcí, procentuelní zastoupení rázem vzroste na 84%. Mezi vrácenými dotazníky byly i negativní, avšak i z nich lze vyvodit určité dílčí závěry. Zatímco např. starosta obce Tajanov jako odpověď uvedl, že v jejich obci „*se nic nedělá*“ (č. 24), což by znamenalo, že ani jedna osoba žijící v této lokalitě nemá ani nejmenší ponětí o některé z technik v dotazníku obsažených, včetně těch dnes nejzákladnějších (jako např. šití), odpověď starosty obce Čachrov „*...v obvodu naší obce nefunguje žádné sdružení žen ani konkrétní fyzická osoba, která by s Vámi mohla spolupracovat...*“ (č. 5) ukazuje, že v této obci není nikdo ochoten ke spolupráci na tomto průzkumu. Také odpověď knihovnice z knihovny Dolanech nasvědčuje tomu, že v obvodu této obce není nikdo ochoten ke spolupráci, v tomto případě dokonce „*...bohužel musím konstatovat, že v obvodu Dolan (konzultováno i s Obecním úřadem v Dolanech) se nenachází žádná osoba...*“ (č. 8), též knihovnice z Bezděkova nenašla nikoho, kdo by

byl ochoten dotazník vyplnit. Přestože se všechna tato tvrzení zdají ukazovat jen na malou nebo žádnou snahu se tímto problémem zabývat, z výše uvedených lokalit skutečně nedorazil ani jeden vyplněný dotazník i přes pokusy o vyhledání ochotné osoby z různých stran. Oproti výše uvedeným lokalitám odpověď pana starosty z Janovic nad Úhlavou („...nejsem informován, že by v obvodu Janovice nad Úhlavou fungovalo podobné sdružení...“ (č. 10)) ukazuje nejen špatné na pochopení dotazníku (je určen ne sdružením, ale konkrétním osobám, nějaká zájmová sdružení jsou v jeho úvodu zmíněná jen jako možný potenciální zprostředkovatel kontaktu), ale také nedostatečné informace o dění v obci, neboť z Janovic se vrátilo 5 dotazníků, vyplněných ženami přímo v Janovicích nebo přilehlých osadách. Přesto jsou tyto zamítavé odpovědi pro realizátorku výzkumu též svým způsobem dobrou odpovědí, neboť díky nim je jasné, že je třeba pokusit se do obce proniknout jinou cestou, zatímco u obcí, které zůstaly bez odezvy jak ze strany obecního či městského úřadu, tak ze strany knihoven či vzdělávacích zařízení, není jasné, zda nebyl dotazník doručen, nebo zda byl dotazník doručen, ale nikdo se nechce jím zabývat atd. Procentuelně vyšší návratnost byla v prvním kole, kdy se vrátilo vyplněných 55% dotazníků, ve druhém pak 41%. Během zadávání dotazníků pro tento výzkum se ukázalo přínosným dlouholeté úsilí realizátorky na vytváření mezigenerační sítě společenských vztahů na různých úrovních z různých koutů klatovského okresu, které byly a jsou ve výsledku využívány nejen při tomto výzkumu, ale také při ostatních terénních výzkumech klatovského muzea (z vrácených osobních dotazníků je jich 23 (35,9%) vyplněno na základě osobní známosti, dalších 21 (32,8%) na osobní známosti někoho z okolí respondenta). Je však nutno zdůraznit, že výběr potenciálních respondentů způsobem popsáním níže je možný pouze díky tomu, že úkolem výzkumu bylo zjistit, zda je ve veřejnosti vůbec nějaké povědomí o rukodělných textilních technikách a o možnostech jejich využití a nebylo tedy nutno vytvořit reprezentativní vzorek populace, který by byl relevantní ke skupině všech obyvatel sledovaného území.

Druhým aspektem, jež se jeví z pohledu metodologického pro realizátorku výzkumu jako velmi závažný, je ochrana osobních údajů respondentů. Tento terénní výzkum sice vyhovuje požadavkům zákona 101/2000 Sb., v ustanoveních vymezujících právo ke sběru a ukládání i dat osobní povahy bez písemného souhlasu respondentů, avšak většina veřejnosti je pro běžný život sdělovacími prostředky seznámena pouze s tím, že existují výrazná omezení v této otázce a odmítají z neznalosti věci poskytnutí např. roku narození pro možné zhodnocení určitých věkových kategorií a jejich zájem o aktivní využívání textilních technik. Pro potřebu tohoto výzkumu je znám přibližný věk (pro zvětšení šance na kladnou odpověď byly realizátorkou výzkumu stanoveny tři věkové kategorie – tj. respondenti do 30 let, 30-60 let a víceletí) u 35 (54,6%) respondentů, dva z nich spadají do 1. kategorie (3,12%), 17 (26,56%) jich je v kategorii druhé a 16 (25%) v kategorii třetí. S výše uvedeným problémem souvisí též úkol zachytit případné aktivní tvůrce některou z rukodělných textilních technik a jejich práci a produkci. Jediní dva pamětníci dnes již v podstatě zapomenutého tkaní na stavu a předení na kolovratu, kteří oba přesahli svým věkem již do třetí věkové kategorie, sice byli ochotní k řízenému rozhovoru, týkajícímu se jejich vzpomínek, avšak v jednom případě k němu nedošlo z důvodu úmrtí respondenta a ve druhém případě ze zdravotních důvodů. Zůstaly tak zachovány

jen poznámky jim blízké osoby, která s nimi dojednávala možnost setkání s realizátorkou výzkumu a na základě jejích poznámek zaznamenala odpovědi na prvotní otázky, jež měly za cíl nastartování „vzpomínkového procesu“. Mezi výraznými osobnostmi, které se ve sledovaném regionu věnují textilním technikám (nebo jen některé) však panuje jednoznačná nechuť a odmítání uveřejnění informací, které předali v souvislosti s tímto výzkumem, případně s obdobnými výzkumy klatovského muzea v nedávné minulosti (jak k technikám, tak ke své osobě) s tím, že diplomové práce mohou studovat různí badatelé s různými záměry. Proto jsou jejich medailony v této práci uvedeny jen ve velmi seštručněné verzi s tím, že více podrobností je uloženo v archivu autorky, který není veřejnosti běžně přístupný.

Problematika znalosti a užívání rukodělných textilních technik v současnosti ve sledovaném regionu byla zpracovávána pomocí výzkumu. Pro získání základní představy o současné situaci v rukodělných textilních technikách v regionu byl zvolen kvalitativní výzkum pomocí jednoduchého dotazníku (příloha č. 4,5), jenž byl koncipován tak, aby jeho vyplnění po přečtení vstupních informací bylo co nejjednodušší a zabíralo co nejméně času (což zvětšuje šance na nalezení respondenta) a zároveň aby jeho vyhodnocení bylo reálné v krátkém časovém horizontu. Během podzimu roku 2005 bylo, jak již bylo uvedeno výše, osobně předáno nebo elektronickou či Českou poštou rozesláno celkem 104 dotazníků na městské či obecní úřady (42 ks), místní, obecní či místní lidové knihovny (30 ks), základní školy, popřípadě základní a mateřské školy (22 ks) a Krajkářskému klubu Klatovy (10 ks), vždy konkrétně na starosty, vedoucí knihoven, ředitele institucí a konkrétním krajkářkám z různých obcí, které jsou členkami klubu. Zpět se vrátilo v této fázi prostřednictvím obecních úřadů, knihoven a členek Krajkářského klubu Klatovy 59 dotazníků z 21 obce, z toho ze 6 částí obcí, 1 dotazník byl z obce Nezdice u Přeštic, která leží mimo sledované území, nebyl tedy do hodnocení zahrnut. Z mateřských či základních škol se vrátil v této fázi 1 dotazník. Telefonické dotazování proběhlo na ZŠ T. G. Masaryka v Klatovech a osobní dotazování na ZŠ Čapkova ulice v Klatovech. Telefonicky byly sděleny informace ze 2 lokalit (z toho z 1 obce a 1 osady). Pět vrácených dotazníků bylo negativních. V jarních měsících roku 2006 byly dotazníky předány či zaslány na ty obecní úřady, knihovny a základní školy, které na první dotazník nereagovaly a na střední školy, učiliště a ústavy pečující o nějak postižené spoluobčany, jež nebyly v první fázi rozesílání dotazníků zahrnuti (celkem 46 dotazníků). Z těchto dotazníků se zpět vrátilo celkem 19 (z 10 škol různých stupňů či ústavů pečujících o nějak postižené spoluobčany, z toho 5 z dotazníkem zatím nepokrytých lokalit a 9 od respondentů z dalších 6 obcí, z toho opět 1 z obce, která leží mimo sledované území - Nemilkov). Zároveň proběhlo doplňkové dotazování osobně či telefonickou cestou u těch respondentů, kde bylo potřeba některé věci vyjasnit (nejčastěji problematika pletení na U jehlici). Celkem se předání informací zúčastnilo 77 respondentů z 33 obcí, z toho 12 škol či podobných ústavů. Jejich seznam je uveden v přílohách č. 6, 7 této práce.

Z vyplněných dotazníků vyplynuly zajímavé skutečnosti. Jednou z nejmarkantnějších je ta, že se dotazníky zabývalo 72 (93,5% z celkového počtu respondentů) žen, zatímco jen 5 (6,49%) mužů, přičemž většina z odpovědí mužů byla negativní. Pouze pan Václav Rubáš, knihovník z obce Svrčovec, vzpoměl na předání na kolovratu, kterému se jako dítě učil od svých rodičů, avšak „*již dávno nic z toho nedělá*“ (č. 9)

a pan Pavel Trolica ze Strážova na Šumavě aktivně vyšívá křížkovou technikou, kterou se naučil od své manželky, dokud žila, a nyní si její pomocí krátí dlouhou chvíli ve stáří. To potvrzuje i prvotní dojem veřejnosti, který nemusí vždy odpovídat vyhodnocení sebraných dat, a sice, že se v současnosti textilním technikám věnují především ženy, muži jen okrajově.

Statistické vyhodnocení vyplněných dotazníků ukázalo, že v dotazovaném vzorku je nejrozšířenější technika pletení (aktivně 37 respondentů, pasivně 14), vyšívání (aktivně 34 respondentů, pasivně 17), šití (aktivně 31 respondentů, pasivně 16), háčkování (aktivně 31 respondentů, pasivně 18) a paličkování (aktivně 26 respondentů, pasivně 7). Za nimi se co do četnosti ve skupině respondentů objevuje pletení na U jehlici již výše upřesněné jako pletení na jehlici kruhové, jež nebylo dotazníkem myšleno, neboť bylo zahrnuto obecně do pletení jako takového (aktivně 20 respondentů, pasivně 10), drhání (aktivně 19 respondentů, pasivně 13) a barvení (aktivně 17 respondentů, pasivně 18). Na druhé straně spektra leží naprosto neznámé již zmiňované pletení na U jehlici, zapiastky a tkaní na karetkách (naprosto neznámé pro 48 respondentů), plstění (naprosto neznámé pro 47 respondentů), bělení (naprosto neznámé pro 37 respondentů) předení na vřetánku (naprosto neznámé pro 36 respondentů), ale také tkaní na jiných pomůckách, modrotisk, síťování a šitá krajka (naprosto neznámé pro 33, 32, 31 a 29 respondentů) – viz podrobná tabulka v příloze č. 8. V rubrice Jiné aktivně provozované textilní techniky uvedli respondenti malování na hedvábí (4), textilní koláž (2), malbu na textil (1), tisk šablonou na textil (1), našívání korálek na textil (1), textilní aplikace (3), textilní hračky (1), zhotovování koberečků tapiko (2) a lepení koberečků z chemlonu (1).

Z vyplněných dotazníků také vyplývá, že v této skupině respondentů jsou nejčastěji zhotovovanými předměty paličkované obrázky (10) a dečky (6), pletené svetry (9) a šály (5), drhané bytové doplňky (6), háčkované halenky (6) a dečky (5), šité bytové doplňky (5), spřádání ovčí vlna (5) a vyšívání ubrusy (8), obrazy (8) a dečky (6), přičemž mezi vyšívacími technikami je nejčastěji uvedeno křížkové vyšívání (28), malování jehlou (10), richelieu (7) a prolamované (6) vyšívání a stonkový steh (5) viz příloha č. 9.

Ze způsobů získávání znalostí a dovedností u jednotlivých technik (viz příloha č. 10) nejvýrazněji vystupuje uvedení matky jako učitelky pletení (23), u této techniky pak také školy (9) a babičky (5). Šití se nejvíce respondentů učilo také u matky (17), v kurzech (11), jako samouk (6) nebo v učilišti (5), háčkování od matky (15) či ve škole (13). Vyšívání se nejvíce respondentů učilo ve škole (14), od matky (9), nebo jako samouk (6), drhání v různých kurzech (14) a v kroužku ve škole (5).

Samostatným oddílem jsou odpovědi získané z několika mateřských, základních a středních škol a pečovatelských ústavů. Střední průmyslová škola v Klatovech sice zaslala negativní odpověď, ale v tomto případě (specializují se na obrábění kovů a elektrotechniku) byl dotazník zaslán jen pro úplnost. Z ostatních zasláných dotazníků vyplývá, na základních školách (odpovědi přišly ze ZŠ v Nýrsku Komenského ulice, ZŠ v Železné Rudě, ZŠ Švihov, ZŠ Mochtín, ZŠ Předslav a ze základních škol v Klatovech - ZŠ Plánická ulice, ZŠ Čapkova ulice a Masarykova ZŠ) je využívána při výuce technika šití (od nejmenších dětí, kdy šijí tupou jehlou základní stehy na řídké tkanině), vyšívání (především křížkový a stonkový steh, ale

také ažůry), háčkování, pletení na dvou jehlicích, drhání a tkaní na jiných pomůckách (na kartonu a na stávkou), oblíbené je též barvení textilu – batika, savová batika, potiskování a kreslení na trička. Ve škole v Plánické ulici v Klatovech se děti učí také textilní koláže a zpracování textilních loutek. Při ZŠ Švihov pracuje zájmový kroužek paličkování (stejně jako ve Strážově na Šumavě, odkud se však ze školy dotazník vyplněný nevrátil), vedený bývalou učitelkou školy Mgr. Annou Jirákovou. V ZŠ v Železné rudě navíc využívají videokazety Předeme a tkáme s Ashfordem pro prezentování předení a tkaní v rámci pracovních činností. Za zmínku také jistě stojí nápad ze ZŠ Čapkova ulice, kde paní učitelka ke všem technikám, kterým se děvčata učí v rámci pracovních činností 8. a 9. ročníků, připravila jednoduché krátké texty k jednotlivým technikám (ukázka viz příloha č. 11).

Mezi středními školami regionu zaujímá zvláštní postavení ISS (Integrovaná střední škola) Klatovy, ve které se mezi kuchaři, automechaniky, cukráři, prodavači atd. připravují na své budoucí povolání také krejčí a krejčové, švadleny a oděvaři či brašnáři. Na této škole se v rámci výuky seznamují studenti s předemím na vřetánku, na ručním stavu, plstěním, barvením a šitím. Ve všech výše uvedených případech je však zařazení textilních technik do vyučovacího procesu vždy jednoznačně dáno snahou konkrétního jednotlivce, pedagoga, který se tomu intenzivně věnuje.

Poněkud jiné je to s textilními technikami u ústavů, které pečují o naše nějak fyzicky, psychicky či společensky postižené spoluobčany. Odpovědi přišly z ÚSP v Bystřici nad Úhlavou, kde se starají o mentálně narušené jedince a z Dětského domova se školou v Měcholupech, kde se starají o komplikovaně vychovatelnou mládež. V první instituci používají pro pracovní činnosti chovanců tkaní na ručním stavu a na rámu, různé druhy barvení tkanin, šití, vyšívání, pletení, háčkování, drhání a paličkování. Do jednotlivých činností se daleko více, než je tomu v ostatní populaci, zapojují také chlapci a muži, je zde důležité, která technika se komu líbí a také daří. V ústavu v Měcholupech používají pro naplnění pracovních činností chovanců různé formy barvení textilií. Dlouholetým sledováním kulturních akcí a výstavních aktivit Svazu zdravotně postižených Šumava realizátorka projektu získala též informace o tom, že Diakonie radost Merklín ve své chráněné dílně v Klatovech využívá pro mentálně i fyzicky postižené děti techniku tkaní na stavu a také barvení a koláže či aplikace z textilních materiálů, i když vyplněný dotazník z této instituce se nepodařilo získat.

Z výše uvedeného tak vyplývá, že u respondentů jsou využívány v průběhu vzdělávacích a výchovného procesu nemnohé různé jednoduché textilní techniky, které zde z pohledu pedagogů mají již své nezastupitelné místo, avšak stále jsou spojeny s rizikem, že spolu s odchodem té které konkrétní osoby, jež se jim v instituci věnuje, budou (či budou muset) být nahrazeny jinými manuálními aktivitami, neboť znalost textilních technik již není všeobecná a i mezi pedagogy a vychovateli je nemálo těch, kteří zkoumané textilní techniky vůbec neznají a nemohou tedy využívat při své práci.

Z výše uvedených skutečností jednoznačně vyplývá, že veřejnost zná a aktivně používá některé rukodělné textilní techniky, i když ty vývojově nejstarší, tedy předemím na vřetánku a kolovratu a tkaní na stavu, v podstatě již známy nejsou, a když tak jen v rovině teoretické, či občasného (jen výjimečného) praktického

použití. Mezi předměty zhotovovanými rukodělnými textilními technikami ve sledovaném prostoru a čase jsou jak předměty drobné, tak rozměrnější, náročnější na zhotovení, i když těch prvních je logicky větší množství. Přes vzrůstající význam získávání konkrétních znalostí o té které technice v různých kurzech, pracovních seminářích i samostatným studiem pomocí publikací a následnou praxí je zjevné, že nejvíce informací získávají respondenti od matky, popřípadě rodičů či jiných příslušníků i širší rodiny a ve škole. Z toho je zřejmé, že nadále má edukativní úloha rodiny zatím nezastupitelné místo v této skupině respondentů a že i základní a střední školství zde má dostatek prostoru pro realizaci svých výchovněvzdělávacích úkolů.

RESUMÉ

Textilní rukodělné techniky na Klatovsku ve druhé polovině 20. a na počátku 21. století

Výroba textilií v regionu Klatovska doprovázela již nejstarší dosud známé osedlým způsobem života žijící obyvatelé v době neolitu. V tomto a v následujících obdobích, na venkově vlastně až do 19. století, bylo zpracování přadných rostlin i ovčího rouna neodmyslitelnou součástí rodinného hospodářství, každá hospodyně musela techniku zhotovování textilií ovládat tak, aby byla schopná zajistit rodinu i celé hospodářství v tomto směru. Po dlouhá staletí ba i tisíciletí se systém zpracování neměnil, i když se postupně s rozrůstající populací a také s rozvojem měst objevují jedinci na jednotlivé fáze výroby textilií specializovaní, kteří na základě znalosti pracovního procesu také obměňují či vylepšují pracovní nástroje a pomůcky.

I v již zmiňovaném 19. století patřil region Klatovska díky hornatému terénu k těm, které měly omezené možnosti zemědělské produkce, průmysl se soustředil blíž lidnatějším centrům v oblasti, a tak byl vítán jakýkoli další zdroj příjmů chudých rodin, který bylo možno realizovat přímo doma. Jednou z možností byla rozfázovaná textilní výroba – jednotliví výrobci se zaměřovali na speciální operaci v tomto poměrně dlouhém výrobním procesu, takže se zde setkáváme s přadláky, spřádajícími doma na kolovratech ovčí rouno či len, později někdy i bavlnu, s tkalci, kteří spředená vlákna tkali do různých druhů textilií (podle materiálu v osnově v kombinaci s materiálem útku do pláten různé kvality, barchetů, šerk apod.), s barvíři a potiskovači, soukeníky, valchaři, počesávači, švadlenami, krejčími atd. Tak poskytovala po dlouhý čas doma realizovaná textilní výroba obživu velkému počtu obyvatel podhůří Šumavy. Až rozvinutá průmyslová textilní výroba ve druhé polovině 19. století vedla k postupnému rychlému zániku domácí výroby textilu.

Rozšiřování průmyslové výroby a postupně též nových nepřirodních materiálů ve druhé polovině 19. století oslabovalo zájem o tovar vyráběný v rámci domácí a podomácké výroby. Tento proces však souvisel také se změnami společenskými. K zániku mnoha řemesel u nás vedlo zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků po roce 1948 i společenská diskriminace těch, kteří se jim i ve změněných společensko – ekonomických podmínkách přesto chtěli věnovat. Několik desetiletí budování socialismu u nás však ve výsledku ukázalo, že na jedné straně státní průmysl není schopen (z jakýchkoli důvodů) uspokojit všechny potřeby obyvatelstva v oblasti spotřebního zboží a služeb, na straně druhé celosvětové dění ve výrobní sféře vedlo k přesycenosti technologiemi, jejichž využití ve výrobních procesech mnohde nevedlo k definitivnímu upuštění od tradičních výrobních postupů a využití přírodních materiálů. Také práce Ústředí lidové umělecké výroby po roce 1954 ukázala, že je možné cílevědomou a systematickou činností do materiální kultury moderní společnosti zařadit i výrobky zhotovené z přírodních materiálů tradičními rukodělnými technikami. Tím byla připravena půda pro opětovný, byť jen částečný, rozvoj rukodělné výroby u nás po roce 1989 a pro hledání nových možností využití tradičních výrobních technologií nejen ve výrobní sféře, ale také v oblasti vzdělávání, služeb a cestovního ruchu. Přínosem je toto oživení pro oblast zaměstnanosti, která je i u nás stále palčivějším problémem. Také změněné společenské, politické

a ekonomické podmínky vykryštalizovaly v České republice stejně jako i v jiných zemích celého světa v rozvoj aktivit, které by ve svém důsledku měly vést k výrazně kvalitativně a kvantitativně odlišnému přístupu k péči o tradiční lidovou kulturu každého národa, jejíž je u nás tradiční rukodělná textilní výroba nedílnou součástí.

Zmapování všeobecné historie vývoje rukodělné řemeslné a podomácké textilní výroby v regionu Klatovska na základě dostupných archivních pramenů a literatury ukázalo, že ruční zhotovování textilií má v této oblasti dlouhou a bohatou tradici. Ta však v současnosti přežívá již jen ve formě zájmových aktivit, ať už vzdělávacích či volnočasových, kterým se věnuje jen velmi malá část populace, především žen. Výrazněji mezi jednotlivými technikami vystupuje pouze pletení, vyšívání, šití, háčkování a paličkování krajek, které se těší stále větší oblibě a vzhledem k výuce i té nejmladší generace (děti mezi 5-10 lety věku) má i poměrně reálné naděje do budoucnosti. U ostatních technik je určitou možností nabídka volnočasových aktivit klatovského muzea i dalších institucí zájemcům z řad široké veřejnosti, která má zatím kladný ohlas a tedy i naděje na pokračování. Zda možností textilních technik budou (či nebudou) využívat při výuce podle rámcových vzdělávacích programů také školy (základní i střední), ukáže čas.

SUMMARY

Textile handcrafted techniques in Klatovy region in second half 20. and at the beginning 21. century

The textile production was connected with the oldest inhabitants in the age of neolit in Klatovy region. In that age and later, in the country till the 19th century, the process of spin plants and sheep wool was the inseparable part of each family farm. Every housekeeper had to know the technology how to make cloth in order to be able to provide the whole family. The system of processig has not been changed for long centuries, even if the development of cities and growing population made some individuals specialize in separate phazes of the textile production. The tools and other aids were changed and improve.

In the 19th century mentioned above Klatovy region belonged thanks to its mountainous ground to regions with limited abilities of farming. Industry moved to more inhabited centres. Poor families had to work at home to make some money. The textile production was a good possibility of earning money at home. Individual makers specialized in one special part of processing. People know different jobs such as spinners, weavers, dyers, printers, dressmakers and tailors. Homemade textile production provided many people in Šumava mountains with livelihood. Not before the second half of the 19th century the industrial textile production gradually replaced the homemade one.

Spreading of industrial production and new artificial fibres in the late 19th century caused the low interest in homemade production. That process was connected with the social transformation. In 1948 the private property was cancelled. For this reason many crafts extincted. But several years of developing socialism showed that the state industry was not able to satisfy all requirements of inhabitants. On the other hand the production sphere was fed up with technologies that do not use natural raw materials.

After 1954 the Organization of folk artistic production gave some reasons for inclusion of products made from natural raw materials by traditional handmade techniques. So after 1989 everything was prepared for the development of handmade production in our country. Some people tried to find new possibilities of using traditional technologies not only in the production sphere but in the area of education, service and travel activities as well. We can see the benefit in the area of employment that is always a thorny problem in our country. The transformation in the society and economic conditions in the Czech Republic influenced the development of better support of traditional folk culture as for quality and quantity.

Mapping out of the general history of the development of handmade and homemade production in Klatovy region showed that textile making had a long and rich tradition in this area. But this tradition is upheld only thanks to leisure activities now. Only a small part of population, mainly women, are interested in these activities. As for individual techniques, making knitting, embroidery, sewing, srochet and bobbin laces is the most favourite. The youngest generation (children between 5 and 10 years) is taught this technique, so there is a real expectation for future. The museum in Klatovy offers teaching of other techniques in its leisure activities. Many people interested in this kind of hobby like these activities. So there is chance of continuing. Finally, the time will show us if schools (primary or secondary) use some of textile techniques in teaching according to the European framework program.

RESÜMEE

Die Handwerkliche Textilherstellung in der Region Klattau von der 2. Hälfte des 20. bis Anfang des 21. Jahrhunderts

Die Textilienherstellung in Klattauer Region begleitete schon die ältesten bis jetzt bekannten angesiedelten Bewohner in der neolithischen Zeit. In dieser und den folgenden Perioden, auf dem Lande eigentlich bis zum 19. Jahrhundert, war Verarbeitung von Textilpflanzen und vom Schafvlies zum undenkbaren Bestandteil der Familienwirtschaft, jede Hausfrau musste die Technik der Textilienherstellung so beherrschen, damit sie im Stande war, die Familie und ganze Wirtschaft in dieser Richtung zu gewährleisten. Mehrere Jahrhunderte, sogar Jahrtausende lang wurde das System der Verarbeitung nicht geändert, auch wenn schrittweise mit der wachsenden Population und auch mit der Städteentwicklung solche Persönlichkeiten erscheinen, die sich für einzelne Phasen der Textilienherstellung spezialisieren, und die auf Grund der Kenntnisse über den Arbeitsvorgang auch das Werkzeug und die Hilfsmittel verändern oder ergänzen.

Auch in dem schon erwähnten 19. Jahrhundert gehörte die Klattauer Region dank der bergigen Landschaftsgestaltung zu denen, die beschränkte Möglichkeiten für landwirtschaftliche Produktion hatten, die Industrie konzentrierte sich näher den bevölkerten Zentren in der Region, und so wurde beliebige andere Finanzquelle in den armen Familien willkommen, die direkt zu Hause realisierbar war. Eine der Möglichkeiten war Phasenproduktion von Textilien – einzelne Hersteller richteten sich auf eine spezielle Operation in diesem ziemlich langen Herstellungsprozess, sodass wir die Spinner treffen, die zu Hause mit den Spinnrädern Schafvlies oder

Leinen spinnen, später manchmal auch Baumwolle, die Weber, die versponnene Fäden in verschiedenste Textilienarten weben (nach dem Material in der Kette in Kombination mit dem Material des Schusses in Leinwände von diverser Qualität, in schwäbische Leinwände, ungewalkte Stoffe u. ä.), die Färber und Bedrücker, Tuchmacher, Walker, Hechler, Näherinnen, Schneider usw. Auf diese Weise sicherte zu Hause realisierte Textilherstellung lange Zeit Ernährung der wesentlichen Bewohnerzahl im Böhmerwalder Vorland. Erst entwickelte industrielle Textilherstellung in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts führte zum schnellen Erlöschen der Hausproduktion von Textilien.

Die Verbreitung von Industrieproduktion und allmählich auch von neuen nicht natürlichen Materialien in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts verminderte das Interesse für im Rahmen der Hausproduktion hergestelltes Erzeugnis. Dieser Prozess hingte aber auch mit den gesellschaftlichen Veränderungen zusammen. Zum Untergang von vielen Handwerken bei uns führten die Aufhebung vom Privateigentum von Produktionsmitteln nach dem Jahre 1948 und auch gesellschaftliche Diskrimination von denen, die sich dem Handwerk auch in den veränderten gesellschaftlich – ökonomischen Bedingungen widmen wollten. Einige Jahrzehnte des sozialistischen Aufbaus bei uns zeigten aber schließlich an, dass die Staatsindustrie auf einer Seite nicht fähig ist (aus beliebigen Gründen), alle Bedürfnisse der Bevölkerung im Bereich der Gebrauchswaren und Dienstleistungen zu befriedigen, auf der anderen Seite führte dann das Weltgeschehen im Produktionsbereich zur Übersättigung von Technologien, deren Ausnutzung in den Produktionsverfahren oft nicht zum definitiven Verlassen von traditionellen Herstellungsvorgängen und von Ausnutzung der Naturmaterialien führte. Auch die Arbeit der Volkskunstherstellungszentrale nach dem Jahre 1954 zeigte, dass es möglich ist, durch zielbewusste und systematische Tätigkeit in materielle Kultur der modernen Gesellschaft auch die Erzeugnisse einzureihen, die aus natürlichen Materialien durch traditionelle Handwerkertechniken erzeugt sind. Damit wurde der Boden für erneuerten, obwohl nur Teilaufschwung der Handwerkerproduktion bei uns nach dem Jahre 1989 vorbereitet, und für Suchung von neuen Ausnutzungsmöglichkeiten von traditionellen Herstellungstechnologien nicht nur im Produktionsbereich, sondern auch im Bereich der Ausbildung, der Dienstleistungen und des Reiseverkehrs. Ein bedeutender Beitrag ist diese Belebung für den Bereich der Beschäftigungslage, die auch bei uns zu einem immer dringenderen Problem wird. Auch veränderte gesellschaftliche, politische und ökonomische Bedingungen haben in der Tschechischen Republik, ebenso wie in anderen Ländern der ganzen Welt, in einen Aufschwung von Aktivitäten kristallisiert, die als Folge zu wesentlich qualitativ und quantitativ unterschiedlichem Herantreten an Pflege für traditionelle Volkskultur jedes Volkes führen sollten.

Erfassung der allgemeinen Entwicklungsgeschichte der handwerklichen Hand- und Haustextilienherstellung in der Klattauer Region hat auf Grund von zugänglichen Archivquellen und Literatur gezeigt, dass die Handherstellung von Textilien in diesem Gebiet lange und reiche Tradition hat. Die überlebt aber schon nur in der Form von Interessenaktivitäten, entweder Bildungs- oder Freizeitaktivitäten, denen sich nur ein sehr geringer Teil der Population widmet, vor allem die Frauen. Markanter tritt unter einzelnen Techniken Stricken, Stickerei, Nähen, Häkelarbeit und

Spitzenklöppeln hervor, das immer beliebter wird und hinsichtlich der Ausbildung auch der jüngsten Generation (Kinder zwischen 5-10 Jahren) auch ziemlich reale Hoffnungen in die Zukunft hat. Bei anderen Techniken ist eine der Möglichkeiten das Angebot an Freizeitaktivitäten des Klattauer Museums für Interessenten von den Reihen der breiten Öffentlichkeit, das bis jetzt positives Echo und damit auch Fortsetzungsaussichten hat. Ob die Möglichkeiten von Textiltechniken auch die Schulen (Grund- und Mittelschulen) im Unterricht nach den Ausbildungsrahmenplänen ausnutzen werden, zeigt noch die Zeit.

ARCHIVNÍ PRAMENY:

Archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech. Knihovní fond. **Roubalová, Zdena.** *Hrubý průzkum kožedělné výroby*. Rukopis. 1957. Signatura Kl 29, B 640 Kl.

Archiv Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech. Knihovní fond. **Šenfeldová, Helena.** *Lidová řemeslná a podomácká výroba na Klatovsku* (Od poloviny 18. století do počátku 20. století). Rukopis. 1993. Signatura Kl 150, B 2430 Kl.

Soukromý archiv autorky. Sieberová, Ivana. *Pravěká textilní výroba*. Seminární práce k předmětu Výzkum pravěké keramiky. Rukopis. Klatovy 1999.

POUŽITÁ LITERATURA:

Akademický slovník cizích slov. 1. díl A-K. 1. vydání. Praha: Academia, 1995. 445 s. ISBN 80-200-0523-4 (1. díl), ISBN 80-200-04971-1 (soubor).

Akademický slovník cizích slov. 2. díl L-Ž. 1. vydání. Praha: Academia, 1995. 388 s. ISBN 80-200-0524-2 (2. díl), ISBN 80-200-04971-1 (soubor).

Bartošová, Heda. *Metodika pracovního vyučování pro pedagogické fakulty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství v Praze, 1969. 2. vydání.

Bíbová, Regina. Možno-li tkanice a pletenice považovati za prvotní dílo pletení na podušce a lze-li právem pletarkám slovanským přičísti vynález techniky. *Národopisný věstník československý*, roč. VII., 1912, str. 3-8.

Bidlová, Věra. *Barvení pomocí rostlin*. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2005. 88 s. ISBN 80-247-1022-6.

Blau, Josef. Aus dem Leben der Böhmerwälder Spitzenklöpplerinnen. In: *Oberdeutsche Zeitschrift für Volkskunde*, 1927, Hft.2, s. 137-145.

Blau, Josef. Böhmerwalder Hausindustrie und Volkskunst. Teil 2. Frauen=Hauswerk und Volkskunst. Prag: J. G. Calve ..., 1918. 352 s.

Blau, Josef. Die Spitzen und die Spitzenklöppelei der Slaven in Böhmen, Mähren, Schlesien und Oberungar. Wien: Verlag des Vereines für österreichische Volkskunde, 1910. 16 s. – Aus dem IV. /V. Heft des XVI. Jahrganges der „Zeitschrift für österreichische Volkskunde“ abgedruckt.

Bohanesová, Bohuslava: *Oděvní materiály*. 1. vydání. Praha: SNTL, 1988. 208 s.

Bouček, Vladimír. Lidové tkaniny. *Věci a lidé*, roč. IV., 1953, č. 7-8. str. 310-389.

- Brezinová, Alžběta.** *Macramé.* 3. doplněné vydání. Bratislava: ALFA, 1983. 120 s.
- Brezinová, Alžběta.** *Textilné techniky.* 1. vydání. Bratislava: ALFA, 1987. 112 s.
- Burian, Miloslav, Matásek, Jaroslav.** *Oděvní materiály.* 2. vydání. Praha: SNTL, 1985. 224 s.
- Čechová, L. Alena, Halíková, Anna.** *Krajky, výšivky, stuhy, prýmky.* 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 218 s. ISBN 80-7106-668-0. Dějiny odívání.
- Česká lidová umělecká výroba.* 1. vydání. Praha: Ústředí lidové umělecké výroby, 1975. 216 s.
- Dějiny hmotné kultury I.(2).* 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 1032 s.
- Dějiny hmotné kultury II.(2).* 1. vydání. Praha: Ministerstvo kultury ČR a Vydavatelství Karolinum 1997. 1003 s. ISBN 80-7184-086-6 (2. svazek), 80-7184-084-X (soubor).
- Dějiny techniky za feudalismu.* Praha: Národní technické muzeum v Praze, 1974. 77 s. Rozpravy Národního technického muzea v Praze 60.
- Dillmont, Thérèse.** *Encyklopedie der Weiblichen Handarbeiten.* Mülhouse: Nákladem vlastním, /1910/. 888 s. Bebliothek D. M. C.
- Doleželová, Věra.** *Přádelní školy u nás v první polovině 19. století. Český lid, roč. 62, 1975, č. 4, str. 208-222.*
- Etnografický atlas I.* Praha: Ústav pro etnologii a folkloristiku Československé akademie věd, 1978. 255 s.
- Etnografický atlas II.* Praha: Ústav pro etnologii a folkloristiku Československé akademie věd, 1991. 153 s.
- Experimentelle Archäologie im Museusdorf Düppel /Neues aus dem Mittelalter/.* Oldenburg: Isensee, 1996. 161 s. ISBN 3-89598-385-3.
- Hindls, Richard.** *Ekonomický slovník.* 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2003. 519 s. ISBN 80-7179-819-3.
- Historie a současnost podnikání na Klatovsku, Sušicku a Horažďovicku.* 1. vydání. Žehušice: Městské knihy, 2001. 263 s. ISBN 80-902919-4-5.
- Holečková, Květa.** *Batika a batikování.* 1. vydání. Praha: Merkur, 1971. 141 s.

Holubová, Markéta. *Kroj. Oděv. Oděvní doplňky. Krajka. Výšivka. Textilní techniky.* 1. vydání. Praha: Etnologický ústav Akademie Věd České republiky, 2001. 148 s. ISBN 80-902262-6-4. Národopisná knižnice 38.

Husa, Václav. Výrobní vztahy v českém plátenictví v 15. a v první polovině 16. století. *Český lid*, roč. 44, 1957, č. 1, s. 1-11.

Ilustrovaný encyklopedický slovník. Díl II. j-při. 1. vydání. Praha: Academia, 1981. 960 s.

Janotka, Miroslav, Linhart, Karel. *Zapomenutá řemesla.* 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1984. 192 s.

Janáček, Josef. *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století.* 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. 272 s.

Janák, Jan, Hledíková, Zdeňka. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945.* 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1989. 520 s. ISBN 80-04-21189-5.

Jančář, Josef a kol. *Lidová kultura na Moravě.* 1. vydání. Strážnice, Brno: Ústav lidové kultury ve Strážnici a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2000. 373 s. ISBN 80-86156-31-1 (ÚLK), ISBN 80-7275-005-4 (MVS). Vlastivěda moravská, země a lid, nová řada, svazek 10.

Jančář, Josef. Počátky organizované péče o lidovou rukodělnou výrobu. *Umění a řemesla*, roč. 85, 1986, č. 3, str. 12-16.

Jílek, František, Kuba, Josef, Jílková, Jaroslava. *Světové vynálezy v datech.* 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1977. 288 s.

Kafka, Josef. *Domácí Vševěd.* Díl II, ch-m. 3. nezměněné vydání. Praha: Šola a Šimáček, 1925. 764 s.

Kindlová, Zdena, Tomková, Milena. *Pletení na krosienkách.* 1. vydání. Praha: Vzdělávací spolek uměleckých řemesel, 2001. 158 s. ISBN 80-86455-01-7.

Kindlová, Zdena. *Šitá krajka.* 2. přepracované vydání. Praha: Vlastním nákladem, 1993. /86 s./

Klíma, Arnošt. *Manufakturní období v Čechách.* Praha. Nakladatelství Československé akademie věd, 1955. 523 s.

Klimesh, Lumír. *Slovník cizích slov.* 5. přepracované a doplněné vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1994. 855 s. ISBN 80-04-26059-4.

Kopáč, Josef. Tkalounkářství na Českém Horácku. *Český lid*, roč. XXVII., 1927, str. 31-35.

Krajka, roč. VI., 2004, č. 3, s. 32.

Králíková, M., Nečesaný, J., Spěváček, V. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977. 188 s.

Kratková, Jana. *Batika a šibori*. Uherské Hradiště. CFA+H, 2005. 51 s. ISBN 80-86609-22-7

Krupková, Jaroslava. *Tradice a etnografie*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1991. 125 s. Supplement Českého lidu.

Kubák, Zdeněk. *Domácí tkaní*. 1. vydání. B. m.: b. v., 2004. 92 s.

Kybalová, Ludmila. *Barok a rokoko*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. 235 s. ISBN 80-7106-144-1 (svazek), ISBN 80-7106-142-5 (soubor). Dějiny odívání.

Kybalová Ludmila. *Půvab lidového textilu*. Praha. Mona, b.v. 31 s.

Kybalová, Ludmila. *Od empiru k druhému rokoku*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 271 s. ISBN 80-7106-147-6 (svazek), ISBN 80-7106-142-5 (soubor). Dějiny odívání.

Kybalová, Ludmila. *Renesance*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. 174 s. ISBN 80-7106-143-3 (svazek), ISBN 80-7106-142-5 (soubor). Dějiny odívání.

Kybalová, Ludmila. *Starověk*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 220 s. ISBN 80-7106-145-X (svazek), ISBN 80-7106-142-5 (soubor). Dějiny odívání.

Kybalová, Ludmila. *Středověk*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 278 s. ISBN 80-7106-146-8 (svazek), ISBN 80-7106-142-5 (soubor). Dějiny odívání.

Lamarová, Milena. Zásnuby i rozchody. *Umění a řemesla*, roč. 39, 1998, č. 2, str. 2-4.

Langhemmerová, Jiřina. Lidová krajka v českých zemích. *Muzejní a vlastivědná práce*, roč. XV., 1977, č. 3, str.139-159.

Langhammerová, Jiřina. *Lidové kroje z České republiky*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 262 s. ISBN 80-7106-293-6. Dějiny odívání.

Lidové pletení v českých zemích. Praha: Český svaz výrobních družstev Praha a Výzkumný ústav výrobního družstevnictví, 1975. 108 s. Studie o lidové umělecké výrobě.

Lidové tkaniny v českých zemích. Praha: Výzkumný ústav výrobního družstevnictví, 1973. 80 s. Studie o lidové umělecké výrobě.

Lidové výšivky v Čechách. Praha: Výzkumný ústav výrobního družstevnictví, 1975. 109 s. Studie o lidové umělecké výrobě.

Madarová, Renata. *Drhání.* b. m. b. v. 56 s.

Máchalová, Jana. *Móda 20. století.* 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 227 s. ISBN 80-7106-587-0. Dějiny odívání.

Materiál pro školení pracovníků ÚLUV. Část B Lidová umělecká výroba, její tradice a poslání. Praha: Ústředí lidové umělecké výroby, 1959. /107/ s.

Materiál pro školení pracovníků ÚLUV. Část C II. Pletiva, dřevo, tkaniny, výšivky a krajky, modrotisk. Praha: Ústředí lidové umělecké výroby, 1959. 71 s.

Matragi, Blanka. *Blanka Matragi.* 1. vydání. Praha: Lidové noviny, 2006. 260 s. ISBN 80-7106-791-1.

Mihalik, Béla, Farkašová – Szomolányová, Klára. *Ručně farbené a maľované textilie.* 1. vydání. Bratislava: Alfa, 1983. 239 s.

Miková, G. *Ruční tkaní na čtyřlístových přístrojích a stavech s doslovem o stavech polomechanických, moderní soustavy pro samouky, začátečníky, pokročilé i tkalce.* b. m.: Nákladem Arno Paříka, b. d. 94 s.

Mojžíšek, Lubomír. *Pracovní výchova dětí a mládeže.* 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, b. d. 251 s.

Nejkrásnější doplňky z provázků. 1. vydání. Praha: Ikar, 1998. 63 s. ISBN 80-7202-320-9.

Nový, Luboš a kolektiv. *Dějiny techniky v Československu (do konce 18. století).* 1. vydání. Praha: Academia, 1974. 972 s.

Orel, Jaroslav, Staňková, Jitka. *Vyvazovaná a šitá batika. Umění a řemesla, roč. 4,* 1960, str. 150-156.

Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích. Díl I. a-l. 1. vydání. Praha: Ottovo nakladatelství, 2003. 735 s. ISBN 80-7181-938 (svazek 1), ISBN 80-7181-959-X (soubor).

Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Díl 15, Krajčij-Ligustrum. 1. vydání. Praha: J. Otto, 1900. 1066 s.

Pávek, Miloslav. *Textilní výroba v historickém přehledu.* Díl I. 1. vydání. Praha: Národní technické muzeum, 1971. 214 s.

Pávek, Miloslav. *Textilní výroba v historickém přehledu.* Díl II. 1. vydání. Praha: Národní technické muzeum, 1972. 446 s.

Perina, Linda, Zaroni, Renzo. *Originální ruční práce.* 1. vydání. Praha: Euromedia Group-Ikar, 2003. 568 s. ISBN 80-249-0208-7.

Pletená krajka. 1. vydání. b. m. Euromedia Group, 2000. 63 s. ISBN 80-7202-330-6.

Pospíšilová, Anna. Strojová krajka v Československu. *Věci a lidé*, roč. II, 1949, č. 4, str. 171-176.

Pravěké dějiny Čech. 1. vydání. Praha: Academia, 1978. 872 s.

Pre šikovné ruky 2. 1. vydání. Bratislava: ALFA, 1985. 208 s.

Pre šikovné ruky 6. 1. vydání. Bratislava: ALFA, 1990. 184 s. ISBN 80-05-00077-4.

Pre šikovné ruky 7. 1. vydání. Bratislava: ALFA, 1991. 142 S. ISBN 80-05-00876-7

Prokešová, Růžena. *Irská háčkovaná krajka.* 1. vydání. Praha: Paličkování, 1995. 52+12 s. ISBN 80-901724-2-3.

Prostředník, Jan. Chamská kultura v západních Čechách. In: *Praehistorica XXV,XXVI.* 1. vydání. Praha: Karolinum, 2001. 226 s. ISBN 80-246-0346-2, ISBN 0231-5432.

Prošková, Iva. *Paličkování.* 6. přepracované vydání. b. m.: Iva Prošková, Paličkování, 2003. 100 s. ISBN 80-86455-02-5.

Prošková, Iva. *Sítování.* 2. vydání. b.m.: nákladem vlastním, 1993. 31 s.

Prošková Iva, Vozková, Eva. *Sítování.* 1. vydání. b.m.: Computer Press, 2004. 96 s. ISBN 80-251-0123-1.

Příruční slovník naučný. Díl II. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 932 s.

Ruční krajka v českých zemích. Praha: Výzkumný ústav výrobního družstevnictví, 1976. 90 s. Studie o lidové umělecké výrobě č. 7.

Scheufler, Vladimír. Domácká výroba v Západočeském kraji. 1. vydání. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1988. 308 s. Minulostí západočeského kraje XXIV.

Schlabow, Karl. *Die Kunst des Brettchenwebens.* Neumünster: Karl Wachholtz Verlag, 1989. 31 s. ISBN 3-529-01701-9

Sedláčková-Serbousková, M. Techniky lidového krajkářství v Československu. *Věci a lidé*, roč. II., 1949, č. 3-5, str. 140-176.

Sieberová, Ivana. *Strážovské krajkářství.* 1. vydání. Klatovy: Okresní muzeum v Klatovech, 1998. 44 s. ISBN 80-86104-11-7.

Stadler, Marius. Dějiny textilního tisku. *Věci a lidé*, roč III, 1951-1952, /b.č./, str. 193-219.

Staňková, Jitka. *České lidové tkaniny.* 1. vydání. Praha: ÚLUV a SNTL Praha, 1989. 376 s. Technologie lidové výroby 8.

Staňková, Jitka. Pracovní deník tkalce V. Kaufnera z Poleně na Klatovsku. *Český lid*, roč. 64, 1977, s. 148-173.

Staňková, Jitka. Primitivní textilní techniky v českých muzeích. *Muzejní a vlastivědná práce*, roč. XI., 1973, č.3., str. 147-175.

Staňková, Jitka. Příspěvek k studiu předtkalcovských technik. *Český lid*, roč. 40, 1953, č. 1, str. 31-35.

Stránská, Drahomíra. Lidový modrotisk v Čechách a na Moravě. *Věci a lidé*, roč. 3, 1951-1952, str. 238-258.

Stránská, Drahomíra. *Lidové barvené a tištěné tkaniny.* Národopisný věstník českolovanský, roč. XXXI., 1949-1950.

Suchý, Boh. *Nauka o látkách oděvních.* b. m.: Nákladem autora, 1926. 2. vydání. 142 s.

Šebesta, Václav, Burian, Miloslav, Mišínský, Oldřich. *Oděvní materiály.* 2. upravené vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 200 s.

Šetlík, Břetislav. *Vydělávání, bílení, barvení a přebarvování králíčích, zaječích i podobných koží po domácku.* 3. znova přehlednuté vydání. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1918. 61 s.

Šmirous, Karel. Hlavní přirozená barviva a jejich význam dříve a dnes. *Věci a lidé*, roč III, 1951-1952, str. 263-279.

Štěpánová, Irena, Märzová, Věra. *Lidový oděv v Čechách, 19. století*. 1. vydání. Praha: Karlova univerzita v Praze, Státní pedagogické nakladatelství v Praze, 1984. 240 s.

Štverák, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 2. doplněné vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 308 s.

Šullová, Anna, Stahlová, Jarmila. *Techniky ručních prac*. 1. vydání. Bratislava: ALFA, 1984. 216 s.

Teršl, Stanislav. *Malá encyklopedie textilií a odívání*. 1. vydání. Praha: SNTL, 1987. 208 s.

Tichý, Lubomír, Tichá, Ivona. *Barvy z rostlin*. 1. vydání. Brno: Rezekvítek, 1998. 62 s.

Tomková, Věra. *Lidová řemesla včera i dnes*. b. m. 2000. 30 s.

Váchová, Věra. Modrotisk. *UM*, 1999, s. 24-27.

Vančura, Jindřich. *Dějiny někdejšího král. města Klatovy*. 1. vydání. Klatovy: Město Klatovy, 1928-1929. Druhá část 1. dílu. 1535 s.

Vařeka, Josef. Etnokartografické studium v českých zemích a otázka realizace národopisného atlasu. *Český lid*, roč. 78, 1991, č. 2, str. 123-125.

Vianoce. Bratislava. Kolowrat, 1999. ISSN 1335-3594.

Všeobecná encyklopedie Diderot v osmi svazcích. Díl 1 a/b. 1. vydání. Praha: Diderot, 1999. 518 s. ISBN 80-902555-3-1 (svazek), ISBN 80-902555-2-3 (soubor).

Všeobecná encyklopedie Diderot v osmi svazcích. Díl 2 c/f. 1. vydání. Praha: Diderot, 1999. 534 s. ISBN 80-902555-4-X (svazek), ISBN 80-902555-2-3 (soubor).

Všeobecná encyklopedie Diderot v osmi svazcích. Díl 3 g/j. 1. vydání. Praha: Diderot, 1999. 473 s. ISBN 80-902555-5-8 (svazek), ISBN 80-902555-2-3 (soubor).

Všeobecná encyklopedie Diderot v osmi svazcích. Díl 5 m/o. 1. vydání. Praha: Diderot, 1999. 507 s. ISBN 80-902555-7-4 (svazek), ISBN 80-902555-2-3 (soubor).

Všeobecná encyklopedie Diderot v osmi svazcích. Díl 6 p/r. 1. vydání. Praha: Diderot, 1999. 482 s. ISBN 80-902555-8-2 (svazek), ISBN 80-902555-2-3 (soubor).

Všeobecná encyklopedie Diderot v osmi svazcích. Díl 7 ř/š. 1. vydání. Praha: Diderot, 1999. 428 s. ISBN 80-902555-9-0 (svazek), ISBN 80-902555-2-3 (soubor).

Vydra, Josef. Staré tradice krajkářství v Československu. *Věci a lidé*, roč. II., 1949, č. 3-5, str. 97-139.

Winter, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století.* Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906. 976 s.

Zastávková, Jaroslava. *Technologie stehů lidové výšivky.* Praha: Ústředí lidové umělecké výroby, SNTL, 1981. 148 s. Technologie lidové výroby 5.

SEZNAM PŘÍLOH:

- č. 1 Mapa sledovaného území**
- č. 2 Seznam obcí a příslušných osad ve sledovaném regionu**
- č. 3 Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v ČR**
- č. 4 Vzor dotazníku pro respondenty**
- č. 5 Vzor datazníku pro školy**
- č. 6 Seznam informátorů podle obcí**
- č. 7 Seznam škol, které odpověděly na výzvu k vyplnění dotazníku**
- č. 8 Tabulka vyhodnocení dotazníků**
- č. 9 Přehled nejčastěji zhotovovaných předmětů v jednotlivých technikách podle vyjádření respondentů**
- č. 10 Přehled způsobů předávání znalostí o rukodělných textilních technikách dle vyjádření respondentů**
- č. 11 Ukázka doprovodného textu k technice vyšívání ze ZŠ Čapkova ulice v Klatovech**
- č. 12 Medailon paní Jitky Čechové z Klatov**
- č. 13 Medailon paní Dany Haviarové z Klatov**
- č. 14 Přepis krátkého vyprávění pana Karla Jiříka ze Strážova na Šumavě**
- č. 15 Přepis krátkého vyprávění paní Marie Morongové ze Strážova na šumavě**
- č. 16 Obrazová příloha**

